

2011

twente index

Een vergelijkend economisch
jaarbeeld van Twente

2011

Stichting Twente Index,

Drs. Wim Boomkamp, voorzitter College van Bestuur Saxion

Ir. Kees van Ast, vice-voorzitter College van Bestuur Universiteit Twente

Rob Gregorowitsch, directeur Voorlichting & Wetsuitvoering

Kamer van Koophandel Oost Nederland

Ir. Paul de Jong, interim-manager Mercenarius B.V.

Pieter van Zwanenburg, portefeuillehouder Economische Zaken van Regio Twente

Aart Jan Smits, directeur marktontwikkeling Thales Nederland B.V.,

en voorzitter IPT-cluster Technologie & Veiligheid

Ten geleide

De eerste uitgave van de Twente Index ontstond in 2005, analoog aan de Silicon Valley Index. Beide publicaties hebben tot doel om betrouwbare, feitelijke informatie te verschaffen over de regionale economie en kwaliteit van leven. De Twente Index is na zeven jaar een vergelijkend economisch jaarbeeld geworden, zoals de ondertitel aangeeft. Het doel is nog steeds om Twente tot een nog betere regio te maken om te leven, te werken en te ondernemen.

De Stichting Twente Index, uitgever van dit boekwerk, heeft zich ten doel gesteld ondernemers en bestuurders op basis van feiten beleidsterreinen te laten benoemen en te prioriteren, zodat de kracht van Twente verder wordt versterkt. Daarnaast is de Twente Index voor het ontwikkelen van plannen en het opstellen van toekomstscenario's een handig hulpmiddel.

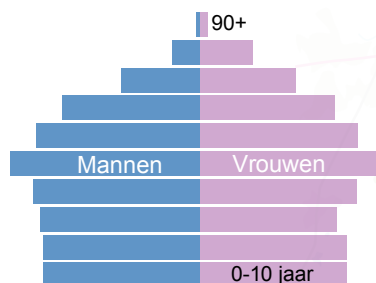
In tegenstelling tot vorige jaren wordt in deze Twente Index niet een speciaal thema behandeld. Het onderdeel 'Innovatie' is uitgebreid. Nieuwe informatie is opgenomen over de innovatiekracht van het Twentse bedrijfsleven en de maakindustrie in het bijzonder.

De hoogwaardige maakindustrie is immers speerpunt van het Twentse innovatiebeleid. Ook is gedetailleerde informatie opgenomen over het Twentse onderwijs. De studenten van vandaag zijn immers het menselijk kapitaal van morgen.

Voor de interviews hebben we een keuze gemaakt uit de Twentse successen van de afgelopen periode. Uit de zes interviews blijkt hoe belangrijk innovatie is voor de regio, maar ook dat de ligging van Twente aan de grens met Duitsland een uitstekende uitgangspositie is voor internationale bedrijven. Verder wordt duidelijk dat de wereld belang heeft bij Twents onderzoek, zowel onderzoek naar kleine deeltjes als onderzoek naar hightech-materialen. Twente kan niet alleen trots zijn op haar textieltechnologie en slimme materialen, maar ook op het kunst- en cultuuraanbod in de regio. Het groeiende aantal creatieve bedrijven en creatieve studenten zal de innovatiekracht en economische groei van de regio nog meer versterken. Maar boven alles blijkt uit de interviews dat de basis van succes samenwerken is.

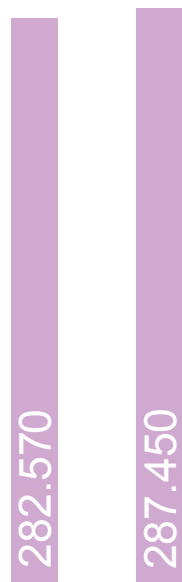
Wij hopen dat ook deze uitgave een positieve bijdrage zal leveren aan een brede discussie over de ontwikkeling van onze regio. Uw eventuele op- en aanmerkingen stellen we zeer op prijs. U kunt ze kenbaar maken via www.twente-index.nl.

Twente in beeld

Bevolking Twente 2011

625.336

Beroepsbevolking Twente

Geschat aantal arbeidsplaatsen

282.570

287.450

Werkloosheid
5.40%

Aantal bedrijfsvestigingen

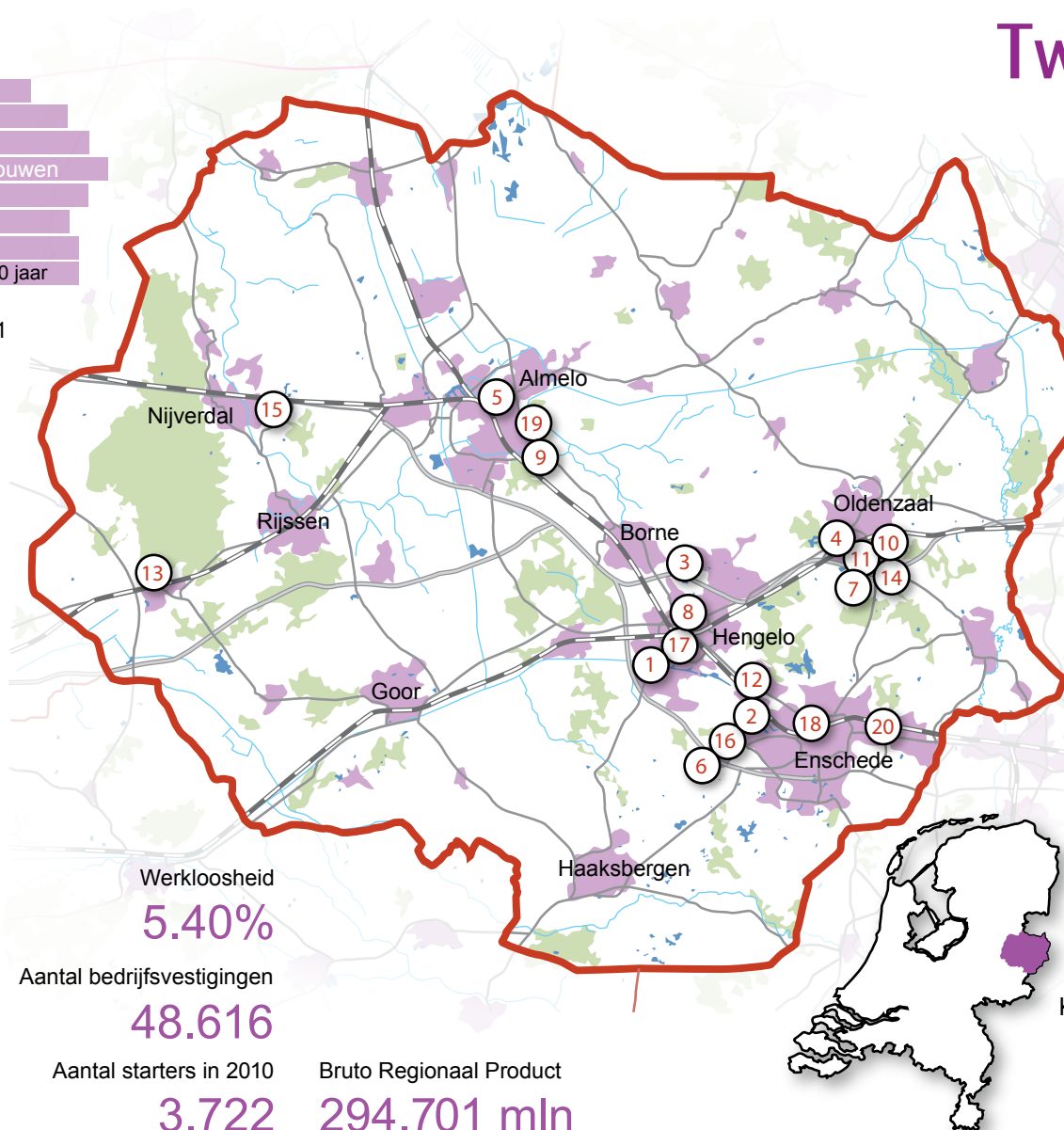
48.616

Aantal starters in 2010

3.722

Bruto Regionaal Product

294.701 mln

Top 20 grootste bedrijven	Arbeidsplaatsen
Thales Nederland	1 2.030
Apollo Vredestein	2 1.221
Eaton Industries	3 1.000
Power-Packer Europa	4 937
Koninklijke Ten Cate	5 800
Grolsche Bierbrouwerij	6 759
Heisterkamp Transport	7 660
BTK Zorg	8 641
Enrichment Technology	9 600
TNT Fashion Group	10 500
Visschedijk Schoonmaak	11 500
Cendris Customer Contact	12 451
OAD Reizen	13 450
Takko Nederland	14 430
Van Keulen Interieurbouw	15 400
Tet Personenvervoer	16 381
Siemens	17 376
KPN Contact locatie Enschede	18 370
Preston Palace	19 345
Huuskens Versproducten	20 339

De redactie heeft de gegevens van de bedrijven overgenomen uit het handelsregister van de Kamer van Koophandel.

Highlights

Hoe staat Twente ervoor in 2011?

- De Twentse werkloosheid is in 2010 en de eerste twee kwartalen van 2011 gedaald. Het herstel van de werkgelegenheid was vergelijkbaar met het Nederlands gemiddelde. De werkloosheid daalde in 2010 en de eerste helft van 2011 onder jongeren sneller dan onder andere leeftijdsgroepen en in Twente sneller dan in de rest van het land. De effecten van conjunctuurverslechtering sinds augustus 2011 zijn in deze Twente Index nog niet zichtbaar.
- De banengroei in de maakindustrie in 2009 heeft zich niet doorgezet; er was in 2010 sprake van een lichte daling. Veel ondernemers in de maakindustrie verwachten echter de komende vijf jaar een personeelsuitbreiding. Ondanks de zwakkere conjunctuur van dit moment zal de mismatch van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt zich manifesteren. Er waren in augustus 2011 800 vacatures in de industrie.
- Tegen de verwachtingen in heeft de bouw zich in 2010 staande gehouden tijdens de voortdurende financiële crisis. Er is slechts een lichte daling van de werkgelegenheid in de bouw en aanverwante sectoren. In Nederland als geheel is de werkgelegenheid in deze sector zelfs stabiel gebleven.
- De bevolkingsgroei in 2009 heeft zich niet voortgezet in 2010. Het aantal inwoners is gelijk gebleven. Twente kent een netto immigratie uit het buitenland en volgt daarmee de Nederlandse trend.
- Twente heeft te maken met een braingain. Het aantal hoger opgeleiden in de beroepsbevolking groeit hier gestaag, in lijn met de landelijke trend. In de periode 2003–2010 is het aandeel van de hoger opgeleiden in de beroepsbevolking gestegen van 25% naar 29%. Een oorzaak is de groei van het aantal studenten in de regio. Vermoedelijk is ook het opleidingsniveau van mensen die zich in Twente vestigen, hoger dan gemiddeld. Hierover echter geven de bevolkingsregisters van de gemeenten nog geen informatie. Vooral HBO-studenten blijven wonen in de regio. De migratie van jonge academici naar de Randstad biedt een mogelijkheid om nog meer hoger opgeleiden aan de regio te binden.
- De arbeidsproductiviteit in Twente stijgt minder hard dan in de rest van het land. Het verschil met het landelijke beeld neemt daardoor geleidelijk toe. Het grotere aantal hoger opgeleiden, de toegenomen innovatiekracht en de modernisering van de Twentse economie zijn nog niet zichtbaar in de productiviteitscijfers.
- Twentse bedrijven en instellingen hebben tussen 2004 en 2008 een grote sprong gemaakt op het vlak van innovatiekracht. Op de landelijke innovatie-index staat Twente 50% hoger dan het landelijk gemiddelde. Een recente enquête onder de Twentse maakindustrie bevestigt dit beeld. Voor onderzoek en innovatie wordt bovengemiddeld gebruik gemaakt van nationale en Europese fondsen.

- De Twentse steden bieden gezamenlijk in vergelijking met andere Nederlandse steden een voortreffelijk cultuuraanbod. Op het gebied van klassieke muziek staat Enschede in 2010 zelfs op een tweede plaats na Amsterdam.

Toelichting en analyse

Deze analyse voor de toelichting van de Twente Index heeft betrekking op 2010 en voor sommigen indicatoren ook de eerste helft van 2011. Het CBS gaf in september 2011 aan dat er sprake is van een conjunctuurverslechtering. Deze verslechtering is in deze Twente Index nog niet zichtbaar. De sociaal-economische cijfers in 2010 en de eerste helft van 2011 waren licht positief. Op een aantal terreinen heeft Twente zelfs beter gescoord dan het landelijk gemiddelde. Door de aanhoudende onzekerheid op de internationale financiële markten kunnen in deze analyse weinig uitspraken worden gedaan over conjuncturele trends. Daarom zal extra aandacht worden besteed aan de kansen en uitdagingen van een aantal structurele ontwikkelingen.

Spectaculaire daling jeugdwerkloosheid

De werkgelegenheid heeft zich gunstig ontwikkeld in 2010 en de eerste helft van 2011. Op het vlak van jeugdwerkloosheid heeft de regio een grote prestatie geboekt. Het aantal werkloze jongeren is van januari 2010 tot en met augustus 2011 gedaald van 3.285 tot 2.153. Dat is een daling van 35%, tegenover een gemiddelde daling in Nederland van 23%. In 2009 werd een toenemende langdurige jeugdwerkloosheid nog als een groot risico beschouwd. Ook de totale werkloosheid is gedaald.

Bevolkingsgroei neemt af

De plotselinge stijging van de bevolking in Twente in 2009 heeft zich vorig jaar niet doorgezet. Ook hier volgt Twente de Nederlandse trend. Immigratie uit en emigratie naar het buitenland en de rest van Nederland houden elkaar nu in evenwicht. De drie jaar ervoor was de trend nog omgekeerd: Twente verloor toen bevolking door emigratie. Sinds 2007 is sprake van een netto immigratie uit het buitenland. Er zijn geen details over de samenstelling van de immigratie, maar waarschijnlijk stijgt het aantal buitenlandse kenniswerkers. Dit blijkt onder andere uit de toename van het aantal buitenlandse studenten en onderzoekers bij Saxion en de Universiteit Twente. Naast (bij)scholing van de eigen bevolking kunnen buitenlandse kenniswerkers toekomstige knelpunten op de arbeidsmarkt gedeeltelijk oplossen. Daarvoor zijn wel goede voorzieningen nodig als een internationale school en een expat center.

Braingain in plaats van braindrain

In de landelijke en regionale media wordt Twente vaak genoemd als regio met braindrain (een leegloop van kenniswerkers). In dat geval zou het aantal hoger opgeleiden moeten afnemen. Dat is niet het geval. Het aantal hoger opgeleiden als percentage van de beroepsbevolking is zelfs gestegen van 25% tot 29%. Het middelbaar, het hoger en het universitair onderwijs in Twente laten nog steeds een groei van het aantal studenten zien. Hoewel een aanzienlijk deel van de studenten van de Universiteit Twente de regio verlaat, zijn er ook veel hoger opgeleiden die zich in de regio vestigen. De HBO-studenten zijn redelijk honkvast. Van de Saxion-studenten die op 16-jarige leeftijd in Twente woonden, blijft driekwart in de regio en bijna 95% in Oost-Nederland. Toch ligt Twente op het vlak van hoger opgeleiden nog onder het Nederlands gemiddelde. Studenten die vertrekken voor hun carrièreperspectief, geven vaak aan dat ze liever in de regio waren gebleven. Daar liggen kansen voor het regionale bedrijfsleven. Belangrijk aandachtspunt is de diversiteit binnen organisaties. Veel afgestudeerden zijn vrouw of allochtoon. In grote Twentse bedrijven ligt het aandeel van vrouwen in topposities lager dan in Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen.

Innovatiekracht groeit

In deze Twente Index zijn nieuwe indicatoren opgenomen over innovatie. We hebben nu vooral meer inzicht in de innovatiekracht van het Twentse bedrijfsleven. Het Centraal Bureau voor Statistiek maakt deze cijfers met een jarenlange vertraging op regionaal niveau beschikbaar. In de vorige Twente Index waren er cijfers tot 2006. Dit jaar kunnen we de ontwikkeling tot en met 2008 bekijken. De Twentse Innovatieroute is in 2006 gestart. Tussen 2006 en 2008 heeft Twente een grote sprong gemaakt op de totale index voor het innovatievermogen. In 2004 en 2006 lag Twente nog onder het Nederlands gemiddelde. In 2008 was dat meer dan 50% boven het gemiddelde.

Binnen de innovatie-index is sprake van een gemengd beeld. Er zijn relatief veel innovatieve bedrijven en R&D-medewerkers, maar de totale uitgaven voor innovatie zijn nog relatief laag. Twentse bedrijven en instellingen maken wel veel gebruik van landelijke en Europese subsidie-regelingen voor onderzoek en innovatie. Het percentage innovatieve bedrijven ten aanzien van product, dienst of proces ligt boven het landelijk gemiddelde.

De Twentse maakindustrie laat zelfs gunstiger cijfers zien dan het Twentse bedrijfsleven als geheel. 91% heeft de afgelopen drie jaar nieuwe producten ontwikkeld, waarvan meer dan 40% nieuw is voor de sector. Ongeveer 70% investeert zelf in R&D. Twente heeft dus aan de ene kant een sterk innovatieve hightech maakindustrie en aan de andere kant nog relatief veel bedrijven met weinig nieuwe producten of diensten. In het regionale innovatiebeleid moet daarom meer aandacht komen voor de brede deelname van het Twentse MKB aan innovatieprogramma's. De doelstelling om Twentse kennis beter te vermarkten blijft zeer relevant.

Arbeidsproductiviteit stijgt licht

De arbeidsproductiviteit in Twente groeit, maar minder snel dan in de rest van het land. Daardoor wordt het verschil langzaam groter. De lagere productiviteit in Twente heeft te maken met de economische structuur en het opleidingsniveau van de beroepsbevolking. Daarentegen zijn ook de kosten van levensonderhoud lager in de regio, met name de woonlasten. Toch zou het verschil met de rest van het land eerder kleiner dan groter moeten worden. Productieve sectoren als de zakelijke dienstverlening zijn in Twente relatief groter geworden en ook het aantal hoger opgeleiden is gegroeid. Om het verschil met Nederland in te halen is het belangrijk dat het gemiddelde opleidingsniveau in Twente stijgt, niet alleen door opleiding maar juist ook door voortdurende scholing. Voorts zal het aandeel van de kennisintensieve industrie en dienstverlening in de totale economie moeten stijgen. Stijging van de arbeidsproductiviteit is een essentiële voorwaarde voor de regio om zich te kunnen ontwikkelen tot een succesvolle kennisregio.

Werkgelegenheid maakindustrie daalt licht

Het cluster Materialen & High Tech Systemen is licht gedaald in aantal arbeidsplaatsen. In juli 2011 gaven veel bedrijven in de innovatieve maakindustrie aan dat zij de komende jaren een uitbreiding verwachten van het personeelsbestand. Dat is in lijn met de verwachte personeels-groei van Twentse bedrijven in de Conjunctuurenquête Nederland (COEN) van de Kamer van Koophandel en het CBS. In het tweede kwartaal van 2011 was het ondernemersvertrouwen van Twentse ondernemers groter dan dat van hun collega's in de rest van het land. Er waren in augustus 2011 800 vacatures in de industrie. Vaak wordt voor de nieuwe functies minimaal MBO-niveau gevraagd. Daarnaast groeit ook de vervangingsbehoefte van personeel dat met pensioen gaat. De grootste sociaal-economische uitdaging voor Twente in de komende jaren wordt dan ook de match van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt.

Sterk cultureel aanbod Twentse steden

Twente blijft goed scoren op veel indicatoren die betrekking hebben op een aangename leef-omgeving. De regio moet blijven investeren in een breed aanbod van voorzieningen voor onderwijs, cultuur, sport en recreatie. Uit onderzoek blijkt dat voor hoogopgeleiden een uitgebreid voorzieningenniveau weliswaar niet een reden is om zich ergens te vestigen, maar wel een minimale voorwaarde is om te blijven. Het cultuuraanbod wordt grotendeels bepaald door de grotere steden in Twente. Hengelo en vooral Enschede scoren hier gunstig in vergelijking met andere Nederlandse steden. In 2010 staat Enschede qua aanbod van klassieke muziek zelfs op de tweede plaats in Nederland.

Toenemende concurrentie voor kenniswerkers

Twee ontwikkelingen op de lange termijn hebben bij regionale bestuurders de zorg om het aantrekken en behouden van hoger opgeleiden sterk doen toenemen. Ten eerste daalt het aandeel jonge mensen in de Twentse bevolkingsopbouw, als gevolg van demografische verandering. Het wegtrekken van jonge hoger opgeleiden kan dit proces versterken. Het risico bestaat dat vooral de meest getalenteerde mensen de regio verlaten. Afhankelijk van de conjunctuur is de verwachting dat vroeg of laat de vraag naar arbeid het aanbod zal overtreffen. Al ruim voor die tijd zal de spanning op de arbeidsmarkt flink toenemen, met name voor hoger opgeleiden. Ten tweede is Twente door de mondialisering en nieuwe opkomende wereldmarkten gedwongen zich verder te ontwikkelen tot een innovatieve kennisregio om te kunnen blijven concurreren. Daarvoor is onder andere een relatieve toename nodig van het aantal mensen dat goed kan functioneren in een dynamische, kennisintensieve organisatie. De ontwikkeling van de innovatieve maakindustrie, met name op het vlak van High Tech Systemen en Materialen, maakt dit tot een extra uitdaging voor de regio Twente. Veel organisaties in deze regio spannen zich om Twente aantrekkelijk te maken voor hoger opgeleiden en jong talent en wijzen hen op de mogelijkheden voor een carrière in Twente. Die organisaties zijn echter onvoldoende op de hoogte van elkaars inspanningen. Er is dringend behoefte aan een regionale governance-structuur en een meerjarige programmatische aanpak. De aanpak voor hoger opgeleiden moet een integraal onderdeel zijn van het regionale arbeidsmarktbeleid.

Grote tegenstelling tussen stad en platteland

Terwijl de tegenstelling tussen Twente en de rest van het land kleiner wordt, lijken de tegenstellingen binnen de regio te groeien. Het verschil in werkloosheid tussen Tubbergen (3,8%) en de gemeente Enschede (14%) is enorm. Mensen die langdurig werkloos raken in de plattelandsgemeenten, zijn nu vaak aangewezen op sociale huisvesting in de grotere steden. Aan de andere kant worden vooral de plattelandsgemeenten getroffen door vergrijzing en zelfs krimp. De steden zijn magneten voor zowel economische activiteit als sociale problemen. Voor de leefbaarheid binnen de steden als op het platteland is een afstemming noodzakelijk op basis van onderlinge solidariteit.

Risico van laat-cyclische effecten

De uitwerking van de huidige crisis op de financiële markten kan opnieuw de overheidsuitgaven onder druk zetten. Bedrijven die de overheid tot klant rekenen, moeten er in de toekomst vanuit gaan dat sprake zal zijn van krimpende afzetmogelijkheden in de thuismarkt, terwijl het perspectief in andere Europese markten evenmin rooskleurig is. In het bijzonder geldt dat voor bedrijven die leveren aan de ministeries van Defensie, Infrastructuur & Milieu en Veiligheid & Justitie en regionale overheden. Door de doorlooptijden van de overheidscontracten zullen deze effecten zich laat-cyclisch voordoen bij (Twentse) ondernemingen op het vlak

van defensie, vastgoed en bouw. De omzet van deze bedrijven kan bij ongewijzigd beleid de komende jaren onder druk komen te staan.

Lange termijn trend is positief

Op de sociaal-economische indicatoren in deze Index volgt Twente vrij nauwkeurig de landelijke trend. Zelfs de werkloosheid wijkt niet veel meer af van het gemiddelde. Dit geldt ook voor de participatiegraad en het aantal lager opgeleiden. Dat is een knappe prestatie.

Er is geen sprake meer van een achterstandsregio. Op het vlak van innovatie heeft de regio zelfs een voorsprong genomen op andere regio's.

De ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit blijft het zorgenkindje. Op de langere termijn lijkt de ontwikkeling gunstig. Het toegenomen opleidingsniveau en de inspanningen op het vlak van innovatie zullen positief uitwerken op het concurrentievermogen van de economie. De grootste uitdaging wordt of Twente voldoende goed opgeleide mensen zal hebben om de economische kansen daadwerkelijk te benutten.

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

Bevolkingsgroei en samenstelling 11

Vestiging, vertrek en migratie 12

Beroepsbevolking, participatiegraad en opleiding 13

Diversiteit 15

Interview Dave Blank (MESA+) 16

Werkgelegenheid 18

Werkloosheid 20

Regionaal Product en Arbeidsproductiviteit 23

Bedrijvigheid en ondernemersactiviteit 25

Interview Michael Katz (Freedom Innovations) 28

Vestigingen en startende ondernemers 30

Gazellebedrijven en snelle groeiers 32

II Innovatie

Innovatieve bedrijvigheid 33

Deelname innovatieprogramma's 37

Interview Marc Woesthuis (TriMM) en
Jan Wolters (Saxion) 38

Innovatie Twentse maakindustrie 41

Twentse clusters 41

Interview Jan Rooijackers (Twence) 46

Bouw 48

Creatieve sector 49

Cleantech 50

Universiteit Twente 52

Interview Loek de Vries (TenCate) 54

Saxion (vestiging Enschede) 56

ROC van Twente 57

Mobiliteit hoger opgeleiden 60

III Leefomgeving

Woningmarkt 62

Kantoren en bedrijventerreinen 64

Interview Harm Mannak (Orkest van het Oosten) 66

Podiumkunsten 68

Verantwoording van de bronnen 70

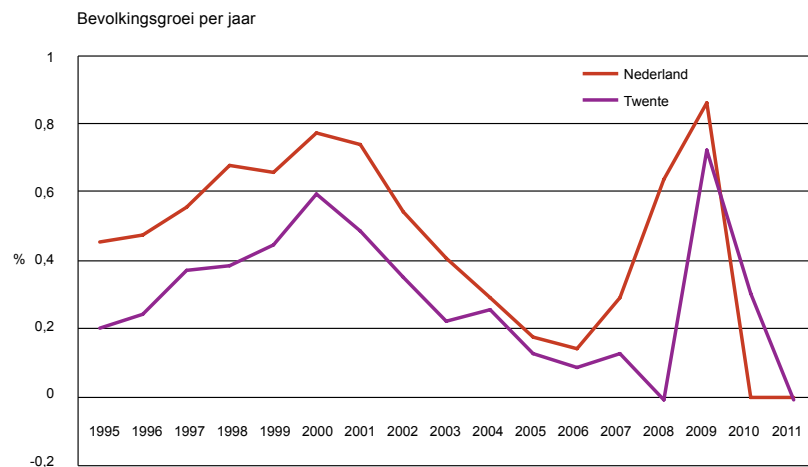
Colofon 70

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

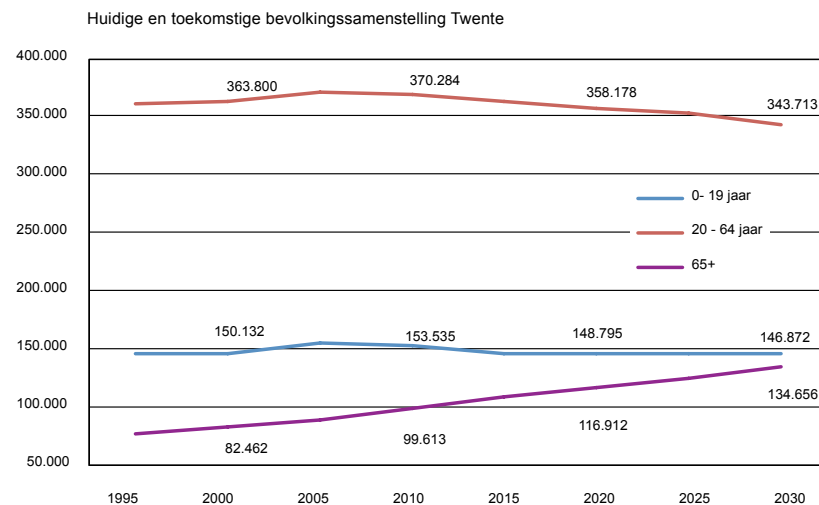
In de Twente Index proberen we een indruk te geven hoe deze regio er voor staat. In het eerste deel kijken we naar wie in de regio woont en werkt. Tevens besteden we aandacht aan waar we werken en wat we verdienen. Werk en inkomen bepalen in belangrijke mate de welvaart van een regio en haar inwoners. Daarbij spelen bedrijven een belangrijke rol en daarom wordt ook aandacht besteed aan de ontwikkeling van de bedrijvigheid van de regio. We geven steeds aan per onderwerp wat het is en waarom het van belang is. We proberen ook aan te geven wat de belangrijkste ontwikkelingen zijn in Twente.

1 Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

Bevolkingsgroei en samenstelling

Bron: CBS/Statline.

Bron: CBS/Statline, PBL.

Waarom is dit belangrijk?

De bevolkingsontwikkeling laat zien hoeveel mensen door de jaren heen in een gebied, regio of land leven. De bevolkingsgroei geeft aan met hoeveel procent de bevolking groeit of daalt ten opzichte van het voorgaande jaar. Niet alleen de omvang maar ook de samenstelling van de bevolking is van belang voor zowel bedrijven als de overheden. Bedrijven gebruiken de gegevens bij de afzet van hun producten en diensten, maar ook bij het vinden van geschikt personeel. De overheid ontwikkelt op basis van deze cijfers haar beleid, bijvoorbeeld op gebied van volkshuisvesting en het voorzieningenniveau. We kunnen op meerdere manieren naar de samenstelling van de bevolking kijken. Een belangrijke indeling is het actieve deel en het niet-actieve deel van de bevolking. Daarvoor maken we onderscheid in drie leeftijdscategorieën: 0 t/m 19 jaar, 20 t/m 64 jaar en 65 jaar en ouder. De categorie 20 t/m 64 jaar wordt gerekend tot het actieve deel van de bevolking. De ander twee categorieën gelden als het niet-actieve gedeelte. Met actief bedoelen we niet alleen mensen die actief zijn in het arbeidsproces maar ook diegenen die potentieel in het arbeidsproces kunnen worden ingezet (werklozen/werkzoekenden). Over het algemeen wordt het actieve gedeelte beschouwd als de economische drager. Het zijn de mensen die de inkomens genereren, belastingen en sociale premies betalen. Om de draagkracht van ons sociale zekerheidsstelsel te beoordelen is het interessant om naar de ratio niet-actief/actief (i/a-ratio) te kijken, de getalsmatige verhouding tussen actieve en niet-actieve bevolking. Deze ratio geeft aan hoeveel mensen premies moeten opbrengen ten opzicht van de mensen die uitkeringen ontvangen. Als deze ratio bijvoorbeeld 1 bedraagt, staat tegenover elk niet-actief lid van de bevolking een actief lid. Omdat het actieve deel van de bevolking de middelen moet opbrengen voor het niet-actieve deel, leidt een stijging van deze ratio tot een verkleining van het economisch draagvlak. Dit probleem is nu prominent aanwezig bij de discussie over de AOW en de houdbaarheid van het huidige pensioenstelsel.

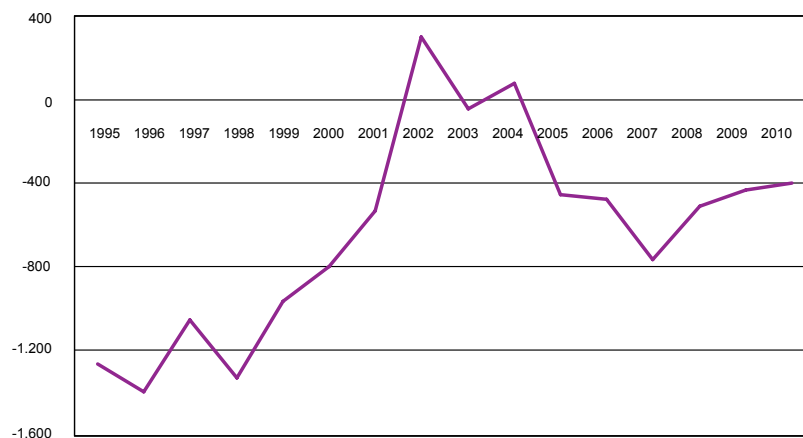
Hoe staat Twente ervoor?

De ontwikkeling van de bevolking in Twente liep tot 2009 achter ten opzichte van de rest van het land. In 2008 zien we een landelijke piek in de bevolkingsgroei, gevolgd door een daling. In Twente zien we in 2009 een stijging die groter is dan het landelijk gemiddelde gevolgd door een daling die in Twente lager uitvalt dan in de rest van Nederland. We weten nog niet wat de oorzaak is van de plotselinge toename in 2008. Op de lange termijn zien we dat de bevolking van Twente gaat vergrijzen. De vergrijzing (de groei van het aandeel 65+ in de totale bevolking) gaat in Twente sneller dan in Nederland. De consequenties hiervan zijn uitgebreid besproken in het speciale thema van de Twente Index 2010.

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

Vestiging, vertrek en migratie

Saldo verhuizingen van/naar Twente (binnen Nederland)

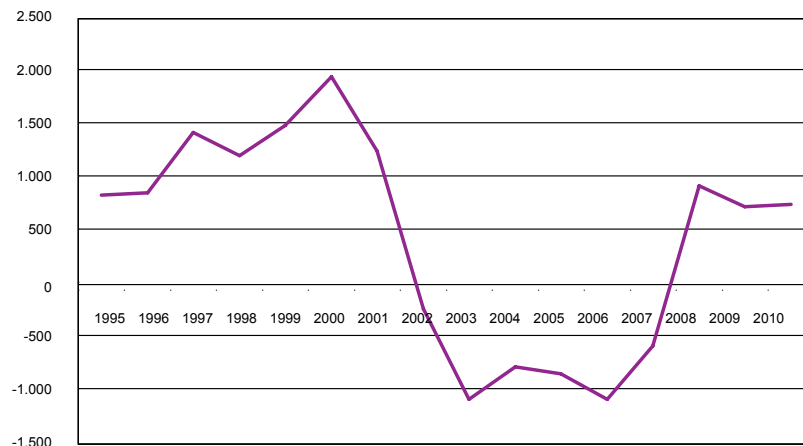
Bron: CBS/Statline.

Saldo nieuwkomers minus vertrekkers Twente

Bron: CBS/Statline.

Migratiesaldo Twente (van/naar het buitenland)

Bron: CBS/Statline.

Waarom is dit belangrijk?

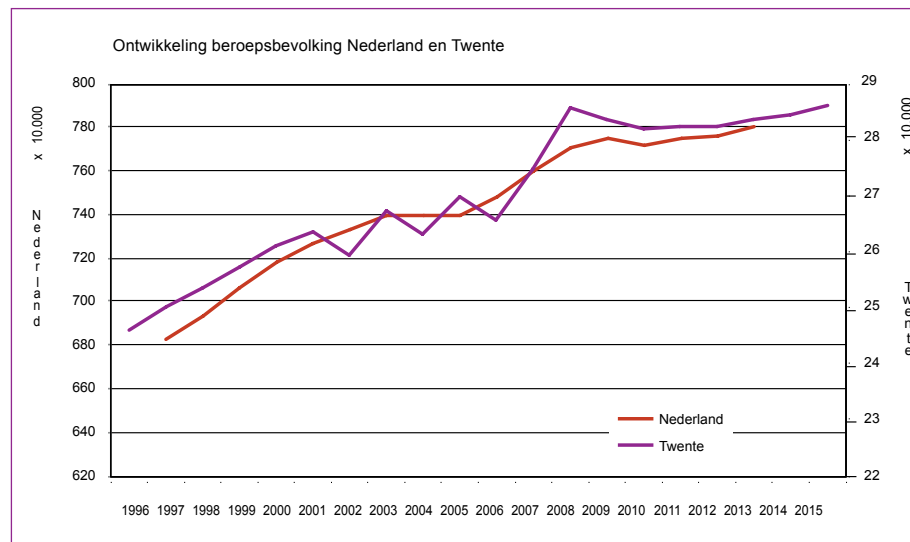
Behalve door het natuurlijk verloop van de bevolking als gevolg van sterfte en geboorte (natuurlijke bevolkingsgroei) kunnen de groei en de samenstelling van de bevolking ook veranderen door verhuizingen van en naar Twente. Indien een regio een positieve aantrekkingskracht heeft, zullen hier meer mensen komen dan vertrekken. Het zegt iets over de relatieve aantrekkelijkheid van een regio.

Hoe staat Twente ervoor?

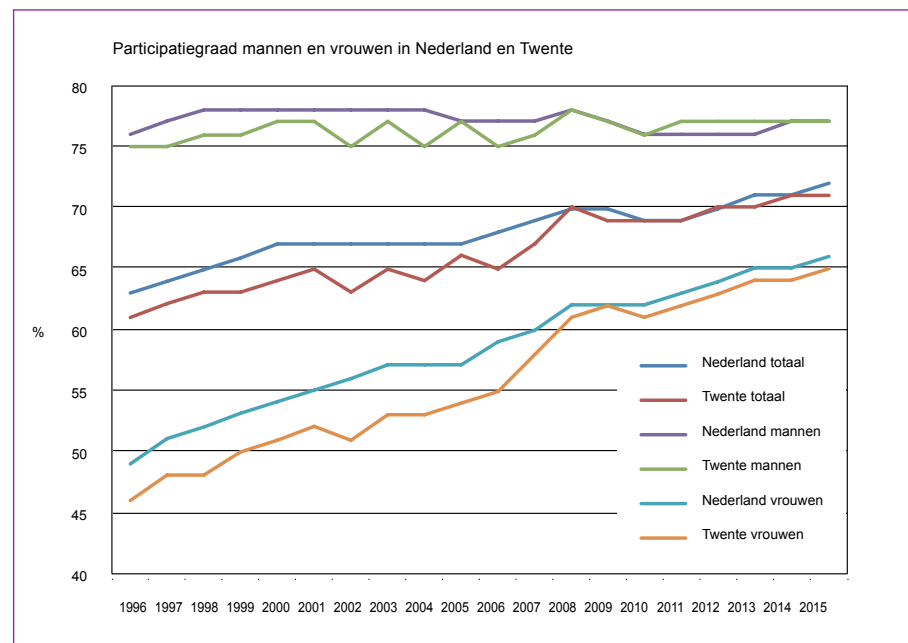
Het aantal vertrekkers was in Twente enkele jaren groter dan het aantal nieuwkomers. De laatste drie jaar is het migratiesaldo verbeterd in het voordeel van Twente. Het migratiesaldo van/naar het buitenland is sinds eind 2007 positief. Er vestigen zich dus meer mensen uit het buitenland in Twente dan dat er Twentenaren emigreren. In het speciale thema van de Twente Index 2010 is nader ingegaan op de effecten van deze demografische verandering voor Twente. Hierin staat ook meer gedetailleerde informatie over de toekomstige ontwikkeling van de bevolking.

1 Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

Beroepsbevolking, participatiegraad en opleiding

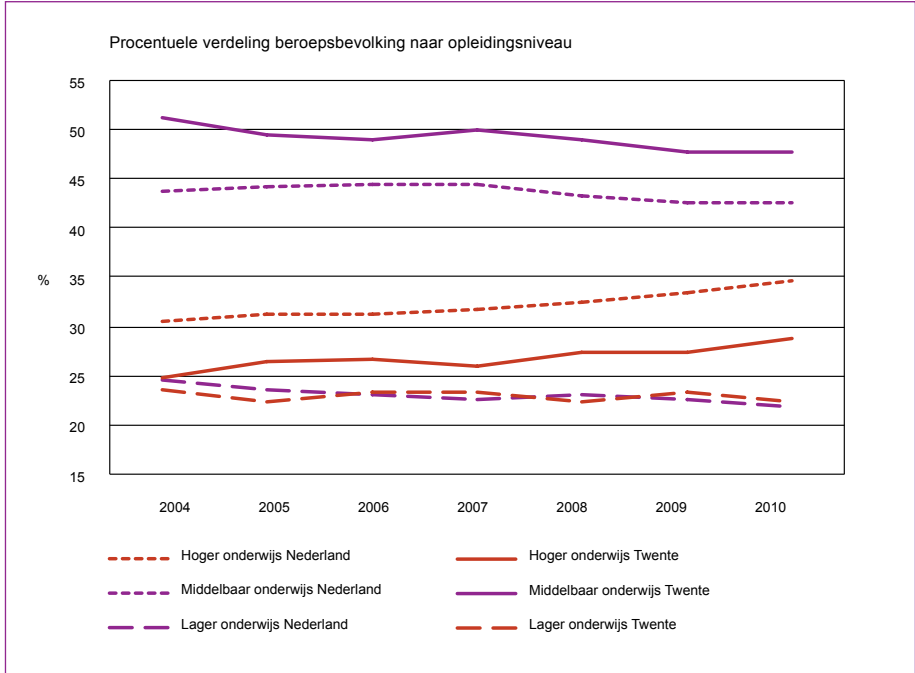
Bron: CBS/Statline.

Bron: Arbeidsmarktprognose Overijssel/Etil, CBS (de jaren 2011 e.v. zijn prognoses).

Werkzame beroepsbevolking (15-64 jaar) (x 1.000) naar opleidingsniveau Twente				
Jaar	Totaal	Onderwijsniveau		
		Hoger	Middelbaar	Lager
2000	253	61	117	75
2001	262	50	134	78
2002	263	59	126	78
2003	268	60	137	71
2004	263	63	134	66
2005	269	70	133	66
2006	265	69	131	65
2007	275	70	138	67
2008	285	78	140	67
2009	278	76	134	68
2010	277	79	133	65

Bron: CBS/Statline.

Bron: CBS/Statline.

Waarom is dit belangrijk?

De beroepsbevolking vormt het potentiële draagvlak voor de economie. Onder de beroepsbevolking rekenen we over het algemeen de leeftijdscategorie 15-64 jaar. Daarnaast wordt onderscheid gemaakt tussen werkzame en werkloze beroepsbevolking.

De participatiegraad geeft aan welk deel van de potentiële beroepsbevolking van 15-65 jaar participeert in het arbeidsproces, met andere woorden: een baan heeft (voor minimaal twaalf uur per week) en bij het productieproces is ingeschakeld. Hoe hoger dit percentage, hoe meer mensen actief betrokken zijn bij het productieproces. Nederland heeft ten opzichte van het buitenland een hoge participatiegraad van vrouwen. Wel behoort het percentage parttimebanen, zeker onder vrouwen, tot de hoogste van Europa. Een belangrijke onderverdeling van de beroepsbevolking is de indeling naar opleidingsniveau. We zien dat in hoogontwikkelde economieën steeds meer een beroep wordt gedaan op hooggekwalficeerde arbeid. Dit geldt vooral in de hightech-sectoren en de zakelijke dienstverlening.

Wil een economie zich goed kunnen ontwikkelen, dan moet niet alleen de kwantiteit van arbeid maar ook de aanwezige kwaliteit van arbeid goed aansluiten bij de vraag. De aanwezigheid van een goedopgeleide beroepsbevolking is van essentieel belang voor de economische ontwikkeling van een regio of land.

Hoe staat Twente ervoor?

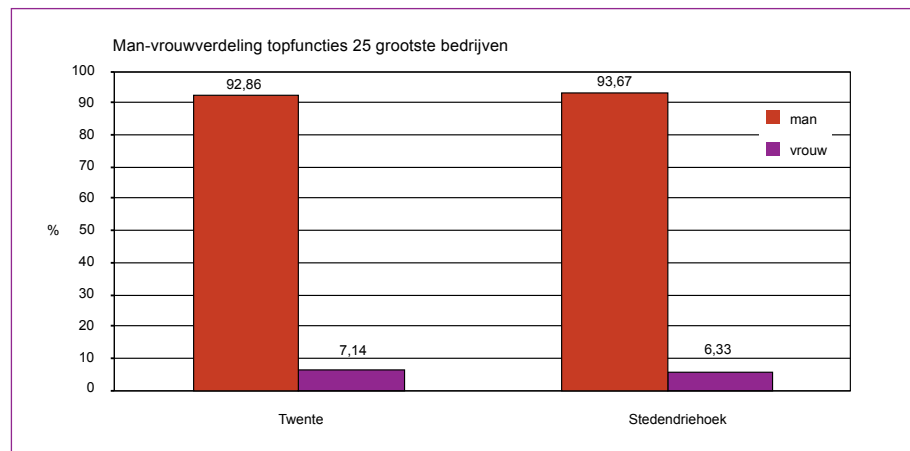
De beroepsbevolking in Twente laat een lichte daling zien vanaf 2008. In de tien jaren daarvoor was nog sprake van een lichte groei. Deze ontwikkeling kan op korte termijn al tot schaarste in bepaalde segmenten van de arbeidsmarkt leiden. De verwachtingen op middellange termijn wijzen op een bescheiden groei van de beroepsbevolking. Deze blijft echter achter bij de ontwikkeling van de Nederlandse beroepsbevolking.

De meest recente prognoses voorspellen dat de participatiegraad voor vrouwen de komende jaren nog licht gaat stijgen. Voor de mannen geldt dat deze in Twente de laatste tien jaar tussen de 76 en 77% ligt, net iets beneden het landelijk gemiddelde. De komende vier jaar lijkt er voor de totale participatiegraad nog een stijging van ongeveer 1% in te zitten, van 76 naar 77%. Al met al is de verwachting dat deze bescheiden stijging de dalende beroepsbevolking niet kan compenseren.

Het opleidingsniveau van de Twentse beroepsbevolking wijkt fors af van het Nederlandse opleidingsniveau. Het aandeel hoger opgeleide werknemers is in Twente lager dan in Nederland (28.2% ten opzichte van het landelijk gemiddelde van 34,0%). Dit verschil van bijna 6% mag aanzienlijk worden genoemd, zeker afgezet tegen de ambitie van Twente om zich te ontwikkelen tot een innovatieve kennisregio. Het percentage werknemers met een middelbaar opleidingsniveau in Twente (ongeveer 48% in 2010) is aanzienlijk hoger dan elders in Nederland (ongeveer 43%). De laatste zeven jaar is het aandeel van hogeropgeleiden in Twente en Nederland gestegen met ongeveer 4,0%.

1 Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

Diversiteit

Bron: Saxion Kenniscentrum Leefomgeving.

Ondertekenaars 'Charter Talent naar de Top'	
Twente	
	Dimence
	Gemeente Enschede
	Saxion
	Universiteit Twente
	Ziekenhuisgroep Twente
Totaal	5 (2,8%)
Stedendriehoek	
	Nysingh Advocaten en Notarissen
	Achmea
Totaal	2 (1,1%)
Nederland	
Totaal	181 (100%)

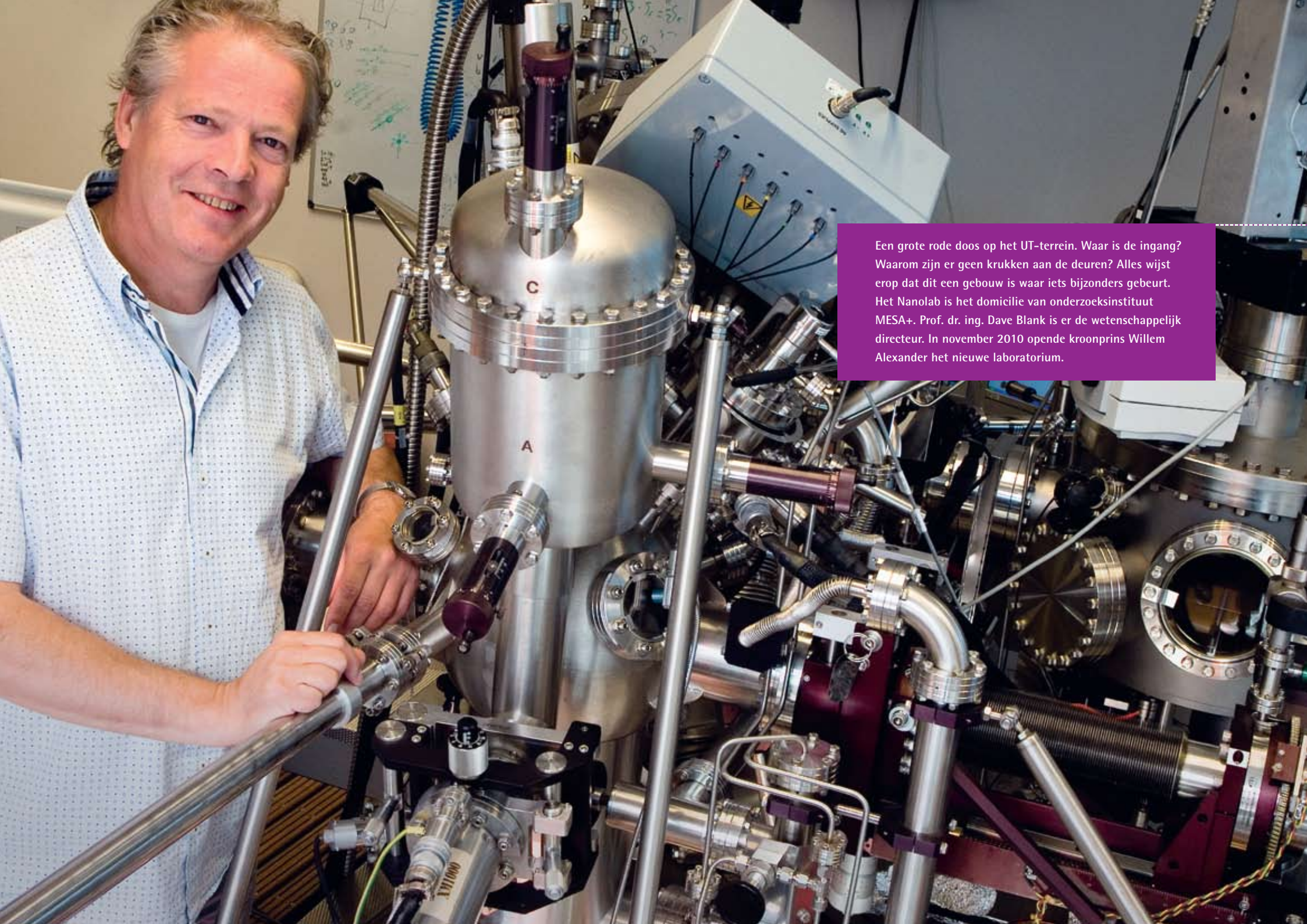
Bron: Stichting Talent naar de Top.

Waarom is dit belangrijk?

Door de vergrijzing en ontgroening van de bevolking zal de concurrentiestrijd tussen individuele bedrijven en regio's om jong talent verheven (zie ook de paragraaf over de mobiliteit van hogeropgeleiden). Een belangrijke voorwaarde voor het werven en behoud van goed opgeleide werknemers is aantrekkelijk werkgeverschap. Veel jongeren voelen zich aangetrokken tot bedrijven en instellingen met een grote diversiteit op de werkvloer. Belangrijk wordt een cultuur waarin medewerkers zich gewaardeerd en op hun gemak voelen. Erkend in hun overeenkomsten én verschillen. Een divers personeelsbestand is daarvoor essentieel. Dat gaat verder dan een evenwichtige man-vrouwverhouding. Het betreft de juiste balans tussen jong en oud, verschillende culturele achtergronden en opleidingsrichtingen. Een gevarieerder personeelsbestand geeft ook een groter innovatief vermogen. Er zijn weinig totaalcijfers beschikbaar over de diversiteit in Twentse organisaties. De diversiteit moet zichtbaar zijn in alle lagen van de organisatie, dus ook in de top. Als indicator wordt hier het aantal vrouwen in topposities en het aantal organisaties dat het landelijke 'Charter Talent naar de Top' heeft ondertekend. Als toppositie wordt hier gerekend een functie als directeur (CEO), lid Raad van Bestuur, lid directie of lid Management Team, afhankelijk van de gekozen organisatiestructuur. Het 'Charter Talent naar de Top' is ontwikkeld door de Stichting 'Talent naar de Top', waarmee werkgevers zich vrijwillig maar niet vrijblijvend committeren aan een duurzaam en effectief man-vrouwdiversiteitsbeleid.

Hoe staat Twente ervoor?

Het percentage vrouwen in topposities is in de top 25 van bedrijven in Twente gering, namelijk 7%. Als verklaring wordt vaak genoemd dat de top 25 voornamelijk uit industriële bedrijven bestaat, waar relatief weinig vrouwen werken. Toch is de situatie in Twente vergelijkbaar met de Stedendriehoek, een regio met meer grote dienstverlenende bedrijven in de top 25. Er zijn vijf organisaties in Twente die het 'Charter Talent naar de Top' hebben ondertekend. Dat is nog weinig. Het betreft alleen overheids-, kennis- en gezondheidszorginstellingen. Het Twentse bedrijfsleven lijkt tot nu toe niet geïnteresseerd.

Een grote rode doos op het UT-terrein. Waar is de ingang? Waarom zijn er geen krukken aan de deuren? Alles wijst erop dat dit een gebouw is waar iets bijzonders gebeurt. Het Nanolab is het domicilie van onderzoeksinstituut MESA+. Prof. dr. ing. Dave Blank is er de wetenschappelijk directeur. In november 2010 opende kroonprins Willem Alexander het nieuwe laboratorium.

'Mister Nano' Dave Blank:

'Fundamenteel onderzoek onmisbaar voor innovatie'

'Nanotechnologie houdt zich bezig met heel kleine deeltjes. Een nanometer is een miljardste meter. De 500 onderzoekers in het nieuwe Nanolab 'knutselen' in feite met atomen. Zo proberen ze om nieuwe materialen te ontwikkelen die gebruikt kunnen worden voor snellere chips of het waterafstotend maken van kleding.

Vijftig promovendi per jaar

Dave Blank: 'De wereld is ons speelveld. Onder dit dak hebben we de mogelijkheid om 'groeidiamantjes' te ontwikkelen. Het is fijn wanneer de mensen in Twente weten dat dit instituut voor nanotechnologie er is en dat ze weten wat wij hier doen. Het heeft jaren geduurd voordat we zo ver waren maar de afgelopen tijd is het snel gegaan. We willen graag laten zien dat het hartstikke mooi is. MESA+ rust op drie pijlers. We doen excellent onderzoek, we hebben een fantastische infrastructuur en we doen ook nog iets met het onderzoek – streven naar valorisatie, zoals dat heet.'

Blank laat het UT-Nieuws zien. De voorpagina opent met een foto van vijf jonge wetenschappers die zojuist een belangrijke Europese beurs hebben gekregen. 'Kijk: allemaal mensen die bij het Nanolab werken. Om dit instituut draaiende te houden en om goed te kunnen samenwerken met de Stichting Technologie, TNO en ELNI, moeten we Nederlands toptalent aan ons binden. Elk jaar heeft MESA+ vijftig nieuwe promotieplaatsen. Die

promovendi zijn hier vier jaar aan het werk. Dat betekent dat 200 van de 500 mensen die hier werken met promotieonderzoek bezig zijn.'

Mark Rutte

'De vraag is natuurlijk of we met wat wij hier bedenken, ook producten in deze regio kunnen maken. Philips, Océ, ASML: allemaal bedrijven die werken met spin-off van MESA+. We hebben hier Mark Rutte op bezoek gehad. Hij roemde de ondernemendheid van de Universiteit Twente. Het Kennispark is daarbij een belangrijk initiatief. Wat is mijn bijdrage? Tja, ik word op de een of ander manier gezien als Mister Nano; ik ben door de regering gevraagd de onderzoeksagenda van de nanotechnologie voor Nederland op te stellen. Dit heeft geresulteerd in een nieuw programma, NanoNextNL, van 250 miljoen. De overheid betaalt daar 125 miljoen van, de rest komt uit het bedrijfsleven en onderzoeksinstituten. Ik ben voorzitter van NanoNextNL. Daarin is naast het monitoren van het onderzoek het doel vooral om mensen te binden. Dat is ook de kracht van MESA+: valorisatie, waardevermeerdering door ongelooflijk veel samen te werken. Dat gaat in programma's met vier of meer groepen samen. Dat is wat we willen. Onderzoek naar optische signalen voor dataverwerking bijvoorbeeld. Dat gezamenlijke onderzoek bindt enorm – of ik zelf de onderzoekspraktijk niet mis? Ja! Het is prachtig om te

werken met al die briljante jonge mensen...' Blank is zich ervan bewust dat het Nanolab een goudhaantje is. 'Maar we nemen in ons kielzog de UT wel mee, net zoals de UT dit bij ons doet. En trouwens, ik behoor tot de mensen die zeggen: deze universiteit heeft zijn bestaansrecht omdat er zo uitstekend onderzoek wordt verricht.'

In de vorige Twente-Index stond een interview met baron Oosterlinck, hoogleraar en oud-rector aan de Leuvense universiteit. Hij zei daarin dat een fusie van drie technische universiteiten geen goede optie is. Oosterlinck stelt klip en klaar dat de Universiteit Twente beter zou kunnen fuseren met de universiteiten van Nijmegen en Wageningen. Door dat soort samenwerkingsverbanden kun je grotere Europese projecten binnenhalen. Complementariteit op wereldniveau is volgens Oosterlinck nodig om internationale bedrijven aan te trekken.

'Ik ben juist voor een fusie van de drie technische universiteiten,' repliceert Dave Blank. 'Dan word je verplicht keuzes te maken. Samenwerken met algemene universiteiten kan natuurlijk altijd. Overigens hoeft je daarbij niet regionaal of landelijk te kijken, maar kunnen je partners over de hele wereld verspreid zijn. Afspraken maken tussen de Rijksuniversiteit Groningen, de Radboud Universiteit (Nijmegen) en de UT, dat kan heel goed. Kijken waar de hotspots zijn: een academisch ziekenhuis in Groningen, nano-

technologie en technische geneeskunde hier. Onze UT zal nooit de grootste worden in aantal studenten. Wij zijn echt een onderzoeksuniversiteit en dat moeten we blijven. En voor een combinatie van een technische en algemene Universiteit Twente hebben we het geld niet. Ons product is excellentie. Oosterlincks pleidooi voor ondernemerschap onderschrijf ik wel: een doctor moet inderdaad ondernemend zijn en geld binnenfietsen. Anders overleef je niet. De helft van het NanoNextNL, onderzoeksbudget van een kwart miljard, komt van grote bedrijven als Philips, ASML, Unilever, DSM en – wat ik heel leuk vind – ook van wel 80 MKB'ers. Daarvan zitten er 30 in Twente.'

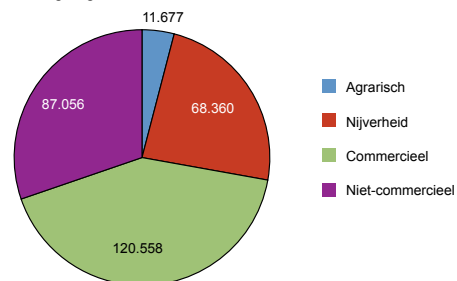
Wegwerpchip

'Materialen worden steeds intelligenter. Zie je dit dingetje? Hiermee kunnen manisch-depressieve patiënten zelf hun lithiumspiegel meten. Er zit een wegwerpchip in. Nanotechnologie toegepast door een van de spin-offs van MESA+. Stel nu eens dat je een doorzichtig materiaal zou hebben, zoals glas, wat ook nog goed zou geleiden, zoals koper? Of materialen die in staat zijn om hun eigenschappen te veranderen? Wij verzinnen en berekenen dat soort nieuwe materialen. Fundamenteel onderzoek maar met een directe connectie naar toepassingen: in onze cleanroom staan promovendi en ondernemers naast elkaar. Twente als Materials Valley, dat spreekt mij wel aan. De cluster maakindustrie en het onderzoek naar materialen zijn heel belangrijk voor deze regio. Je moet geen aandacht besteden aan onderdelen waar je minder goed in bent. Je moet investeren in fundamenteel onderzoek, anders kun je innovatie niet stimuleren.'

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

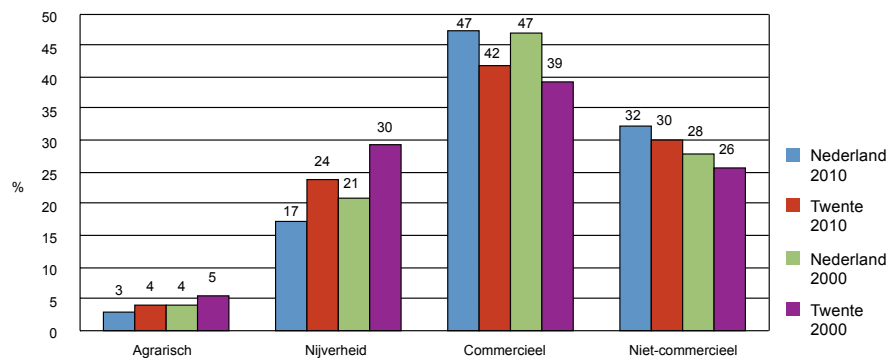
Werkgelegenheid

Werkgelegenheid naar sectoren Twente 2010

Bron: Arbeidsmarktprognose Overijssel/BIRO/ LISA (bewerking Etil).

Procentuele verdeling werkgelegenheid naar sectoren (2010 en 2000)

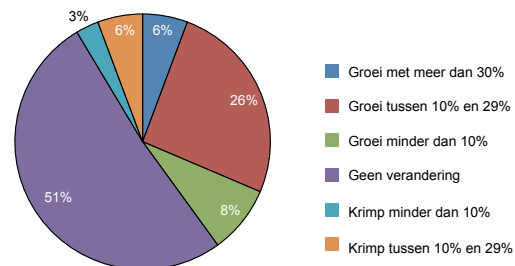
Bron: Arbeidsmarktprognose Overijssel/BIRO/LISA (bewerking Etil).

Groei werkgelegenheid Nederland en Twente

Bron: Arbeidsmarktprognose Overijssel / UWV WERKbedrijf, bewerking Etil.

Verwachte ontwikkeling personeelsbestand Twentse maakindustrie 2011-2015

Bron: IKT/Saxion Kenniscentrum Leefomgeving.

Waarom is dit belangrijk?

De sociale en economische leefbaarheid van een regio wordt mede bepaald door het feit of de inwoners van een regio een inkomen kunnen verdienen in hun regio. Het grootste deel van ons totale inkomen (nationaal en regionaal) wordt verdiend door de productiefactor arbeid. Veel mensen verdienen dit inkomen in dienstverband, in loondienst, terwijl anderen als ondernemer/zelfstandige hun inkomen genereren. Voldoende c.q. onvoldoende werkgelegenheid in een regio kan grote consequenties hebben voor de directe omgeving en sociale verhoudingen. De werkgelegenheid geeft aan hoeveel banen er in Twente zijn en daarmee de mogelijkheid voor de Twentse inwoners om hun brood te verdienen. Hier wordt de werkgelegenheid weergegeven in het aantal bezette arbeidsplaatsen van minimaal 1 uur per week. Het gaat om zowel personen in loondienst als zelfstandigen. Het aantal beschikbare banen afgezet tegen de beroepsbevolking laat zien hoeveel mensen een baan nodig hebben. Het feitelijke aantal ingevulde banen noemen we de werkgelegenheid. De hoeveelheid beschikbare banen is de vraag op de arbeidsmarkt, terwijl de beroepsbevolking het aanbod vormt. Het verschil tussen vraag en aanbod is de werkloosheid.

De werkgelegenheid is in te delen naar economische sectoren: agrarische sector, industrie, commerciële dienstverlening en niet-commerciële dienstverlening. We zien momenteel een verschuiving van industrie naar meer geprofessionaliseerde commerciële dienstverlening. Een aantal landen vormt hierop een uitzondering, waaronder Duitsland, waar het afgelopen decennium het percentage van de industrie is gestegen.

Hoe staat Twente ervoor?

Vanaf 1996 tot 2002 is de werkgelegenheid vrijwel continu gestegen. Wel zien we een afname van de groei. In de periode 2002-2004 was sprake van een daling van de werkgelegenheid, dus negatieve groei. Ook de periode 2008-2010 kenmerkt zich door een daling van de werkgelegenheid. Dieptepunt was het jaar 2009, met een negatieve groei van 1,5% voor Twente en 1,25% voor Nederland. De belangrijkste oorzaak is natuurlijk de financiële crisis geweest. In totaal is de werkgelegenheid over de periode 1996-2010 gestegen met bijna 24% voor Nederland als totaal en in Twente met bijna 23%. We zien dus nagenoeg geen verschil. Wel kunnen we signaleren dat de Twentse werkgelegenheid sterker fluctueerde dan de Nederlandse. Vanaf 2011 wordt weer een positieve groei van de werkgelegenheid verwacht. Opvallend daarbij is dat de Twentse werkgelegenheid sterker groeit dan het landelijk gemiddelde. Dit gegeven, gecombineerd met een dalende beroepsbevolking, kan erop duiden dat vanaf 2012 al weer krapte op de arbeidsmarkt gaat ontstaan. Deze krapte lijkt in onze regio ernstiger uit te pakken dan in heel Nederland, omdat in Twente de beroepsbevolking minder snel stijgt, terwijl de werkgelegenheid sterker stijgt dan in Nederland. Let wel: we gaan hierbij uit van de bestaande prognoses.

De commerciële dienstverlening is de belangrijkste leverancier van werkgelegenheid. In de agrarische sector is de werkgelegenheid de laatste tien jaar gedaald. Ook levert deze sector een bescheiden bijdrage in de totale werkgelegenheid, al is die bijdrage in Twente groter dan gemiddeld in Nederland. In de sector nijverheid/industrie zien we de laatste tien jaar eveneens een daling van de werkgelegenheid. Ook deze sector vertegenwoordigt in onze regio in vergelijking met Nederland meer werkgelegenheid. De werkgelegenheid in de commerciële dienstverlening is de laatste tien jaar gestegen in Twente, terwijl deze in Nederland zo goed als gelijk is gebleven. Het cijfer stijgt langzaam naar het Nederlandse gemiddelde. Ook de werkgelegenheid in de niet-commerciële dienstverlening is zowel voor Twente als Nederland gestegen de laatste tien jaar. Twente loopt hier nog wel zo'n 2% achter op Nederland.

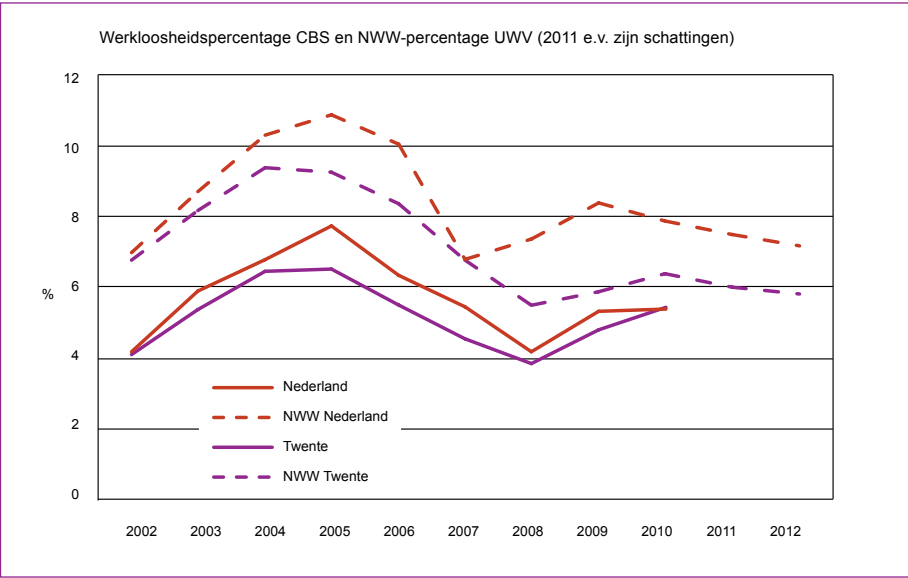
De Industriële Kring Twente en Saxion hebben juni 2011 een onderzoek gedaan naar de verwachte ontwikkeling van het personeelsbestand de komende 5 jaar. Het aantal bedrijven dat een groei verwacht (40%) is groter dan het aantal bedrijven dat een krimp verwacht van het personeelsbestand (8,5%). Iets meer dan de helft verwacht gelijk te blijven.

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

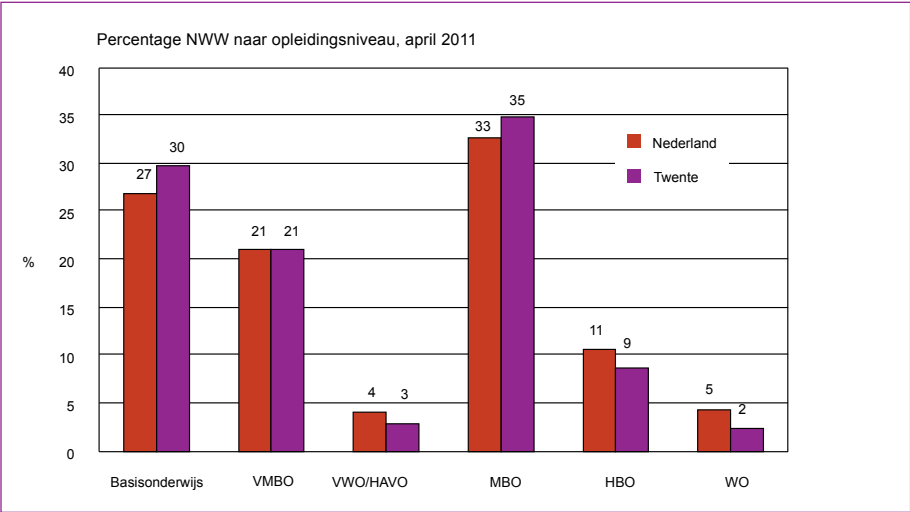
Werkloosheid

In Nederland worden werkloosheidscijfers door zowel het UWV als het CBS bijgehouden. Omdat beide instanties een andere manier van registreren gebruiken, komen de werkloosheidscijfers niet met elkaar overeen. Beide cijfers geven belangrijke informatie en worden daarom in deze Twente Index meegenomen. Voor de volledigheid vermelden we de definities van werkloosheid toegepast door het CBS en het UWV.

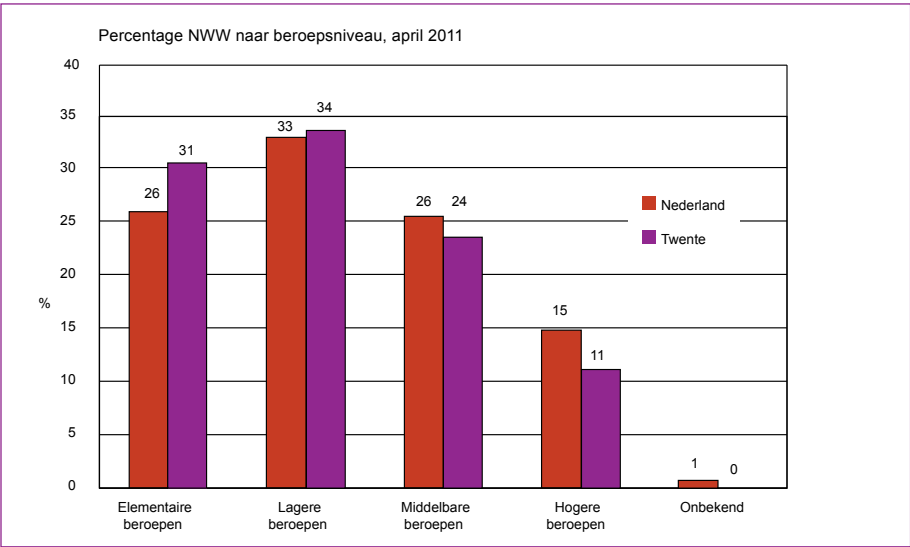
Onder niet-werkende werkzoekende (NWW wordt verstaan): de bij UWV WERKbedrijf actueel ingeschreven werkzoekenden zonder werk of zij die minder dan twaalf uur per week werken met een inschrijfdatum, zonder uitschrijfdatum én een 'datum niet-werkend' waarbij de reden van inschrijving gelijk is aan 'niet-werkend' of 'geen beroep op dienstverlening'. Het CBS definieert de werkloze beroepsbevolking als volgt: alle mensen van 15-64 jaar zonder werk (of met werk van minder dan twaalf uur per week) die minstens twaalf uur per week willen werken, daarvoor direct beschikbaar zijn en bovendien actief zoeken naar werk (ongeacht of men bij UWV WERKbedrijf staat ingeschreven).

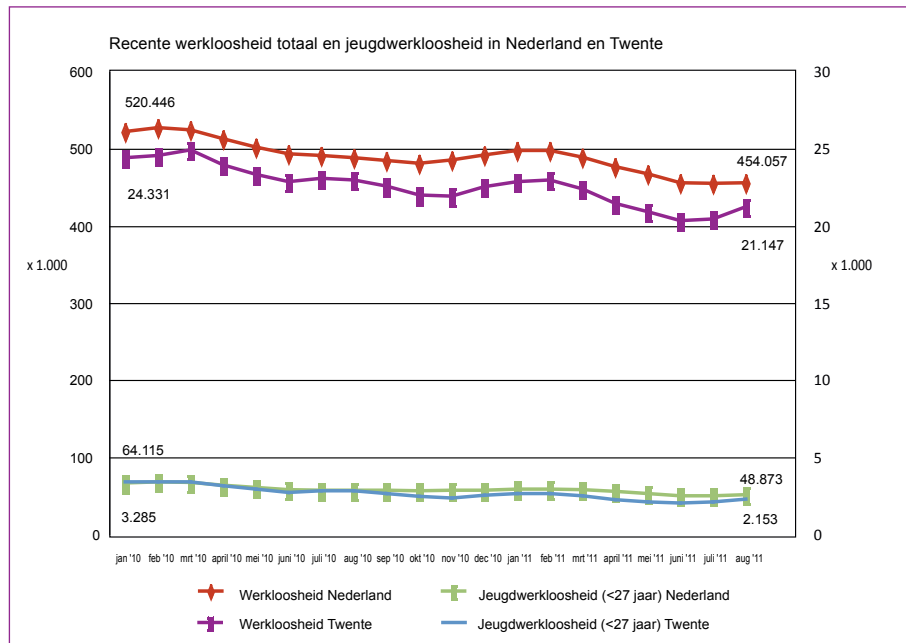
Bron: CBS/Statline, UWV WERKbedrijf.

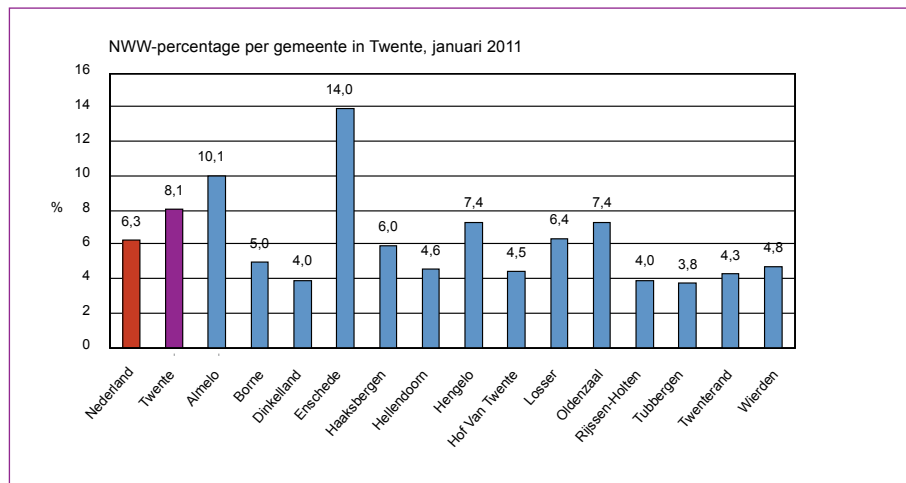
Bron: UWV WERKbedrijf.

Bron: UWV WERKbedrijf.

Bron: UWV WERKbedrijf.

Bron: UWV WERKbedrijf.

Waarom is dit belangrijk?

De factor arbeid is nog steeds een van de belangrijkste productiefactoren. Voor een economie is het belangrijk efficiënt met de ter beschikking staande (productie)middelen om te gaan. Hoe beter dit gebeurt, hoe hoger het welvaartsniveau van een economie kan worden. Het werkloosheidspercentage geeft aan het percentage van de beroepsbevolking dat niet wordt (of kan worden) ingezet voor het productieproces. Vaak wordt het gemeten als de werkloze beroepsbevolking in procenten van de beroepsbevolking. Het werkloosheidspercentage zegt daarom iets over hoe efficiënt een economie met de productiefactor arbeid (de beroepsbevolking) omgaat. Tegenover werkloosheid staan de openstaande vacatures. Klaarblijkelijk is het niet mogelijk alle vacatures in te vullen met geschikte mensen. Ook hier laten we een stuk productiecapaciteit onbenut, wat ten koste van onze welvaart gaat. In het eerste geval ligt het probleem bij de vraagkant. Er is onvoldoende vraag om iedereen aan het werk te krijgen. In het tweede geval ligt het probleem bij de aanbodkant. Voor de openstaande vacatures zijn onvoldoende mensen met de juiste kwalificaties voorhanden, ondanks het feit dat niet iedereen een baan heeft. Het werkloosheidspercentage is een van de criteria op basis waarvan het functioneren van een economie wordt beoordeeld, naast bijvoorbeeld het bruto product en het inkomen per hoofd van de bevolking. De hoeveelheid openstaande vacatures zegt iets over potentiële onbenutte productiecapaciteit. Daardoor worden de economische ontwikkelingsmogelijkheden niet volledig benut en wordt ook een stuk inkomensvorming niet gerealiseerd.

Hoe staat Twente ervoor?

Van 2002 tot 2005 (laagconjunctuur) zagen we een stijging van het werkloosheidspercentage in Twente, dat daarmee hoger uitkwam dan het landelijke percentage. Na 2005 was er een dalende trend. Hoewel de werkloosheid hier sindsdien sneller afnam dan in Nederland, bleef volgens de definitie van het CBS een klein verschil bestaan tussen Twente en de rest van het land. Voor heel Nederland stabiliseerde het werkloosheidspercentage op ongeveer 4,5%, Twente kwam een procentje hoger uit. Volgens de NWW-definitie kwam het werkloosheids-cijfer in 2007 overeen met het Nederlandse gemiddelde, namelijk 6,8%. Het waren historisch gezien de laagste werkloosheidscijfers voor Twente. Volgens de CBS-definitie echter bereikte de werkloosheid voor Twente en Nederland pas in 2008 haar 'dieptepunt'. Hoewel Twente erg dicht bij het Nederlands gemiddelde kwam, zat er toch nog ongeveer een half procent verschil in het nadeel van Twente.

De financiële crisis maakte echter een eind aan de daling van de werkloosheid in zowel Twente als Nederland. Het werkloosheidspercentage is vanaf deze periode tot 2010 met ongeveer 1% gestegen. Wel blijkt Twente conjunctuurgevoeliger, omdat hier de stijging van de werkloosheid eerder begon dan in Nederland (volgens de NWW-cijfers). Ook zette de daling van de werkloosheidscijfers eerder in Twente in dan in Nederland. Dit geldt in mindere mate als we kijken naar de CBS-cijfers. In de vorige Twente Index waren de verwachtingen ten aanzien

van de werkloosheidsontwikkeling vrij somber. Nu kunnen we constateren dat de verwachte sterke stijging van de werkloosheid is uitgebleven. Voor de komende periode verwacht men zelfs een daling van de werkloosheidscijfers (ongeveer 11% tegenover de meest recente prognose van ongeveer 7,5%). Echter voorzichtigheid is geboden gezien de grote economische onzekerheden door de ontwikkelingen rond de schuldenlanden Griekenland, Ierland, Portugal, Spanje, Italië en recentelijk de VS. Ook de politieke instabiliteit in het Midden-Oosten is een punt van zorg. Vermeldenswaardig is verder dat volgens de CBS-definitie het werkloosheidspercentage van Twente in 2010 gelijk is aan het Nederlandse werkloosheidspercentage.

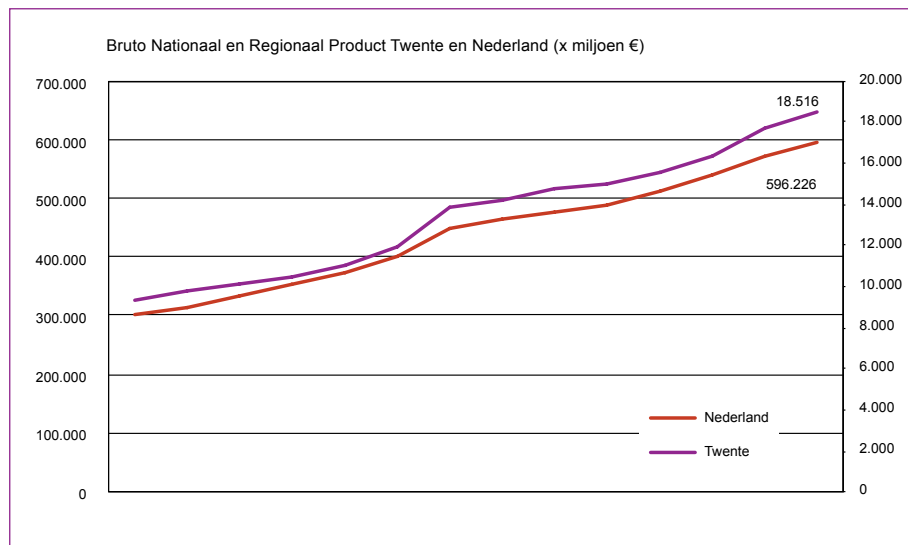
Voor een vergelijkbare situatie moeten we ruim tien jaar terug.

Het merendeel van de werkzoekenden heeft een lager opleidingsniveau, namelijk basisonderwijs. Deze groep heeft geen startkwalificatie. Hun aandeel ligt in Twente nog boven het landelijk gemiddelde. Onder de MBO'ers, een groep met een startkwalificatie, ligt het NWW-percentage ook erg hoog, 35% in Twente en 32% in Nederland. Omdat het relatieve aandeel van MBO'ers in de Twentse beroepsbevolking groot is (zie vorige hoofdstuk) is dit een punt van grote zorg. In het hoger onderwijs zien we dat het NWW-percentage aanzienlijk lager is dan in de andere categorieën. Hier doet Twente het beter in vergelijking met Nederland. Scholing van MBO-niveau naar HBO-niveau of hoger zou het NWW-percentage van de MBO'ers naar beneden kunnen brengen. De laatste jaren is de vraag naar hooggeschoolde medewerkers gestegen en die naar lageropgeleiden juist gedaald. Er is duidelijk een mismatch tussen de gevraagde kwaliteit van arbeiders door bedrijven enerzijds en het aanbod van werklozen met voornamelijk een basisopleiding en/of MBO-opleiding. Scholing is een van de mogelijkheden om hier wat tegen te doen.

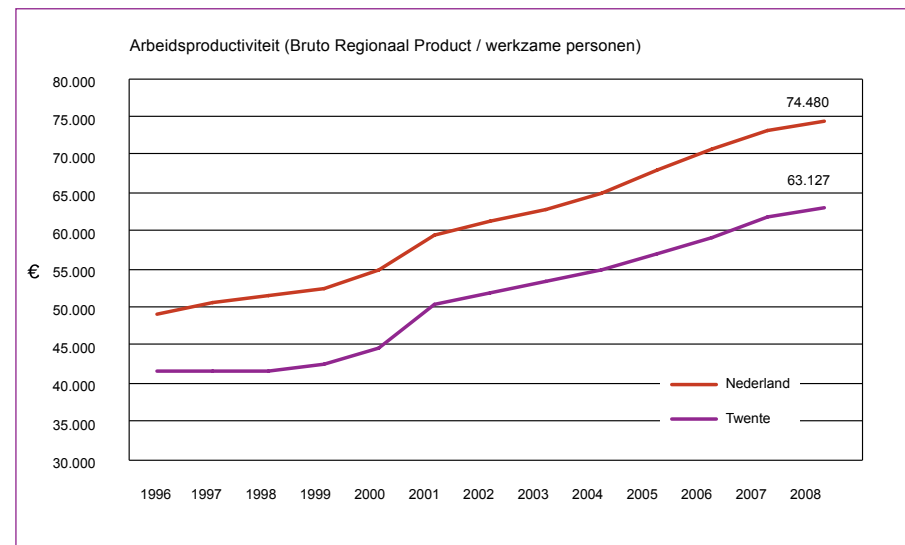
De werkloosheid in de grootstedelijke gebieden is aanzienlijk hoger dan in de plattelandsgemeenten. Opvallend is dat het percentage in de stedelijke gebieden in Twente aanzienlijk hoger ligt dan in de plattelandsgebieden. Met name de steden Enschede (14%), Almelo (ruim 10%), Hengelo (7,4%) en Oldenzaal (7,4%) scoren relatief slecht. Enschede buiten beschouwing gelaten wijkt het NWW-percentage van Twente nagenoeg niet af van het Nederlandse NWW-cijfer. In Enschede, waar het percentage drie maal zo hoog is als in een aantal andere Twentse gemeenten, is sprake van een zeer hardnekkig probleem.

1 Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

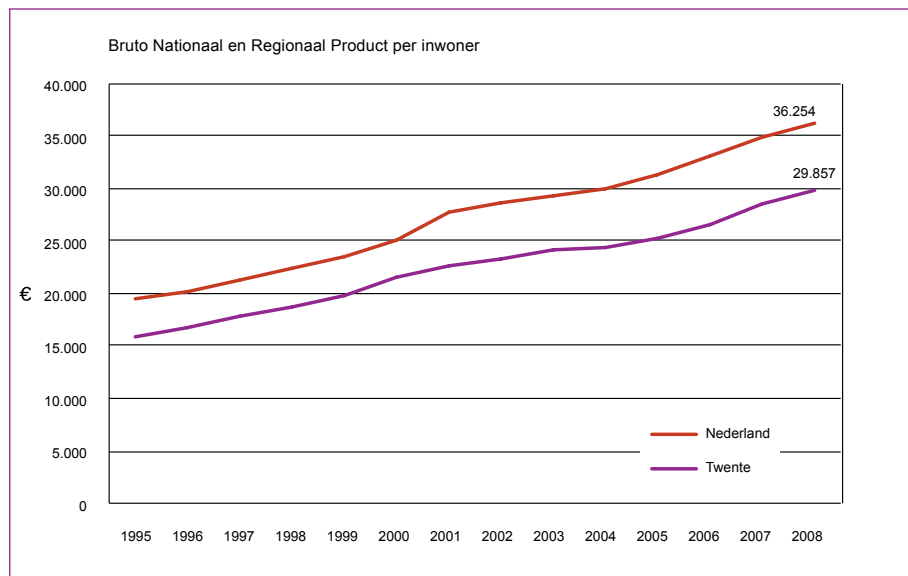
Regionaal Product en Arbeidsproductiviteit

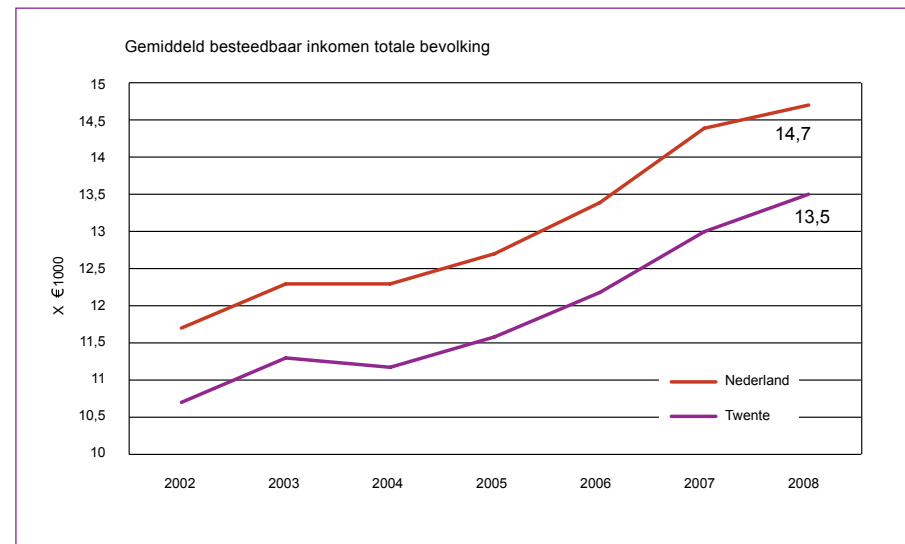
Bron: CBS/Statline.

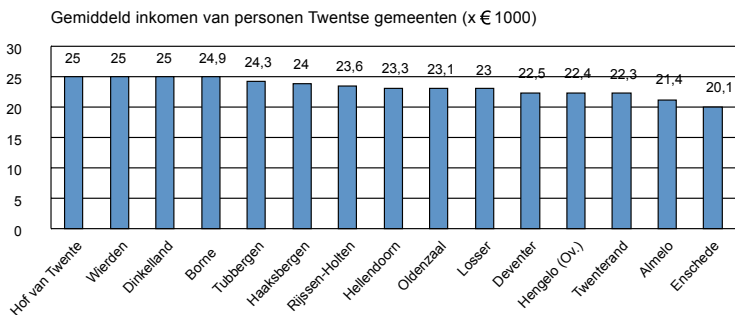
Bron: CBS/Statline.

Bron: CBS/Statline.

Bron: CBS/Statline.

Bron: CBS/Statline.

Waarom is dit belangrijk?

Het Bruto Regionaal Product is datgene wat we met z'n allen in de regio produceren. Eigenlijk moeten we zeggen: de toegevoegde waarde die we met z'n allen in de regio creëren. Het vormt tevens het inkomen van de regio. Deze toegevoegde waarde komt tot stand door het gebruik van de productiemiddelen, natuurlijke hulpbronnen, arbeid en kapitaal.

Tegenwoordig wordt ook kennis een steeds belangrijkere rol toebedeeld in het proces van waardecreatie. Niet voor niets spreken we over de kenniseconomie en human capital. Feitelijk is het kennis die de kwaliteit van de factor arbeid kan verhogen en daarmee ook de toegevoegde waarde per eenheid arbeid.

De regionale productie bepaalt in belangrijke mate de vraag naar arbeid en kapitaal, die daarom ook wel een afgeleide vraag wordt genoemd. Oftewel: de vraag naar goederen en diensten bepaalt ook voor een belangrijk deel de vraag naar de productiefactoren arbeid en kapitaal. De toegevoegde waarde komt ten goede aan de gebruikte en ingezette productiefactoren, meestal in de vorm van loon en salaris, ondernemersinkomens, winsten en pacht. Ook moet een gedeelte voor afschrijvingen gereserveerd worden. Hoe hoger het bruto product (de gecreëerde toegevoegde waarde), des te hoger is dus ook het inkomen. Met andere woorden: het bruto product geeft aan wat we met z'n allen aan toegevoegde waarde creëren, maar ook wat we samen daarmee verdienen. Vaak wordt hieraan het begrip welvaart gekoppeld. Hoe hoger het totale product, des te hoger ook de welvaart. Economische groei is de ontwikkeling van ons bruto product ten opzicht van vorig jaar. Het geeft aan hoeveel we er ten opzichte van vorig jaar op vooruit zijn gegaan in toegevoegde waarde en daarmee inkomen. De economische groei wordt vaak gezien als de graadmeter om te beoordelen hoe een economie presteert.

Eigenlijk zou nog een correctie moeten plaatsvinden voor de bevolkingsgroei, zodat we weten hoeveel het cijfer per hoofd van de bevolking is. Het bruto product per persoon is de toegevoegde waarde per persoon in de regio, dus het verdiende inkomen per persoon.

Het bruto product per werkzame personen (de arbeidsproductiviteit) is het bruto product (de toegevoegde waarde) gedeeld door het aantal mensen dat actief bij het arbeidsproces betrokken is. De arbeidsproductiviteit wordt tevens gezien als een belangrijke indicator voor de concurrentiekracht van een regio. Het is de toegevoegde waarde gerelateerd aan de betaalde lonen en salarissen.

Hoe staat Twente ervoor?

Het Bruto Regionaal Product voor Twente bedroeg in 2008 ruim 18,5 miljard tegenover een Bruto Nationaal Product van bijna 600 miljard. Ruim 3% van de toegevoegde waarde wordt dus in Twente gerealiseerd. Voor zowel Twente als Nederland zien we op de lange termijn een positieve trend in de ontwikkeling van het bruto product per persoon en de toegevoegde waarde en de arbeidsproductiviteit.

Het bruto product per persoon ligt voor Nederland boven de 36 duizend euro en voor Twente op bijna 30 duizend euro. Enigszins teleurstellend is het feit dat het verschil tussen Nederland en Twente in absolute zin niet kleiner wordt. Waar tot 2001 het Twents regionaal product per persoon langzaam het Nederlandse cijfer benaderde, is na 2001 het verschil aanvankelijk gelijk gebleven en daarna zelfs iets groter geworden. Bij verdergaande integratie zou men een convergentie verwachten, maar daarvan is nog geen sprake. De arbeidsproductiviteit en besteedbaar inkomen laten eenzelfde patroon zien. Twentse inwoners produceren en verdienen minder en hebben een lager besteedbaar inkomen dan hun collega's elders in het land.

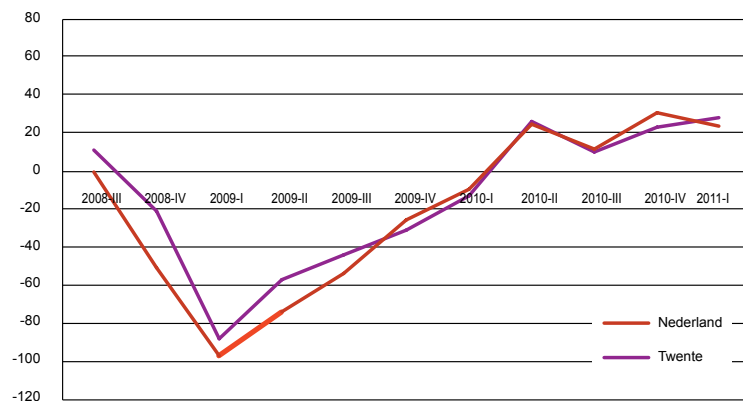
Als een van de belangrijke oorzaken wordt de economische structuur gezien. Twente kent van oudsher relatief veel maakindustrie (textiel, metaal) en weinig dienstverlening.

Deze industrieën hadden relatief veel laaggeschoolden in dienst, waardoor – ook vandaag nog – het gemiddelde opleidingsniveau van de beroepsbevolking iets lager ligt dan het landelijk gemiddelde. Een hoger opleidingsniveau gaat doorgaans hand in hand met een hogere toegevoegde waarde, arbeidsproductiviteit en besteedbaar inkomen.

1 Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

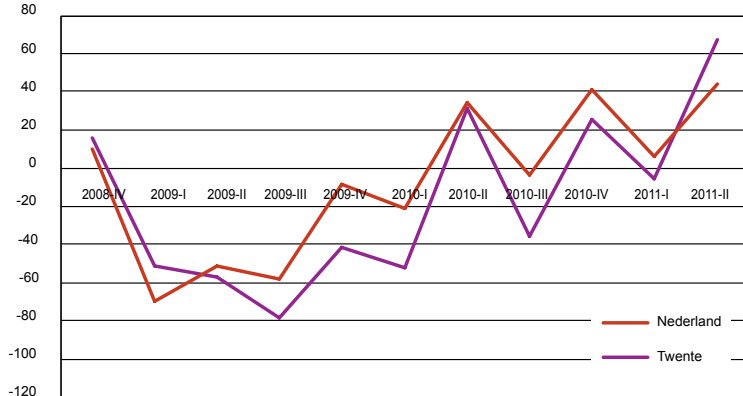
Bedrijvigheid en ondernemersactiviteit

Ontwikkeling ondernemersvertrouwen 2008-2011

Bron: Kamer van Koophandel/COEN.

Ontwikkeling verwachte ondernemersvertrouwen 2008-2011

Bron: Kamer van Koophandel/COEN.

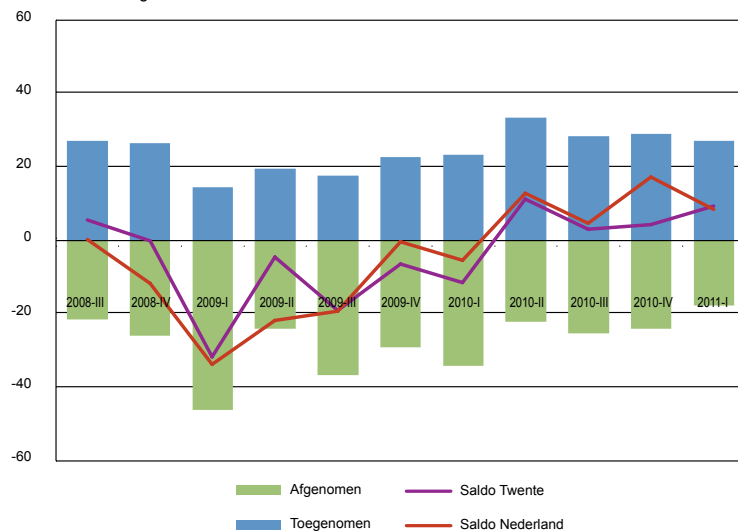
Waarom is dit belangrijk?

Productie van goederen en diensten in een regio wordt voor een belangrijk deel door de private sector voor haar rekening genomen. Dat betekent dat ook inkomen en werkgelegenheid in de regio voor een belangrijk deel worden gerealiseerd door de private sector. Zij vormt voor een belangrijk deel de economische draagkracht. Ondernemers streven over het algemeen naar winst en zullen investeren als ze winst kunnen maken. Omdat investeringsbeslissingen op de lange termijn impact op zowel de onderneming als de totale economie hebben, moeten ondernemers vertrouwen hebben in de toekomstige economische ontwikkeling. De ontwikkeling van het ondernemersvertrouwen zegt dus iets over de bereidheid van ondernemers om te investeren in de toekomst, waarmee ze de economische groei een stimulans kunnen geven. Het ondernemersvertrouwen wordt als een belangrijke voorspellende factor beschouwd voor economische ontwikkeling. Door middel van enquêtes van het CBS voor de Kamer van Koophandel wordt periodiek (per kwartaal) dit ondernemersvertrouwen gepeild. Het wordt in deze enquête (COEN) bepaald door een viertal factoren. Het is een ongewogen gemiddelde van allereerst de omzetontwikkeling, de exportontwikkeling en de ontwikkeling van de personeelssterkte. Voor het verwachte ondernemersvertrouwen komen daar nog de verwachte investeringen bij. Deze factoren samen vormen dus het (verwachte) ondernemersvertrouwen.

Hoe staat Twente ervoor?

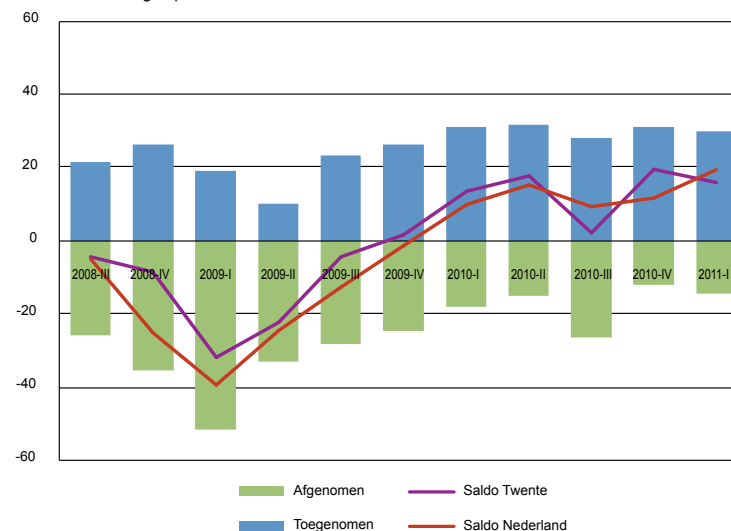
Het ondernemersvertrouwen is sinds het eerste kwartaal van 2010 weer gestegen. Eerst liet het een bescheiden stijging zien. Het tweede kwartaal vertoonde een aanzienlijke stijging, gevolgd door een stabilisatie van het vertrouwen in de daaropvolgende kwartalen. De ontwikkelingen voor Twente en Nederland lopen ongeveer gelijk op. Dit is een positieve ontwikkeling in vergelijking met 2009, toen het ondernemersvertrouwen een forse deuk opliep als gevolg van de financiële crisis. Naast de feitelijke ontwikkeling wordt ondernemers ook gevraagd naar de verwachte ontwikkeling voor het komende kwartaal. Het verloop van de verwachtingen kent een veel grilliger karakter dan de feitelijke ontwikkelingen. In het eerste kwartaal van 2010 waren de verwachtingen voor het komende kwartaal voor het eerst weer positief. Met wat ups en downs kunnen we concluderen dat de verwachtingen voor de komende periode positief uitpakken. We zien dat de Twentse ondernemers in vergelijking met hun collega's elders in het land wat positiever zijn. Wel moeten we de nodige voorzichtigheid in acht nemen vanwege allerlei ontwikkelingen die roet in het eten kunnen gooien, zoals de schuldenlanden en de Eurocrisis.

Ontwikkeling omzet 2008-2011

Bron: Kamer van Koophandel/COEN.

Ontwikkeling export 2008-2011

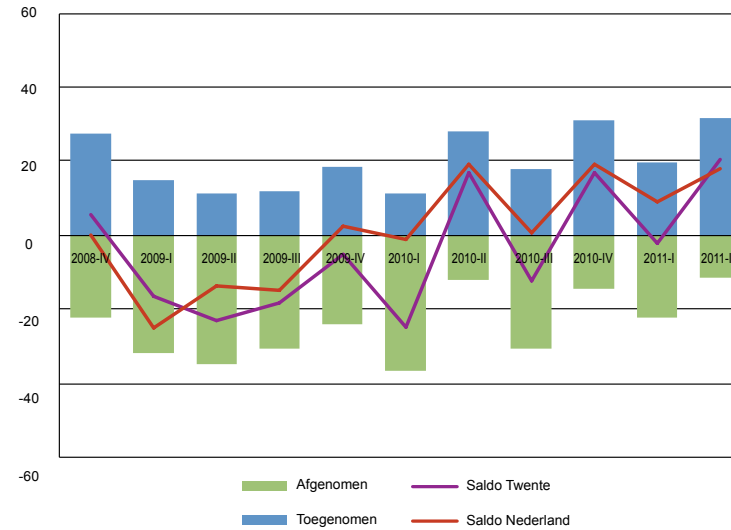
Bron: Kamer van Koophandel/COEN.

Ontwikkeling verwachte omzet 2008-2011

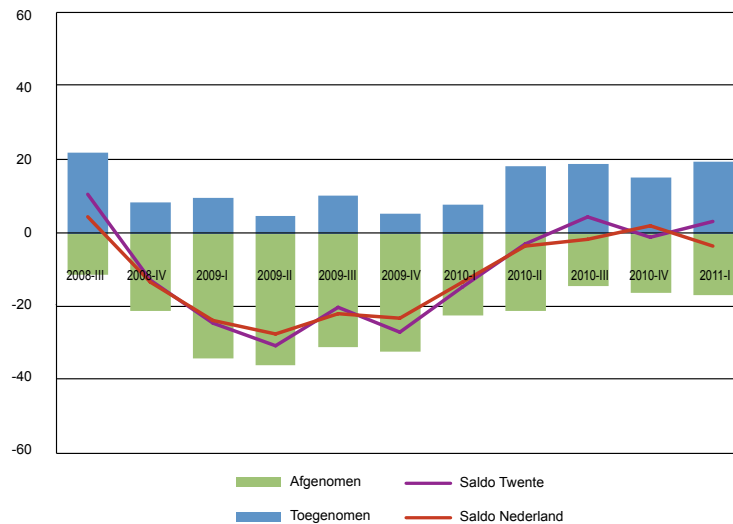
Bron: Kamer van Koophandel/COEN.

Ontwikkeling verwachte export 2008-2011

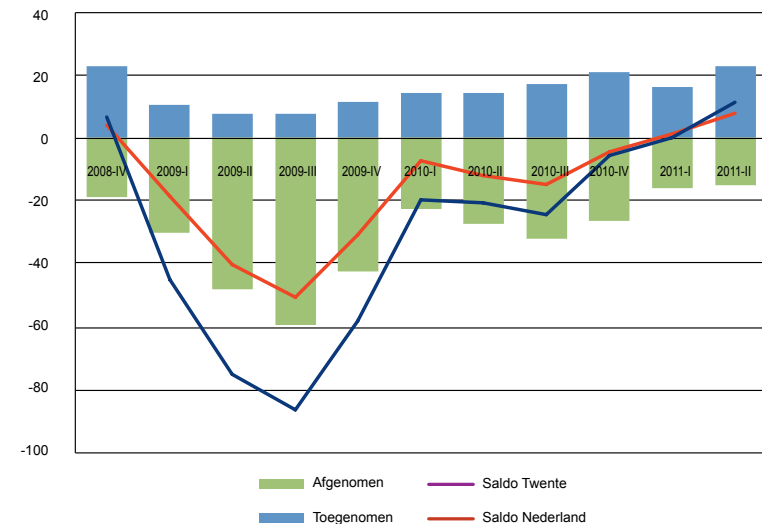
Bron: Kamer van Koophandel/COEN.

Ontwikkeling personeelssterkte 2008-2011

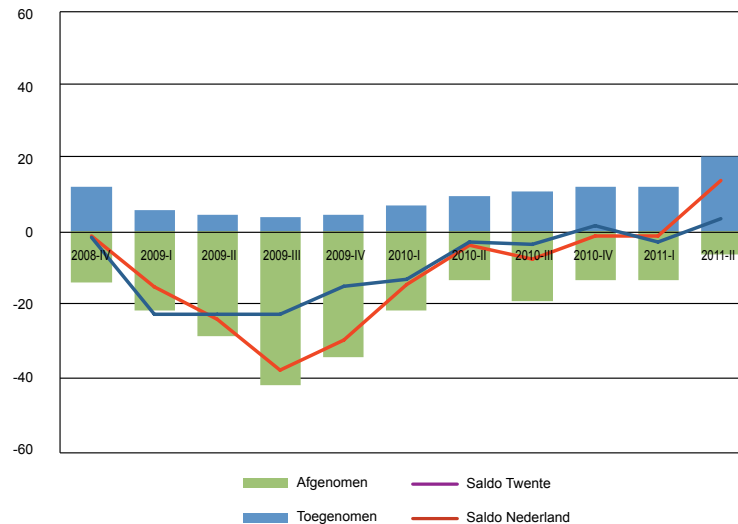
Bron: Kamer van Koophandel/COEN.

Ontwikkeling verwachte investeringen 2008-2011

Bron: Kamer van Koophandel/COEN.

Ontwikkeling verwachte personeelssterkte 2008-2011

Bron: Kamer van Koophandel/COEN.

Als we naar de componenten van het ondernemersvertrouwen kijken, valt op dat de verwachte ontwikkelingen veel sterker fluctueren dan de feitelijke ontwikkelingen.

We zien dat de feitelijke en de verwachte export over het algemeen begin 2010 als eerste positief worden. Dit geldt zowel voor Twente als voor Nederland. Deze trend lijkt zich door te zetten in 2011. De ontwikkeling van de omzet volgt de ontwikkeling van export, maar dan met een vertraging van een kwartaal. De ontwikkelingen van de verwachte omzet en verwachte export lopen ongeveer gelijk zonder noemenswaardige vertraging. Beide fluctueren sterk in 2010 en het eerste en tweede kwartaal van 2011, maar er is toch een positieve ontwikkeling te onderkennen. De ontwikkeling van de personeelssterkte geeft voor Twente voor het eerst in het derde kwartaal van 2010 een positieve ontwikkeling te zien en voor Nederland pas in het vierde kwartaal van 2010. Gelijktijdig zijn de verwachtingen (uitgesproken in kwartaal 3 van 2010) voor het eerst weer positief in het vierde kwartaal van 2010. De ontwikkeling van personeelssterkte in Twente steekt positief af ten opzichte van Nederland. Dit geldt ook voor de verwachte ontwikkeling van de personeelssterkte. Als laatste de verwachte investeringen. Daarin zagen we een scherpe daling intreden in het vierde kwartaal van 2008. Het dieptepunt werd bereikt in kwartaal 3 in 2009. Hoewel nog steeds negatief heeft er langzaam een verbetering plaatsgevonden. Sinds in het eerste kwartaal van 2011 de nullijn werd gepasseerd, ontwikkelen de investeringsverwachtingen zich weer voorzichtig positief. De Nederlandse verwachtingen ten aanzien van investeringen waren gedurende de periode 2009 tot en met 2010 aanzienlijk pessimistischer dan die in Twente.

'Functionele verwennerij' Oost NV werpt vruchten af

Waarom vestigt een Amerikaans bedrijf in beenprotheses zich in Twente en niet in Eindhoven of Nijmegen? We vroegen het aan Michael Katz, 'General Manager Europe' van Freedom Innovations. De rol van Oost NV was groot en overtuigend, zo blijkt.

Het kantoor in het Euregiopark ruikt nog naar nieuw. 'Dat klopt', glimlacht Michael Katz, 'we zitten hier sinds 1 april 2011.' Ooit was hij roady bij verschillende bandjes, onder andere bij Herman Brood, daarna verpleegkundige en sedert 1995 is hij werkzaam in de prothese-industrie. Een fascinerende wereld. Katz staat tijdens het gesprek geregeld op vanachter zijn bureau. Dan toont hij als een volleerd acteur hoe iemand met een beenamputatie vroeger liep: mankend, met een stijfgehouden been. Dankzij de veerkracht van de grondstof carbon is zijn bedrijf nu in staat een kunstvoet te maken die energie opneemt en afgeeft en daardoor veel beter de natuurlijke motoriek volgt.

Oost NV beslissende rol

Freedom Innovations doet in Europa vooral zaken in Duitsland, de Benelux, Frankrijk en Oostenrijk. Het moederbedrijf in de Verenigde Staten werd opgericht in 1980 door een Mormoon, Roland Christianson. Aanvankelijk heette het bedrijf Flexfoot. Onder die naam was het ooit gevestigd in Eindhoven. Het werd verkocht en uiteindelijk kwamen de meeste medewerkers terug toen het bedrijf Freedom Innovations ging heten. In 2008 overwoog men zich weer te vestigen in Eindhoven. Er startte een lang zoekproces naar de juiste locatie. Michael Katz: 'De Nederlandse Investeringsmaatschappij NFIA, en speciaal Oost NV, heeft daarbij een beslissende rol gespeeld.

Nederland is een fantastisch vestigingsland voor ons vanwege de fiscale voordelen en vanwege het arbeidsethos. Het oosten is daarbij het geschiktst. Duitsland is namelijk onze belangrijkste markt. Wij hadden drie opties: Eindhoven, Nijmegen of Enschede. De argumenten van Oost NV voor Twente spraken ons aan: veel hooggeschoold technisch personeel, veel mensen die goed Duits spreken, de nabijheid van de Universiteit Twente en veel Research & Development in Enschede op ons gebied. Denk maar aan Het Roessingh. De revalidatieartsen daar en het hoofd van de werkplaats kennen we al zestien jaar. We hebben elkaars 06-nummers, we zijn in gesprek met elkaar om een aantal testen op te zetten. Het Roessingh is verder met bionische ontwikkelingen dan andere revalidatiecentra. En vergeet ook niet dat de Universiteit Münster op niet meer dan 70 kilometer afstand ligt. De lijnen zijn heel kort. Het hoofd van de instrumentmakerij van Het Roessingh pakt gewoon de telefoon en belt met de hoofd-engineer van ons bedrijf in Amerika als hij iets wil weten.'

Marktpositie

'Duitsland is de grootste markt voor ons. Het land heeft de meeste geamputeerden. Het is niet precies duidelijk waar dat door komt. Waarschijnlijk heeft het te maken met overgewicht, vasculaire ziekten, meer diabetici, arbeidsongelukken vanwege relatief veel

zware industrie en bedrijfstakken als bosbouw. In onze bedrijfstak gaat wereldwijd ongeveer 1 miljard dollar om; er zijn misschien tien firma's die onderbeen- en bovenbeenprotheses maken. Qua omzet in onderbeenprotheses is Freedom Innovations nummer vier of vijf, als het gaat om voetprotheses zijn wij de derde in grootte. Onze voetprothese van carbon en titanium gaat een jaar of drie mee bij normaal gebruik. Maar er zijn ook topsporters die hem gebruiken. We hebben een Sloveen als klant die heeft meegedaan aan het WK kogelstoten. Hij heeft wel drie keer per jaar een nieuwe prothese nodig.'

'Onze normale doelgroep zijn de mensen die wel kunnen lopen maar beter willen lopen. Interessant is dat de manier van lopen zeer kan verschillen. Amerikanen lopen veel hoekiger. Ik zie trouwens ook een flink mentaliteitsverschil tussen Amerika, Duitsland en Nederland. In de States lijkt een amputatie vaak een uitdaging om te kijken tot hoe ver je nog kunt gaan, een soort Paralympics-ambitie. Dat is hier toch anders. Maar het verandert wel. We blijven in beweging, we leven gezonder.'

Rigide zorgverzekeraars

'Freedom Innovations ontwikkelt nu een knie met een microprocessor erin. We zijn een van de drie ondernemingen die daarmee bezig zijn. Het vergt mega-investeringen aan R & D, terwijl de markt voor zo'n geavanceerde prothese klein is. In Nederland misschien 60 of 70

mensen, in Duitsland praat je over 1.500-2.000 klanten. De computergestuurde knie kost 35.000-50.000 euro. Als geamputeerde leef je met struikelen en vallen: door zo'n knie wordt alles heel anders. Een probleem is de rigide opstelling van veel zorgverzekeraars. Ze vergoeden maar een deel van de prothesekosten en staan dan niet toe dat mensen zelf bijbetalen voor een prothese die hun leven kan veranderen. Door trauma's, kanker en aangeboren afwijkingen komen er jaarlijks 3.000 nieuwe patiënten bij. Het zou goed zijn wanneer het zorgstelsel zou voorzien in een vergoedingsregeling waarbij die mensen zoveel mogelijk maatschappelijk actief kunnen blijven. Investeren in goede protheses dus.'

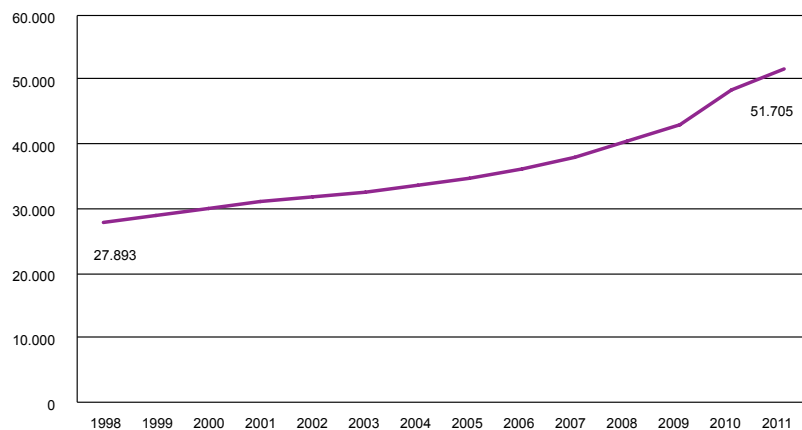
Volledige ontzorging

Michael Katz is vol lof over de bemiddeling door Oost NV. 'Ik geef alle credits aan Jan-Frens van Giessel. Werkelijk alles hebben ze geregeld. Het eerste contact liep via het ministerie, de Nederlandse Investeringsmaatschappij. Zij hebben ons in contact gebracht met Jan-Frens van Giessel. Hij maakte afspraken met makelaars, we reden met hem vier dagen in een limousine rond – functionele verwennerij. Gebruikelijk in Amerika, maar niet in Nederland, denk ik. Volledige 'ontzorging': hij zorgde dat alle problemen met vergunningen opgelost werden. Contacten leggen met gemeenten, dingen regelen met de bank. Alsof Twente hun eigen winkel is, zo pakten ze het aan, met laaiend enthousiasme. Dat pik je als ondernemer op. Bij Oost erkenden ze meteen dat onze onderneming innovatief is en dat resulteerde in slagvaardige en gepassioneerde hulp. Met resultaat, zoals je ziet!'

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

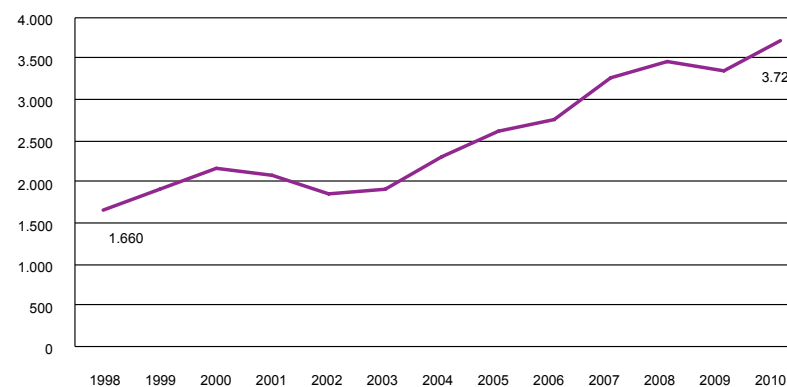
Vestigingen en startende ondernemers

Aantal bedrijfsvestigingen in Twente 1998-2011

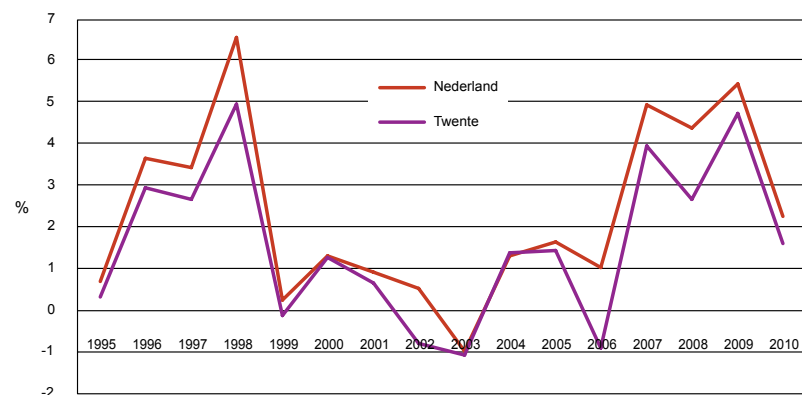
Bron: Kamer van Koophandel Oost-Nederland.

Aantal startende ondernemingen in Twente 1998-2010

Bron: Kamer van Koophandel Oost-Nederland.

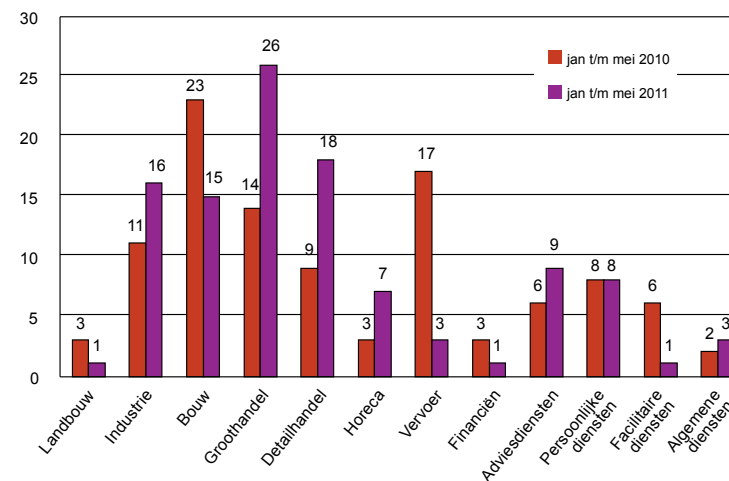
Groei aantal vestigingen Nederland en Twente

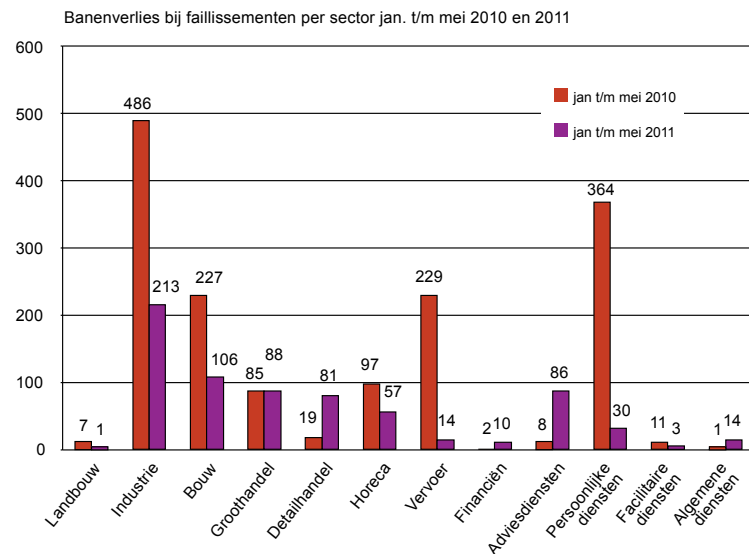
Bron: CBS.

Omdat voor bovenstaande cijfers over (groei van) het aantal vestigingen verschillende bronnen zijn gebruikt, kunnen ontwikkelingen afwijken en niet met elkaar overeenstemmen.

Aantal faillissementen in Twente per sector jan t/m mei 2010 en 2011

Bron: Kamer van Koophandel Oost-Nederland.

Bron: Kamer van Koophandel Oost-Nederland.

Waarom is dit belangrijk?

De regionale werkgelegenheid is grotendeels de resultante van de werkgelegenheid van de ondernemingen en instellingen die in de regio gevestigd zijn. Het aantal vestigingen heeft een positief effect op de werkgelegenheid en het inkomen in de regio. Een toename van het aantal vestigingen zegt ook iets over de ondernemerszin in de regio. De meningen zijn verdeeld over het effect van economische groei op het ondernemerschap. Volgens sommige economische experts zullen mensen bij economische voorspoed sneller een bedrijf starten, omdat ze veel economische potentie waarnemen. Anderen zeggen juist dat bij economische tegenslag mensen worden ontslagen, waarna een deel van deze mensen voor zichzelf begint.

Hoe staat Twente ervoor?

Het aantal vestigingen in Twente liet een decennium lang een voortdurende toename zien, van 28.000 in 1997 naar bijna 52.000 in 2010. Dat is goed voor de werkgelegenheid, de regionale productie en het inkomen, en daarmee voor de regionale welvaart. Gedurende de periode 1999-2006 was er sprake van een stagnatie van deze groei en zelfs van een lichte daling van het aantal vestigingen in 2002, 2003 en 2006. In de jaren daarop zien we een behoorlijke groei van het aantal vestigingen gedurende 2007-2009. Het jaar 2010 doet het wat minder met een groei van 1,6%.

Het lijkt erop dat de jaarlijkse groei van het aantal vestigingen een positieve relatie heeft met de economische groei. Is de economische groei hoog (eind jaren '90), dan zien we ook een sterke stijging van het aantal vestigingen. Valt de groei iets tegen (begin deze eeuw), dan neemt de groei van het aantal vestigingen af. Is er een negatieve groei (tijdens de huidige recessie), dan volgt een lichte afname van het aantal vestigingen. Wel moeten we de kanttekening maken dat deze cijfers beïnvloed zijn door een forse toename van het aantal zzp'ers (zelfstandigen zonder personeel) in bijvoorbeeld de bouw en onder het verplegend personeel. Ze kunnen daardoor een te optimistisch beeld geven.

Het aantal vestigingen stijgt in Twente minder snel dan in Nederland. Dit geldt eveneens voor het aantal jaarlijkse mutaties. Dit wil nog niet automatisch zeggen dat daardoor de werkgelegenheid en het inkomen minder snel toenemen. De werkgelegenheid en productie per vestiging is in deze ook een belangrijke factor.

Het aantal faillissementen is ongeveer op hetzelfde niveau gebleven. In de periode januari-mei 2010 waren het er 105, in dezelfde periode van 2011 waren dat er 108. Het aantal arbeidsplaatsen dat hierbij verloren ging, laat echter wel een groot verschil zien tussen beide perioden. In 2010 gingen ruim 1.536 banen verloren, terwijl dit in 2011 een totaal van 703 betrof. Een forse afname van het aantal banen dat door faillissement werd getroffen. De klappen zijn met name in de sectoren industrie, vervoer en facilitaire diensten gevallen.

I Mens & Inkomen, Bedrijvigheid

Gazellebedrijven

Twentse bedrijven in de FD Gazellen Award 2010				
Bedrijf	Categorie	Plaats	Sector	Omzetgroei 2010
Twence B.V.	groot	Hengelo	Zakelijke dienstverlening	27%
Huuskens Enschede Beheer B.V.	groot	Enschede	Retailsector	26%
Rood Wit Blauw Holding B.V.	middel	Almelo	Groothandel	99%
TReNT Holding B.V.	middel	Enschede	Zakelijke dienstverlening	53%
Hegeman Bouw Vriezenveen B.V.	middel	Almelo	Bouwsector	46%
Stichting Buurtzorg Nederland	klein	Almelo	Consumentendiensten	3.683%
VerzuimReductie B.V.	klein	Hengelo	Zakelijke dienstverlening	138%
Stopel Bedrijfsverzekeringen B.V.	klein	Tubbergen	Zakelijke dienstverlening	35%

Bron: Het Financieele Dagblad.

Deloitte Fast 50 van 2010 (snel groeiende Twentse technologiebedrijven)				
Rang	Bedrijf	Plaats	Sector	Groeipercentage
1	Service2Media B.V.	Enschede	Telecommunication	4.763%
5	ODS2 B.V.	Enschede	Software	1.980%
20	VerzuimReductie B.V.	Hengelo	Internet	976%
42	Xsens Technologies B.V.	Enschede	Semiconductor, Components and Electronics	586%
45	TSI Solutions	Enschede	Internet	540%

Bron: Deloitte.

Waarom is dit belangrijk?

Bedrijven waarvan de omzet voor meer dan vier achtereenvolgende jaren met meer dan 20% per jaar groeit, worden gazellebedrijven genoemd. Het percentage gazellebedrijven is een belangrijke graadmeter voor de dynamiek en het aanpassingsvermogen van de regionale economie. Deze bedrijven zijn verantwoordelijk voor een zeer groot deel van de werkgelegenheidsgroei, met name de snelgroeiende middelgrote en kleine bedrijven. Een Nederlandse indicator is de 'Deloitte Fast 50' van snelst groeiende technologiebedrijven. Daarnaast publiceert Het Financieele Dagblad jaarlijks een overzicht van de Nederlandse gazellebedrijven in alle sectoren.

Hoe staat Twente ervoor?

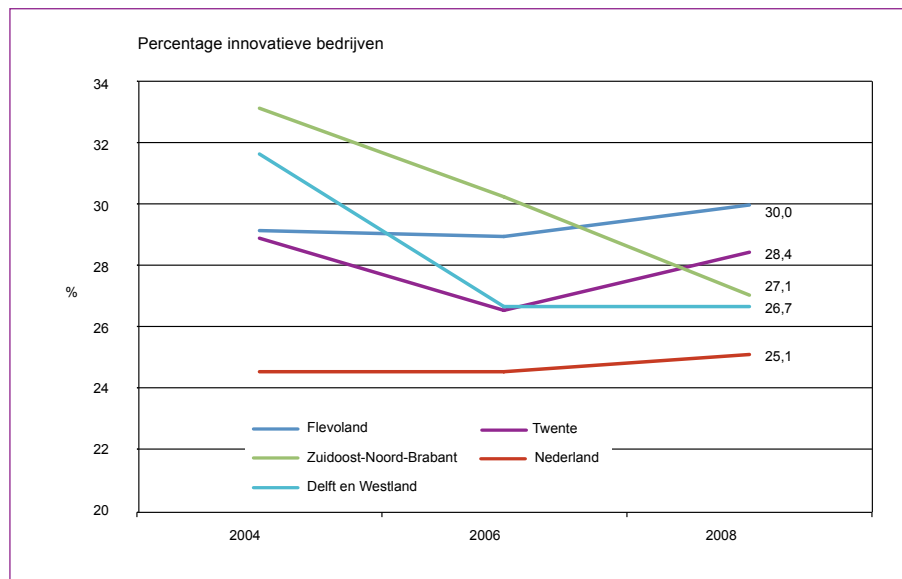
Vijf Twentse bedrijven staan in de Deloitte Fast 50, met zelfs een bedrijf op de eerste en een op de vijfde plaats. Bijna alle Twentse bedrijven in de Fast 50 zijn actief in de ict-sector. In het Twentse overzicht van de FD Gazellen Awards valt op dat het merendeel van de bedrijven deel uitmaakt van de dienstensector. Vooral de kleine bedrijven laten in beide categorieën hoge groeicijfers zien. Ook zijn, na de crisis van 2008, de bouw en de groothandel weer vertegenwoordigd in de lijst.

II Innovatie

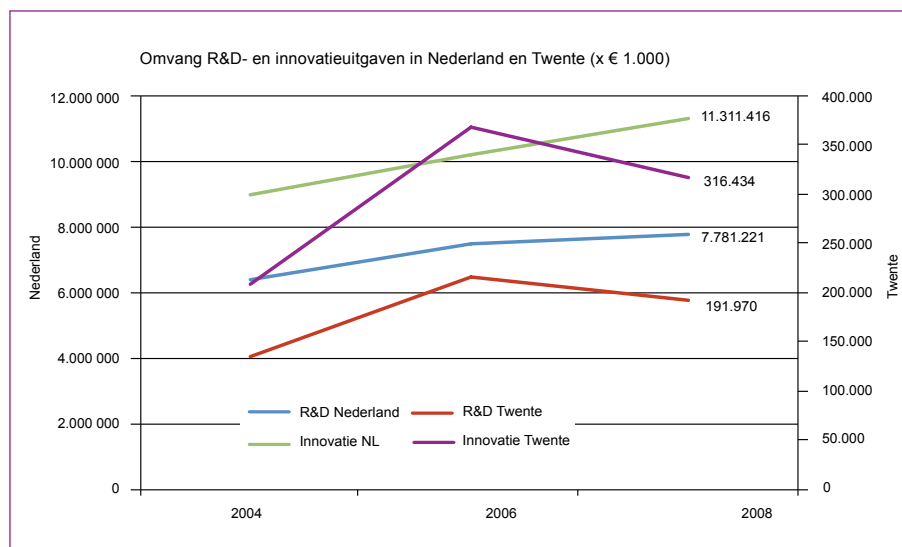
Innovatieve bedrijvigheid

Bedrijven hebben als belangrijkste doelstellingen om inkomen te genereren en winst te maken. Daarvoor moeten zij producten maken en verkopen. Als gevolg van de globalisering zijn er echter veel bedrijven, wat betekent dat er veel concurrentie tussen bedrijven is. Dit drukt de winsten en inkomens van bedrijven. Een onderneming kan zich echter van de concurrentie onderscheiden door een uniek product te ontwikkelen dat niet door andere producenten kan worden geproduceerd, althans tijdelijk. Een dergelijke monopoliepositie geeft de mogelijkheid een hogere prijs en meer winst te maken. Bedrijven kunnen door middel van investeringen in innovatie en R&D (Research and Development) proberen zo'n uniek product te maken, hoewel nooit zeker is dat deze investeringen uiteindelijk het gewenste resultaat opleveren. Ze houden daar rekening mee bij hun investeringsbeslissingen. Een uniek product heeft natuurlijk een gunstig effect op de concurrentiepositie van het bedrijf en vergroot de winstmogelijkheden. Dit is weer van belang voor toekomstige investeringen in innovatie.

Voor een regio geldt eigenlijk hetzelfde. Als daar veel bedrijven zijn met een relatief sterke concurrentiepositie als gevolg van succesvolle innovatie, verstevigt ook de regio haar concurrentiekracht ten opzichte van andere regio's. Dit heeft natuurlijk ook invloed op de inkomensvorming en de werkgelegenheid in de regio. De economische ontwikkeling is derhalve gebaat bij de aanwezigheid van innovatieve bedrijven. Een belangrijk bijkomend effect is dat als gevolg van investeringen in innovatie en R&D het kennisniveau van de regionale economie (beroepsbevolking) sterk groeit. Deze kenniscreatie leidt over het algemeen tot een stijging van de arbeidsproductiviteit, waardoor ook lonen en winsten (regionaal inkomen) omhoog gaan. Voor regionaal economische ontwikkeling zijn innovatie en R&D dus van groot belang.

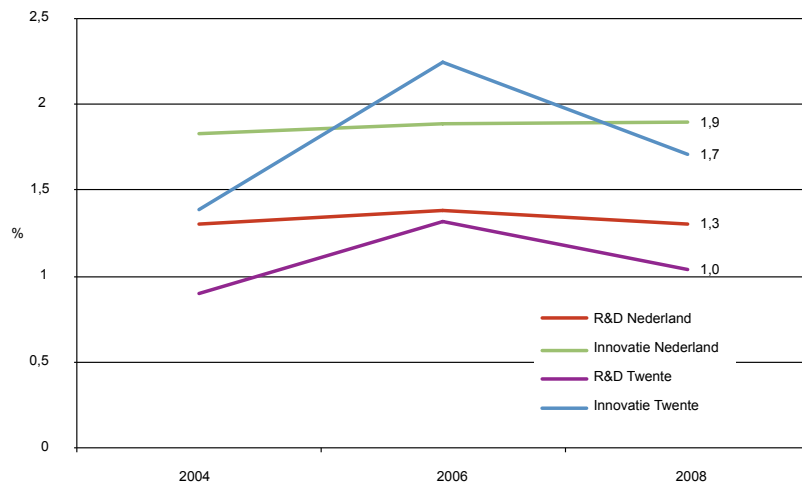

Bron: CBS/CIS 2004 en 2006 en CIS 2004, 2006, 2008.

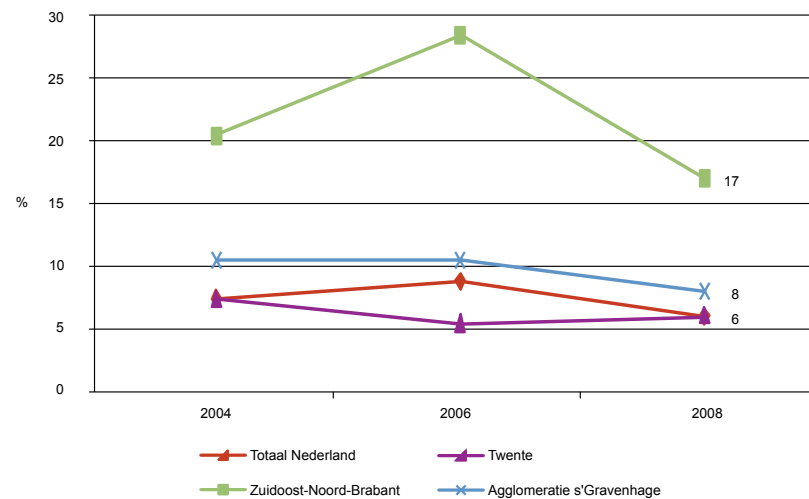
Bron: CBS/CIS 2004 en 2006 en CIS 2004, 2006, 2008.

Omvang R&D en innovatie als percentage van het Bruto Binnenlands/Regionaal Product

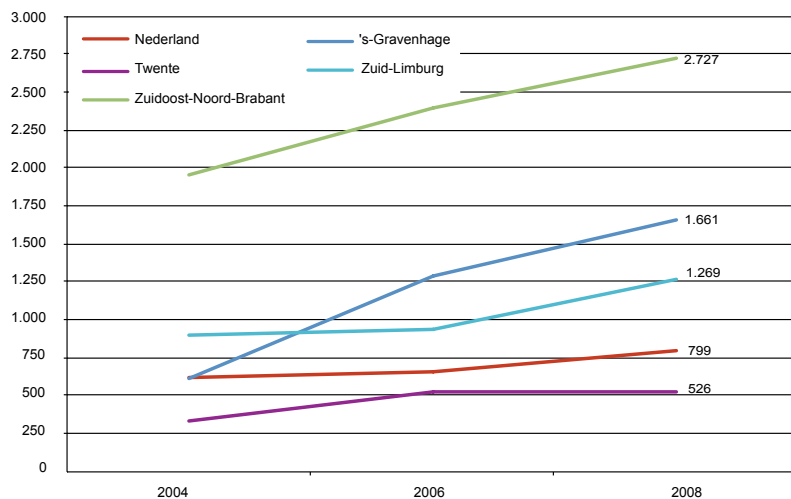
Bron: CBS/CIS 2004 en 2006 en CIS 2004, 2006, 2008.

Omzetaandeel van nieuwe of vernieuwde producten

Bron: CBS/CIS 2004 en 2006 en CIS 2004, 2006, 2008.

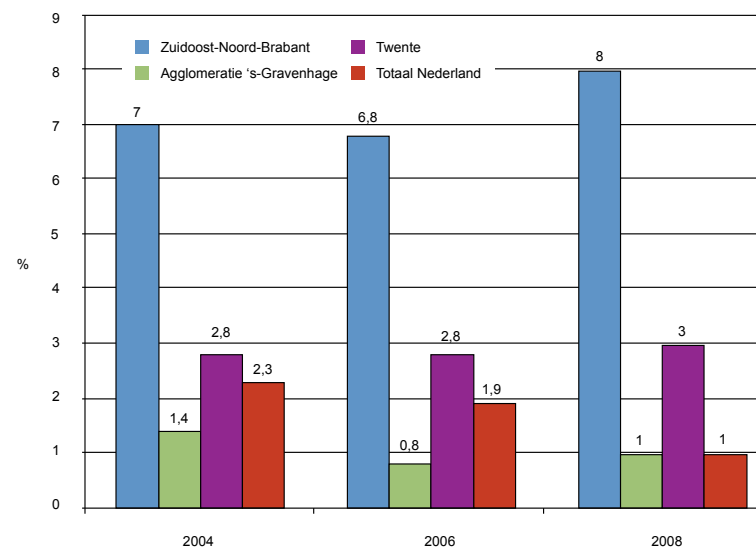
Innovatie-uitgaven per innovator (x €1.000)

Totaal aan innovatie-uitgaven gedeeld door het aantal innovatieve bedrijven op basis van de Community Innovation Survey (CIS).

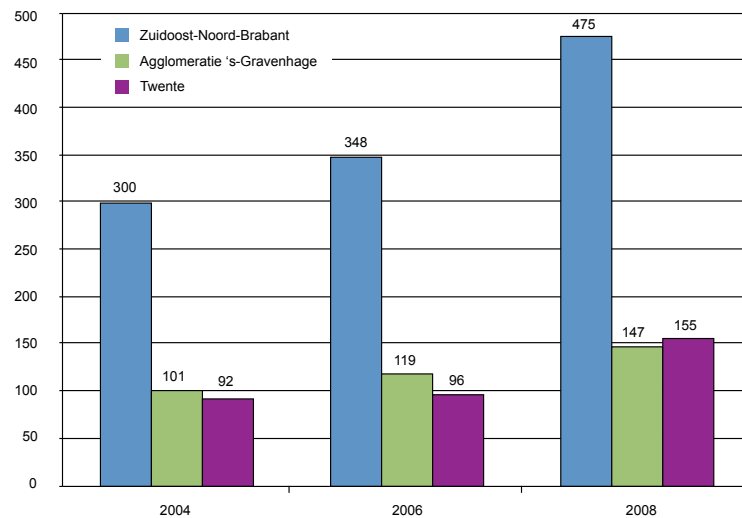
Bron: CBS/CIS 2004 en 2006 en CIS 2004, 2006, 2008.

Aandeel R&D-personeel in het totaal aantal werknemers in loondienst

Bron: CBS/ CIS 2004 en 2006 en CIS 2004,2006, 2008.

Index innovatievermogen (Nederland = 100)

Bron: Wijk, A.C. van, *Innovatie als motor van de economie, Een regionale analyse*, 2010, CBS/CIS 2004 en 2006 en CIS 2004,2006 2008 (bewerking Saxion). De index innovatievermogen is het gemiddelde van de bovenstaande drie indicatoren en geeft aan hoe de regio scoort ten opzichte van Nederland (=100).

MKB Innovatie Top 100			
Positie	Naam	Plaats	Innovatie
11	Indes	Enschede	Fietsen uitgerust met elektrische ondersteuning
28	Mobihealth	Enschede	Bloeddrukmeter voor zorg op afstand
30	Smart Signs Solutions	Enschede	Efficiënt navigeren door grote gebouwen
42	PhoeniX Software	Enschede	Software voor het beheersen van cleanroom-activiteiten
49	Herikon	Almelo	UV-bestendige maritieme boeien
59	Accu Performance Morrenhof	Hellendoorn	Loodzuur accu's leven langer met APM-systeem
79	Food Technology Noord-Oost Nederland	Almelo	Stoomsysteem voor het ontsmetten van fruit

Bron: Syntens 2010.

Waarom is dit belangrijk?

Kennis wordt in de huidige economie - naast kapitaal en arbeid - als een belangrijke productiefactor gezien. We spreken ook wel van human capital. Kennis kan dus van belang zijn voor de concurrentiepositie van een regio en een bijdrage leveren aan de economische prestaties. Regio's met veel innovatieve bedrijven die zich bezig houden met onderzoek en innovatie zouden economisch gezien dus beter moeten presteren dan andere regio's.

De bovenliggende gegevens en analyses zijn voor een groot deel gebaseerd op de CBS-publicaties *Regionale innovatie in Nederland* (2010), CvB nr. 208230 en *Innovatie als motor van de economie* (2010). In laatstgenoemde publicatie wordt het innovatieve gedrag van bedrijven gerelateerd aan de prestaties van de regio's waarin ze gevestigd zijn. Er is gekozen om Twente met Nederland en een beperkt aantal andere regio's te vergelijken over drie periodes: 2004, 2006 en 2008.

Volgens de methodiek van de Community Innovation Survey (CIS) wordt een bedrijf als innovatief aangemerkt als het in de verslagperiode (2004, 2006 en 2008):

1. nieuwe of sterk verbeterde producten heeft ontwikkeld (productinnovatie);
2. nieuwe of sterk verbeterde productieprocessen in gebruik heeft genomen (procesinnovatie); of
3. lopende of afgebroken activiteiten heeft gericht op innovatie.

Over het algemeen wordt onderscheid gemaakt tussen proces- en productinnovatie.

Innovatie heeft betrekking op de outputkant van het productieproces.

Productinnovatie is de marktintroductie van nieuwe of sterk verbeterde goederen of diensten betreffende toepassingsmogelijkheden. De innovatie (gecommercialiseerde vernieuwing of verbetering) moet nieuw zijn voor het bedrijf in kwestie, maar hoeft dat niet voor bedrijfstak of markt te zijn. Het maakt niet uit of de innovatie oorspronkelijk door andere bedrijven (denk ook aan afnemers en leveranciers) is ontwikkeld.

Procesinnovatie is de toepassing van een nieuw of sterk verbeterd productieproces, distributiemethode of ondersteunende activiteit voor goederen of diensten. Puur organisatorische innovaties en marktinnovaties vallen hier niet onder.

Aan de inputkant, de inspanningen van bedrijven, speelt R&D een belangrijke rol. We maken hierbij onderscheid tussen toegepaste R&D en fundamentele R&D. Fundamentele research wordt niet tot innovatie gerekend!

Fundamentele R&D is onderzoek ter vergroting van de (puur) wetenschappelijke kennis zonder dat hierbij direct gestreefd wordt naar economische of sociale voordelen dan wel naar oplossingen voor praktische problemen.

Toegepaste R&D is onderzoek dat primair is gericht op het oplossen van praktische problemen evenals het zoeken naar toepassingen van de kennis die via het strategisch of fundamenteel onderzoek is verkregen. Ook valt onder dit type R&D het (uit)ontwikkelen van ideeën en prototypes of het productrijp maken van nieuwe processen.

De index innovatievermogen geeft als het ware de innovatieve kracht van een regio weer. Deze is berekend als het gemiddelde van innovatie-uitgaven per innovator, aandeel R&D-personeel van het totale personeelsbestand en het omzetaandeel van nieuwe of vernieuwende producten. Onder innovatie-uitgaven wordt verstaan: uitgaven aan eigen R&D, uitbestede R&D, aankoop van machines, apparatuur en software en aankoop van andere externe kennis. Nederland is in deze index als referentiepunt genomen en is daarom steeds 100.

Hoe staat Twente ervoor?

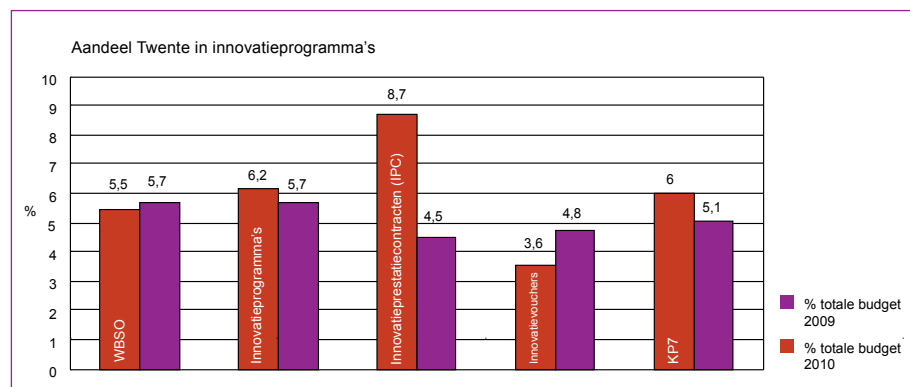
Het aantal innovatieve bedrijven in Twente ligt ruim boven het Nederlandse gemiddelde. Er zijn slechts enkele regio's met meer innovatieve bedrijven binnen hun grenzen. Na een dip in 2006 is het aandeel in 2008 behoorlijk gestegen naar 28,4%. De uitgaven aan R&D en innovatie per innovator liggen echter beneden het Nederlandse gemiddelde. Dat wordt mede veroorzaakt door het feit dat Twente relatief veel kleine innovatieve bedrijven heeft, hetgeen de innovatie-uitgaven per innovator negatief beïnvloedt. Relateren we de innovatie-uitgaven aan het Bruto Regionaal Product, dan doet Twente het minder goed. In 2008 lag het percentage in Twente rond de 1%. Dat is erg laag, zowel landelijk als internationaal.

Bij het omzetaandeel van nieuwe of vernieuwende producten is nog winst te halen. Twente zit hier op het Nederlandse gemiddelde. Positief, is dat dit aandeel gedurende de periode 2006-2008 groeit, terwijl het in de meeste regio's daalt. Het aandeel van R&D-personeel in het totale personeelsbestand in Twente (2,8-3%) ligt ruim boven het Nederlandse gemiddelde. Dat zorgt ervoor dat Twente het relatief goed doet in de index van het innovatievermogen. Afgezet tegen de innovatie-uitgaven per innovator, roept het cijfer wel vragen op. Bij relatief veel R&D-personeel zou je verwachten dat de innovatie-uitgaven navenant hoog zijn. Dit is niet het geval. Nader onderzoek is nodig om een verklaring te vinden voor deze verschillen.

Niettemin zien we een stijgende trend gedurende de jaren 2004-2008. Waar de index in 2004 en 2006 nog rond de 100 schommelde, is deze in 2008 gestegen naar ruim 150. Twente doet het in dit opzicht beter dan Nederland.

II Innovatie

Deelname innovatieprogramma's

Bron: NL Innovatie, Agentschap NL

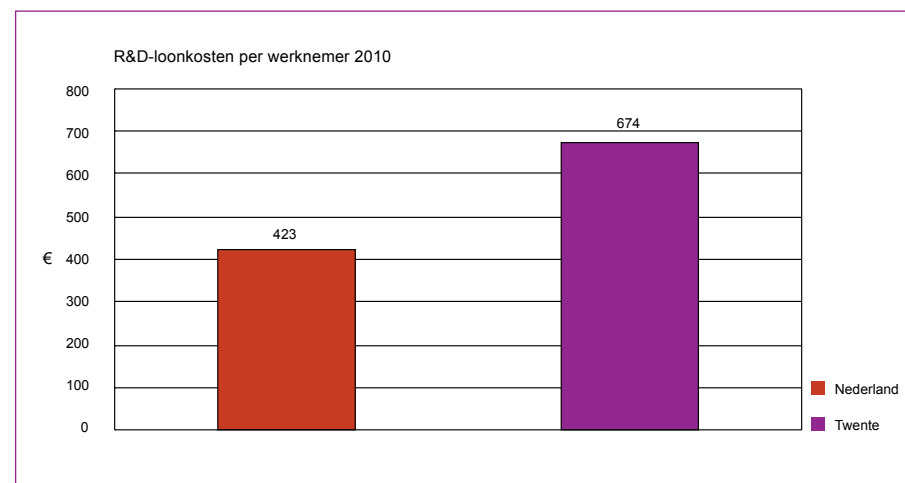
Totale subsidie innovatieprogramma's Twentse bedrijven & instellingen		
	2009	2010
Wet Bevordering Speur- & Ontwikkelingswerk (WBSO)		
R&D-loonkosten (in miljoenen euro's)	167	194
Aantal aanvragen	1.700	1.160
Innovatieprogramma's		
Totale subsidie (in miljoenen euro's)	8	6,6
Aantal deelnemers	18	31
Aantal projecten	19	32
Innovatieprestatiecontracten (IPC)		
Totale subsidie (in miljoenen euro's)	3	1,9
Innovatievouchers		
Totale subsidie (in miljoenen euro's)	1	1,5
7e Kaderprogramma Europese Unie		
Totale subsidie (in miljoenen euro's)	50	68

Bron: NL Innovatie, Agentschap NL

Waarom is dit belangrijk?

Research & Development (R&D) en onderwijs zorgen voor investering in kennis. R&D omvat creatief werk dat op systematische basis wordt verricht ter vergroting van de hoeveelheid kennis (van mens, cultuur en samenleving). Deze kennis wordt gebruikt voor het ontwerpen van nieuwe toepassingen. Een gangbare vertaling van R&D is Speur- en Ontwikkelingswerk (S&O). Bedrijven innoveren om hun prestaties te verbeteren en om meer omzet en/of winst te maken. Daarbij is onderscheid te maken tussen procesinnovatie en productinnovatie. Zowel bij het ontwikkelen van ideeën als bij de uiteindelijke implementatie speelt R&D een grote rol. Belangrijk is dat R&D met behulp van bestaande kennis als het ware nieuwe kennis 'produceert'.

Als het kennisniveau omhoog gaat, stijgt meestal ook de arbeidsproductiviteit. Vaak kunnen meerdere bedrijven gebruik maken van de resultaten van R&D en innovatie. Grotere uitgaven aan R&D leiden niet automatisch tot meer innovaties en kennis. Ze zijn een zogenoemde inputindicator voor innovatie. Ze geven inspanning weer, maar nog niet het resultaat.

Bron: NL Innovatie, Agentschap NL

Marc Woesthuis (TriMM) en Jan Wolters (Saxion)

Shift of mind nodig: 'De wereld is onze winkel'

De Amerikaanse socioloog Richard Florida is een veelgeciteerd man. In 2002 publiceerde hij een boek waarin hij stelde dat de aanwezigheid van voldoende creatievelingen voorspellende waarde heeft voor de economische groei van een regio en ook voor de mate waarin innovatie te verwachten is in die regio. Een hoog aantal kunstenaars in zo'n gebied en ook – het wordt vaak met een grapje naar voren gebracht – een hoog percentage homoseksuelen zou een positief effect hebben op de creatieve industrie en op de innovatieontwikkeling in zo'n regio.

Zelf sturen

Woesthuis en Wolters kennen de theorie van Richard Florida. Ze komen liever meteen terzake. Woesthuis: 'Laten we het over nieuwe media hebben. Nog onvoldoende mensen zijn ervan doordrongen dat we af moeten van de klassieke kanaalpropositie. Wat ik daarmee bedoel? Neem zoiets als tv-kijken of krant lezen. Je kijkt naar wat er toevallig uitgezonden wordt, je leest wat de redacteurs van je krant belangrijk vonden om te publiceren. Maar tegenwoordig kunnen we zelf bepalen welke informatie we wanneer tot ons nemen. We zouden ons niet meer moeten beperken tot een houding van 'sit and lean back' en 'vermaak-me-maar'. Er zijn zoveel keuzes. De wereld is onze winkel, je kunt zelf sturen.'

Wolters: 'Vroeger was je afhankelijk van de zuilen en de zendertijden. De gebruiker kan tegenwoordig alles bepalen. De gebruiker weet dat en wil niet meer wachten. Het moet nú, op zijn moment en dat kan ook.' Woesthuis: 'Twitter is een aardig voorbeeld. Je volgt alleen de mensen die je interessant vindt. Als je ze niet meer relevant vindt, 'ontvolg' je ze. Dat is een vorm van selectie die vroeger niet bestond. Heel goed is dat... Publishing on demand is ook zoiets: de gebruiker bepaalt wat hij wil lezen. Wat hij niet wil lezen, zou je niet hoeven te drukken.' Wolters: 'Klopt. Wat natuurlijk altijd blijft, is ondernemerschap: valorisatie, meerwaarde creëren. Dat moet er gebeuren en dat kan heel goed met nieuwe media.'

Beste leerbedrijf

Rond het jaar 2000 begon Saxion met een opleiding Kunst & Techniek. De opleiding is inmiddels de Academie Creatieve Technologie (ACT) geworden en telt circa 2.500 studenten telt. In het studiejaar 2011-2012 meldden zich 800 eerstejaars aan voor de mediaopleidingen, de informaticaopleidingen en Textiel, drie van de zeven onderafdelingen van ACT. Jan Wolters: 'We groeiden en groeien als kool. 'Nieuwe media' is hot voor studenten. We hadden nieuwe bedrijven nodig. Al heel snel raakten we in gesprek met TriMM. Er kwam

I-Pad, Twitter, E-book, Facebook... misschien zijn nieuwe media wel het eerste waar je aan denkt als het over innovatie gaat. Marc Woesthuis, prijswinnend directeur van het Enschedese internetbureau TriMM, en Jan Wolters, directeur van de snel groeiende Academie Creatieve Technologie van Saxion, in een flitsend tweegesprek over de innovatiekracht van nieuwe media in Twente.

Marc Woesthuis (links) en Jan Wolters

een werkveldcommissie, er gingen Saxionstudenten bij TriMM aan het werk. Dat bedrijf had het DNA dat bij ons paste: ze zijn innovatief en ze geven ruimte aan de studenten. Dat is niet onopgemerkt gebleven. TriMM

werd in 2011 bekroond als 'beste leerbedrijf van Nederland.' Woesthuis: 'We vroegen en vragen elke student wat hij wil leren. De sleutel tot succes is creativiteit. Als je niet de ruimte biedt, sla je de creativiteit dood.'

Wolters: 'Op onze academie hebben wij als motto: de student is ook een bron van kennis voor de docent. In het oude model werd de student nooit beter dan de docent. Dat is een inschattingsfout gebleken. We kunnen

veel leren van onze studenten. Vaak hoor je die verhalen over de zogenaamde oppervlakkigheid van de jeugd. Daar word ik zo boos van! Allemaal onzin. Ik krijg juist de indruk dat de studenten de laatste tien jaar

alleen maar creatiever en betrokkener zijn geworden. Ik heb hier een geweldige tijd. Dat betekent trouwens niet dat ik al die razendsnelle ontwikkelingen bij kan houden.' Woesthuis: 'Kan ik me voorstellen. Het gaat erom dat je open staat voor nieuwe ontwikkelingen, ook als werkgever. Ik zie genoeg bedrijven die blijven doen wat ze altijd deden. Tja, dan krijg je wat je altijd al kreeg. Ik word dan weer kwaad als bedrijven klagen dat ze geen studenten kunnen krijgen. Dan vraag ik: wat heb je ervoor gedaan dan?'

Stichting FRIS

Marc Woesthuis is voorzitter van de Stichting FRIS, een platform dat partijen in de creatieve sector bij elkaar brengt. Ondernemers en onderwijs brengen frisse ideeën in, vooral op het gebied van nieuwe media. Veelbelovende projecten worden gesteund en leiden tot nieuwe business. Initiatiefnemers van FRIS zijn mensen uit het regionale bedrijfsleven, het ROC van Twente, de UT en Saxion. Verschillende organisaties zoals gemeenten, Syntens en Oost NV ondersteunen het initiatief, dat inmiddels zes jaar bestaat. Woesthuis: 'Wij proberen verbindingen te leggen, bruggen te slaan, grenzen te verleggen. Er zijn heel veel innovatie-initiatieven in Twente maar je ziet zo vaak dezelfde gezichten. We hebben veel meer afstemming nodig. Het is te veel naar

binnen gericht. De wereld is ons speelveld, dat moet onze instelling zijn! Die shift of mind is nodig. Als je hier wat wilt veranderen, moet je naar buiten toe. Talent ontwikkelen en proberen dat talent te behouden, maar ook weer niet te moeilijk doen over braindrain. Het is een misverstand dat dat zo'n bedreiging voor de Twentse economie zou zijn.' Wolters: 'Ook moeten we eens ophouden met denken in stedelijke belangen. Niet Enschedees of Hengeloos. Twente moet het uitgangspunt zijn, anders komen we nergens. Voor ondernemers tellen die grenzen ook niet.' Woesthuis: 'Stel je nou eens voor dat het aantal studenten van de UT en Saxion zou verdubbelen. Wat gebeurt er dan met de Twentse economie?' Wolters: 'Dat zou een enorme aanwinst zijn.

Onze academie telt nu al 2.500 studenten. Daar ben ik heel trots op. De groei is enorm geweest. Dat komt doordat wij met de snufferd vooraan staan bij nieuwe ontwikkelingen. Ik zie heel veel mogelijkheden. Innovatief onderwijs creëert zijn eigen werkveld.' Woesthuis: 'De creatieve industrie groeit, ook in Twente. Ze is een grote banenmotor. De Twentse successen in de nanotechnologie, de nieuwe media en de materialentechnologie kunnen elkaar versterken. Ik geloof niet dat een hele regio zich op één onderdeel zou moeten richten.'

Wel bestaat er een positief verband tussen investeren in R&D en innovatie. De R&D-uitgaven in Twente worden berekend op basis van cijfers van de WBSO. Dit is een fiscale stimuleringsregeling waarmee de Nederlandse overheid Speur- en Ontwikkelingswerk aantrekkelijk maakt door middel van een fiscale vermindering op de loonbelasting. De WBSO dekt het overgrote deel van de R&D-activiteiten die in Nederland worden verricht.

De deelname van Twentse organisaties aan nationale en Europese innovatieprogramma's wordt beschreven op basis van vijf onderdelen van het instrumentarium: de Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO), het programmatisch pakket, het MKB-pakket, het kapitaalmarktpakket en het Europees Kaderprogramma.

Hoe staat Twente ervoor?

Twente heeft 194 miljoen euro aan loonkosten voor R&D-activiteiten toegekend gekregen. Dat is aanzienlijk meer dan het jaar daarvoor. Ook het Twentse aandeel in het totale budget is licht gestegen tot 5,7%. Het aantal aanvragen voor R&D-projecten is in 2010 ten opzichte van 2009 sterk gedaald (met 32%). In totaal waren er 1.160 aanvragen tegenover ruim 1.700 aanvragen het jaar daarvoor.

Kansrijke gebieden in Nederland, waar topprestaties verwacht mogen worden, geeft het ministerie van Economische Zaken een extra impuls in de vorm van het zogenoemde programmatisch innovatiebeleid. In totaal werd in 2010 8 miljoen euro aan subsidie ontvangen.

Dit komt neer op 6,2% van de totale subsidiebudget, een stijging met 0,5% ten opzichte van 2009. Het MKB-pakket geeft een impuls op de dimensies samenwerking (Innovatieprestatiecontracten) en kennis inkopen (Innovatievouchers). Twente ontving in 2010 1,9 miljoen euro uit de IPC-regeling, 4,4% van het totale subsidiebudget. Het aandeel is bijna gehalveerd vergeleken met het jaar ervoor. In 2010 ontving de regio ruim 1,5 miljoen euro uit de Innovatievoucher-regeling. Het Twentse aandeel kwam hiermee op 4,9% van het totale budget.

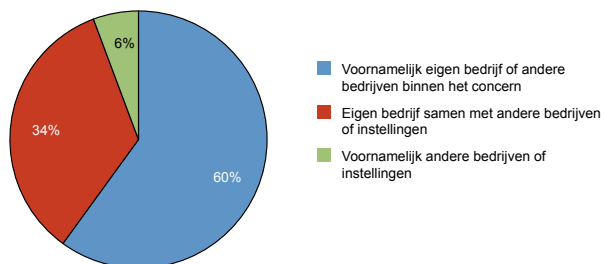
Het Zevende Kaderprogramma, kortweg KP7, is het belangrijkste instrument waarmee de Europese Unie haar wetenschappelijke en technologische basis versterkt en structureert.

Bedrijven, universiteiten, onderzoeksinstituten, (lokale) overheden en onderzoekers kunnen ondersteuning krijgen op financieel vlak en op het gebied van Europese samenwerking. Uit KP7 ontvingen Twentse organisaties ruim 68 miljoen euro, een stijging van 36% ten opzichte van het jaar daarvoor. Dit komt neer op de 5,1% van het Nederlandse aandeel, wat een lichte daling betekent vergeleken met 2009. Het aandeel van Twente in de Nederlandse economie is ongeveer 3%. Op alle innovatieprogramma's heeft Twente een aanzienlijk hoger aandeel dan 3%. Twentse bedrijven en instellingen maken relatief veel gebruik van innovatiesubsidies.

II Innovatie

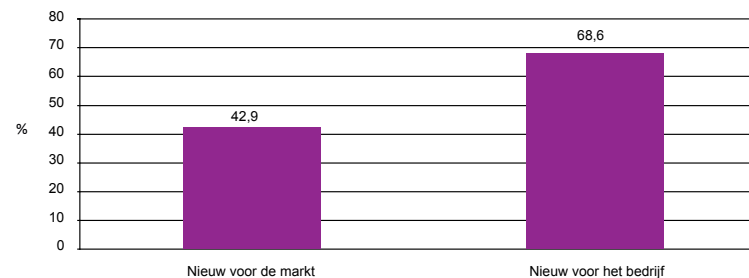
Innovatie Twentse maakindustrie

Ontwikkeling productinnovaties in de periode 2008-2010 Twentse maakindustrie

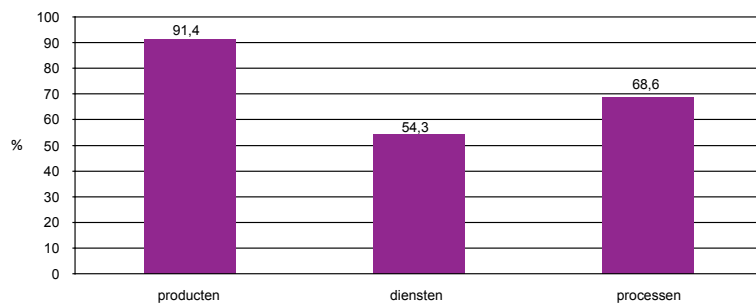
Bron: Industriële Kring Twente/Saxion.

Doelgroep innovaties Twentse maakindustrie

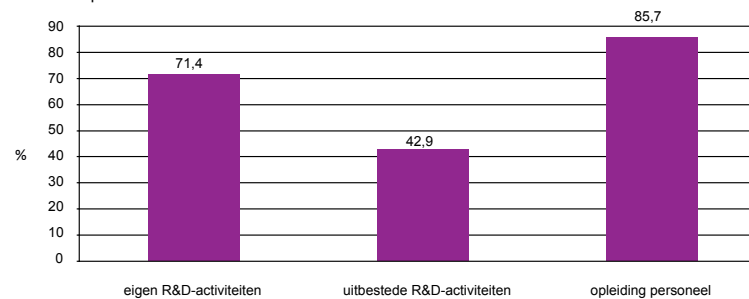
Bron: Industriële Kring Twente/Saxion.

Introductie innovatieve producten, diensten, processen in de periode 2008-2010 Twentse maakindustrie

Bron: Industriële Kring Twente/Saxion.

Input innovatie-activiteiten 2008-2010 Twentse maakindustrie

Bron: Industriële Kring Twente/Saxion.

Bron: CBS/IKT/Saxion.

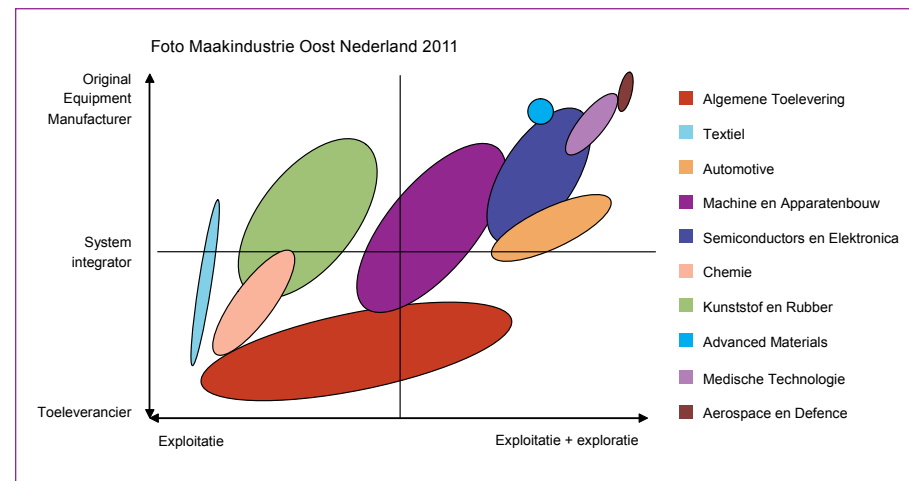
Nieuw heeft betrekking op de afgelopen 3 jaar.

Waarom is dit belangrijk?

Nederland heeft wereldwijd een excellente positie op het gebied van machines en apparaten, met een aantal toonaangevende multinationals. De kracht van Nederland is een sterk ontwikkelde logistieke keten met goede toeleveranciers. In Nederland is de machine- en apparatenbouw een van de belangrijkste sectoren, met een productiewaarde van 22 miljard euro en een uitstekende groei in de afgelopen tien jaar van 60,5%. Een groei die de komende jaren zal doorzetten en leidt tot uitgelezen economische kansen voor Nederland. De hoogste concentratie maakindustrie in Nederland bevindt zich in Eindhoven en Twente/Achterhoek.

De activiteiten in de regio's zijn complementair, in de supply chain is een wederzijdse afhankelijkheid ontstaan die bijdraagt aan de snelle ontwikkeling van de markt. Belangrijke nieuwe ontwikkelingen liggen op het vlak van het automatiseren en miniaturiseren van producten en productietechnologieën.

De 'foto' van de maakindustrie Oost-Nederland toont de positionering van de verschillende sectoren ten opzichte van elkaar. De diversiteit is groot. De grootte van de gekleurde velden is een indicatie van de hoeveelheid medewerkers in de desbetreffende sector (op basis van gegevens van de Kamer van Koophandel). Op de horizontale as is de mate van exploitatie/exploratie aangegeven. Bij *exploitatie* is verbetering de dominante innovatiestrategie (standaardisatie, optimalisatie, fine-tuning en opschaling); bij *exploratie* ligt de nadruk meer op toegepast onderzoek, eigen productontwikkeling en het maken van eerste prototypes. De indeling in kwadranten geeft aan dat individuele bedrijven binnen de sectoren duidelijk onderscheiden

Bron: MAIN/Oost NV.

posities kunnen innemen. In het bovenste kwadrant Original Equipment Manufacturer/ Systeemintegrator beschikken bedrijven zelf over kennisintensieve engineeringcapaciteiten en ontwikkelingsspanningen voor producten en/of processen. Op de verticale as is de positie in de waardeketen aangegeven.

In Twente is de hoogwaardige maakindustrie de speerpunt van het innovatiebeleid. Vertegenwoordigers van bedrijfsleven, overheid en kennisinstellingen hebben bij het Rijk een Businessplan High Tech Twente ingediend. Met Rijk en Provincie worden middelen ingezet om de sterke Twentse industriële basis te versterken en zelfs uit te breiden. Ook het Innovatie-platform Twente heeft gekozen voor een focus op hightech systemen en materialen. Er wordt niet alleen ingezet op innovatie, maar ook op meer studenten in de techniek, het aantrekken van talent en minder regelgeving.

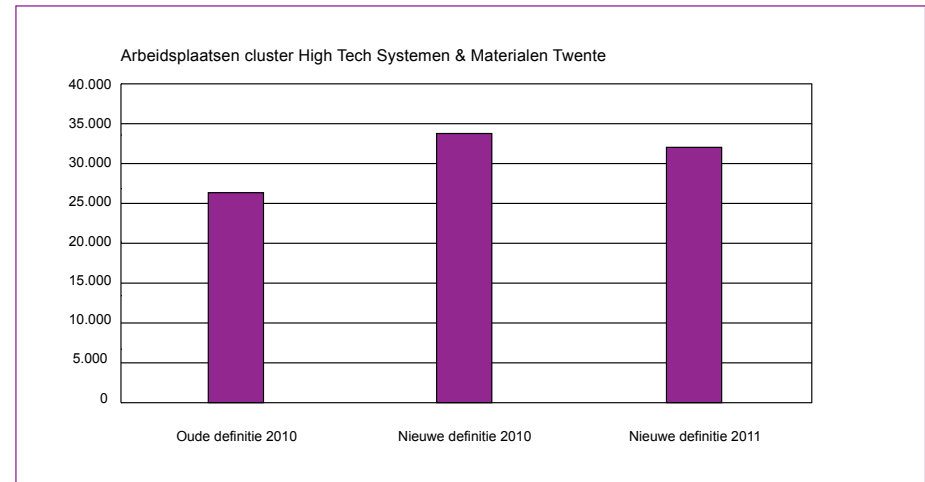
Het Centraal Bureau voor Statistiek levert cijfers over de innovatiekracht van het bedrijfsleven (zie onderdeel 'Innovatieve bedrijvigheid' in deze Twente Index), maar deze cijfers zijn slechts beschikbaar tot 2008 en niet onder te verdelen naar cluster. De Industriële Kring Twente en Saxion hebben daarom zelf onderzoek gedaan naar de innovatiekracht van de Twentse industrie op basis van een enquête. De resultaten staan in deze Twente Index. Daarnaast is informatie opgenomen uit de position paper Industrie Impuls Oost-Nederland, opgesteld door het Manufacturing And Innovation Network (MAIN) onder regie van Ontwikkelingsmaatschappij Oost Nederland (Oost NV).

Hoe staat Twente ervoor?

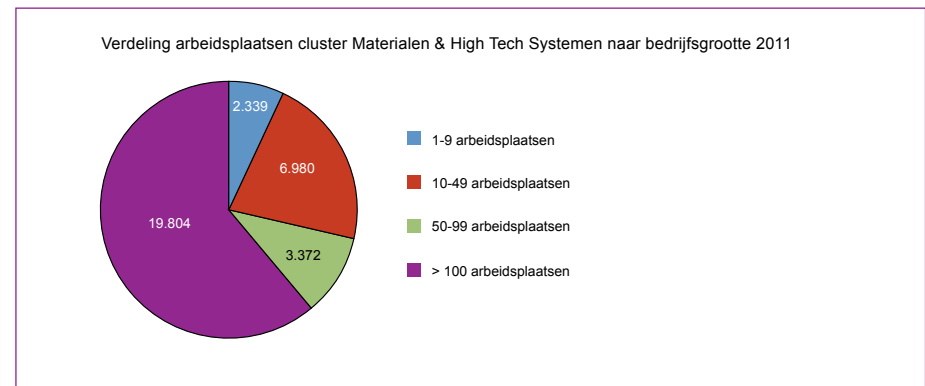
Ongeveer 60% van de productinnovaties vindt plaats binnen de muren van de onderneming. Bij een derde van de innovaties zijn andere bedrijven of kennisinstellingen betrokken. Meer dan 90% van de bedrijven heeft in de periode 2008 tot en met 2010 nieuwe producten gelanceerd. Voor de vernieuwing van diensten en processen waren er lagere scores. Van de productinnovaties was 24,9% nieuw voor de markt en 86,6% nieuw voor het bedrijf. Voor de innovaties doet een groot deel van de bedrijven een beroep op eigen R&D-activiteiten (71,4%). Een kleiner deel (42,9%) besteedt de R&D-activiteiten uit. Een deel van de bedrijven doet dus beide. Deze cijfers wijzen er waarschijnlijk op dat de Twentse maakindustrie zeer innovatief is, maar kunnen helaas niet vergeleken worden met andere regio's.

II Innovatie

Twentse clusters

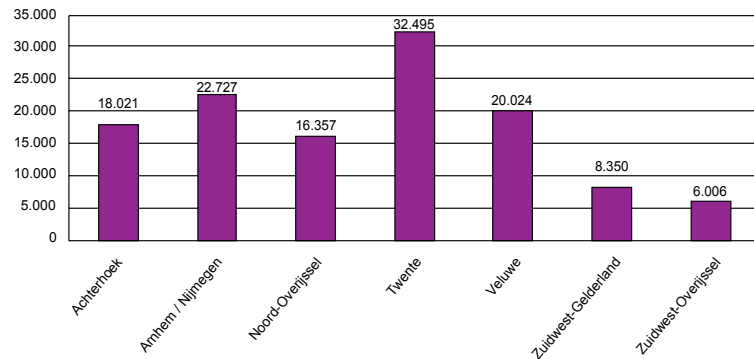

Bron: LISA (bewerking I&O Research).

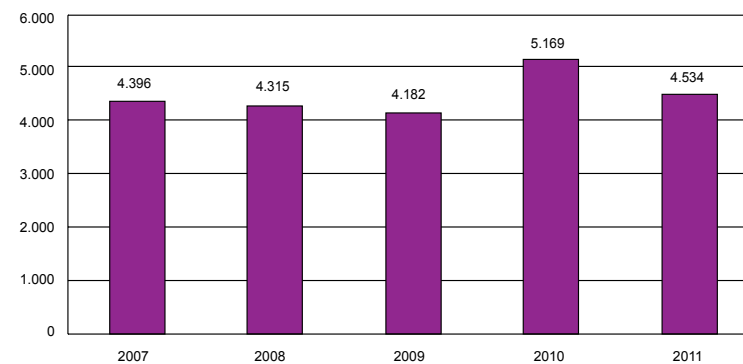
Bron: LISA (bewerking I&O Research).

Aantal arbeidsplaatsen cluster High Tech Systemen & Materialen per Corop-regio 2010

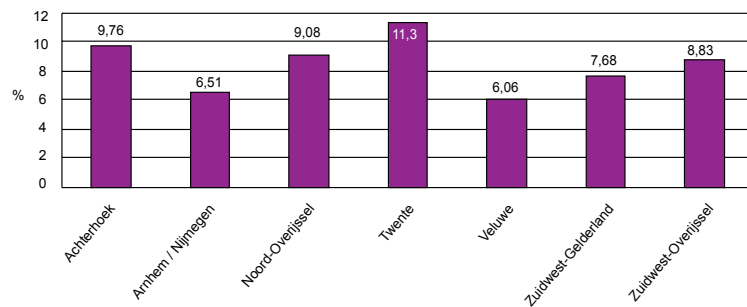
Bron: LISA (bewerking I&O Research).

Aantal arbeidsplaatsen cluster Voeding 2007-2011

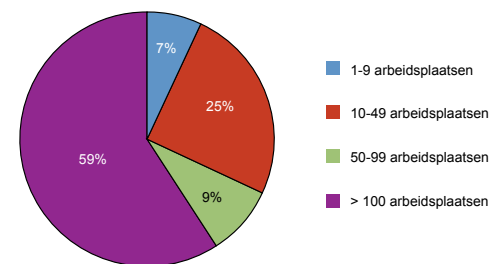
Bron: LISA (bewerking I&O Research).

Aandeel cluster High Tech Systemen & Materialen in totale werkgelegenheid per Corop-regio 2010

Bron: LISA (bewerking I&O Research).

Verdeling arbeidsplaatsen cluster Voeding naar bedrijfsgrootte 2011

Bron: LISA (bewerking I&O Research).

Waarom is dit belangrijk?

Een cluster is een aantal in elkaars nabijheid gevestigde, met elkaar verbonden bedrijven en daarmee samenhangende instellingen die op een bepaald werkterrein actief zijn en die onderling veel gemeenschappelijks hebben of elkaar aanvullen. Deze clusters kunnen in lokaal, regionaal en zelfs grensoverschrijdend verband een langdurig en groot economisch succes ontwikkelen. Voorbeelden zijn de haven van Rotterdam en de Nederlandse bloementeel. Het belangrijkste voordeel van concentratie van gespecialiseerde bedrijven is dat ze gebruik kunnen maken van elkaars kennis en knowhow. Tevens ontstaan hierdoor gespecialiseerde toeleveranciers en gespecialiseerde arbeidsmarkten, waarvan bedrijven gebruik kunnen maken. Op deze manier kunnen bedrijven efficiënter en goedkoper produceren. Dit wordt binnen de economie ook wel 'externe effecten' genoemd. Regionale clustering zorgt aldus voor positieve externe effecten en heeft een positief effect op de regionale economische groei, de regionale concurrentiekracht en uiteindelijk de werkgelegenheid. Daarnaast zijn clusters van groot belang voor innovatie vanwege de hoge concentratie van gespecialiseerde bedrijven in een bepaalde regio. Een aantal bedrijven kan in meerdere clusters een rol spelen. Om dubbeltellingen te voorkomen wordt elk bedrijf in deze indeling slechts in één cluster opgenomen. Het cluster High Tech Systemen & Materialen wordt samengesteld op basis van standaard bedrijfscodes van het CBS. Ten opzichte van de vorige Twente Index heeft een wijziging plaatsgevonden van de definities van de standaard bedrijfscodes, waardoor een vergelijking niet meer mogelijk is. Daarom is informatie van zowel de oude als de nieuwe definitie opgenomen.

Hoe staat Twente ervoor?

Het cluster High Tech Systemen & Materialen laat een lichte daling zien na de sterke stijging het jaar daarvoor. Het aantal arbeidsplaatsen bedraagt nu 32.495. Dat is zowel relatief als absoluut een groot aantal in vergelijking met andere regio's in Oost-Nederland. In het cluster bevinden veel arbeidsplaatsen zich in bedrijven met meer dan 100 werknemers. Het voedingscluster, met 4.534 een stuk kleiner dan High Tech Systemen & Materialen, vertoont dezelfde trend. Ook hier is sprake van een daling na een eerdere periode van groei. Ongeveer 60% van de werkgelegenheid is te vinden in bedrijven met meer dan 100 werknemers.

De stoomleiding

Kosten: 15 miljoen euro (90% betaald door AkzoNobel en Twence, 10% uit subsidies). **Start project:** 2005.

Ingebruikname: januari 2011. **Lengte leiding:** 2.5 km.

Diameter: 1 meter. **Temperatuur stoom:** 170 graden Celsius.

Gasbesparing per jaar: minimaal 40 miljoen m3.

CO2-reductie: 72.000 ton.

Wie vanaf Enschede richting Makro in Hengelo rijdt, ziet in het fraaie landschap rondom Tweekelo een enorme zilverkleurige pijpleiding lopen. Het is de stoompijp die Twence rechtstreeks verbindt met AkzoNobel. Sinds januari 2011 zijn beide bedrijven 'met stoom en kokend water' aan elkaar verbonden. Tot genoegen van beide partijen: het is een innovatie die zowel geld als milieuwinst oplevert.

Twence stoomt op naar duurzaamheid met AkzoNobel

Dat geld is uiteraard niet het belangrijkste. Vanuit alle hoeken van de milieubeweging en vanuit de duurzaamheidsorganisaties komen complimenten. Een goede aanleiding om directeur Jan Rooijackers van Twence Afval en energie te vragen hoe dat gaat, zo'n pijpleiding bedenken en vervolgens realiseren.

Warmtenet

Het idee ontstond in 2001, vertelt Rooijackers. 'We hadden een overlegclub, WIT, Warmte in Twente, waarvan ik voorzitter was. Er zaten veel verschillende partijen aan tafel, met op het eerste oog verschillende belangen: AkzoNobel, Essent, Cogas, Twence maar ook de gemeenten Enschede, Hengelo, Almelo en Borne. Het was voor een paar partijen een grote eye-opener dat Twence een enorme warmteleverancier zou kunnen zijn. Er werd nagedacht over een warmtenet voor Hengelo, naar analogie van het warmtenet van Enschede. De vraag was of Twence of AkzoNobel daaraan zou kunnen bijdragen. Het was wel duidelijk dat het een grote investering zou zijn. Bovendien was er in Hengelo nog maar weinig vraag naar dit soort warmte. Kortom: de terugverdientijd voor de grote investering die dit zou vergen, leek te lang. Dus is het toen niet doorgeslagen.'

Enorme besparing

'AkzoNobel en Twence zijn uiteindelijk wederom gegaan met de planontwikkeling. Na ruim vijf jaar denken en bouwen heeft dat geleid tot de twee kilometer lange leiding die er nu ligt. Beide bedrijven zijn sinds januari 2011 aan elkaar verbonden. Het was een behoorlijk grote investering.

Wij hebben het samen op een innovatieve manier aangepakt. Twence stuurt stoom naar AkzoNobel en we krijgen er condensaatwater voor terug. Het levert een enorme besparing aan gas op: 40 miljoen kuub. Dat is genoeg om alle huishoudens in Hengelo een jaar van te laten koken en verwarmen. AkzoNobel maakt met haar eigen warmtekrachtcentrale nu elektriciteit. AkzoNobel heeft stoom nodig om het zout te winnen; de kostprijs van onze stoom is met name in de zogenoemde daluren lager dan die van hen.

Dat betekent winst voor beide partijen, want we verdelen de winst fifty-fifty. Onze gezamenlijke doelen zijn verlaging van kosten, verhoging van de duurzaamheid en flexibilisering in de bedrijfsvoering. Als bij de een iets kapot gaat, kan de ander dat meestal opvangen.'

Milieubeweging voorstander

'We hebben er twee jaar over gedaan voor we het contract goed voor elkaar hadden en we hebben ook zo lang gebouwd aan de leiding inclusief het vergunningentraject. En nu hebben we dagelijks contact met AkzoNobel.

Met de gemeente Hengelo hebben we er heel veel contact over gehad. Er zit natuurlijk een flinke vergunningenproblematiek aan vast. Je hebt te maken met bouw- en milieuwetten en bestemmingsplannen. Per saldo is dat prima verlopen. Er zijn wel wat bezwaren geuit dat men de leiding niet mooi vond in het landschap, maar daar zijn we uitgekomen door de aanleg van beplanting. We hebben natuurlijk geluk dat de lokale en landelijke natuur- en milieubeweging grote voorstanders zijn van dit project. Mede daardoor hebben we geen probleem gehad met juridische procedures bij de Raad van State. Het is een indrukwekkende milieuprestatie waarvoor we de handen op elkaar hebben gekregen. Technisch gezien is het een prachtig, innovatief project, hoewel dit soort pijpleidingen wel meer voorkomt in Nederland (zoals in de Botlek, in de Rotterdamse haven, in Alkmaar). Heel vernieuwend is het businessmodel dat we hebben gekozen. Het contract en de samenwerking tussen een

publieke en een private partij komen in deze vorm heel weinig voor. De uitdrukking wordt te pas en te onpas gebruikt, maar dit is nu echt een win-win-situatie! Afgezet tegen de rest van Nederland is dit nieuw: een verbinding tussen biomassaverwerking en zoutindustrie. We gebruiken de leiding nu enkele maanden en zowel AkzoNobel als wij zijn er erg gelukkig mee.'

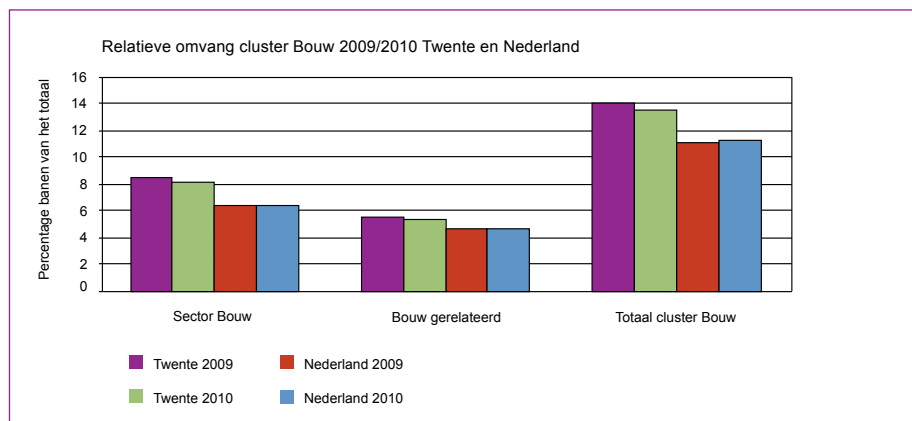
Bio-energiepark

In juni 2011 ontving Twence een prijs van de Vereniging van de Nederlandse Chemische Industrie vanwege haar veiligheidsbeleid. Het bedrijf steeg in de complianceregelgeving op een schaal van vier naar drie. Dat betekent dat de overheid veel vertrouwen heeft in de transparante en deskundige wijze waarop men bij Twence de emissies en andere veiligheidsaspecten in de gaten houdt.

Een nieuw plan van Twence betreft het zogeheten bio-energiepark. Samen met Saxion en de Universiteit Twente is Twence van plan om te gaan bouwen op het terrein van vijf hectare tegenover de ingang van Twence. Het wordt een serie proefbedrijven die de fase vormen tussen laboratoriumsituaties en gewone bedrijfsvoering.

II Innovatie

Bouw

Bron: LISA (bewerking I&O Research).

Waarom is dit belangrijk?

Het cluster Bouw is een belangrijke werkgever voor Twente. Ongeveer één op de zeven arbeidsplaatsen in Twente is afkomstig uit dit cluster. Het aandeel werkgelegenheid van het bouwcluster ligt hier aanzienlijk hoger dan in de rest van Nederland. Het belang is groter dan alleen de werkgelegenheid. Juist innovaties in de bouw kunnen belangrijke oplossingen bieden voor maatschappelijke problemen. Duurzaam bouwen levert een belangrijke bijdrage aan de daling van de CO₂-uitstoot en daarmee aan de doelstellingen van klimaatneutrale gemeenten. Voorts kan de bouw oplossingen bieden voor problemen die voortkomen uit de vergrijzing van de bevolking. Zo kunnen woningen dusdanig worden gebouwd dat ouderen langer zelfstandig kunnen functioneren. In Twente draagt het programma 'Pioneering' bij aan innovaties in de bouw. Naast de officiële cijfers van de sector Bouw (volgens de definities van het CBS) geeft de Twente Index ook informatie over bouwgerelateerde bedrijvigheid. Daartoe worden bijvoorbeeld ook architectenbureaus en groothandelsbedrijven gerekend. Samen levert het een goed inzicht in de ontwikkeling van het cluster op.

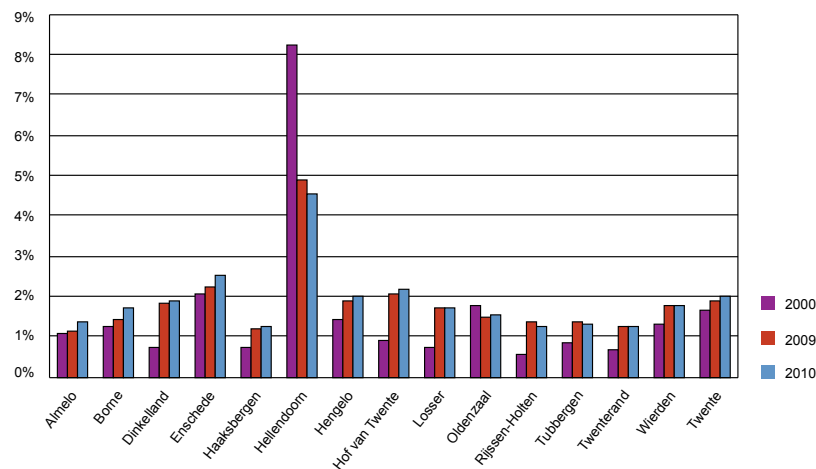
Hoe staat Twente ervoor?

Het Twentse cluster Bouw groeide tussen 2006 en 2009 zo'n 20% sneller dan het landelijk gemiddelde. Vooral de aan de bouw gerelateerde toelevering en dienstverlening groeiden hier sterk: circa 70% meer dan het gemiddelde in Nederland. Aan deze groei is een einde gekomen door de effecten van de financiële crisis. De door het Economisch Instituut van de Bouw voorspelde krimp van de werkgelegenheid in de bouw heeft zich op Nederlands niveau (nog?) niet voorgedaan in 2009 en 2010. Er is eerder sprake van stilstand. In Twente is echter de werkgelegenheid in de hele sector met 4,5% gedaald. Desondanks blijft de bouw in Twente een bovengemiddeld belangrijke werkgever met bijna 14% van de werkgelegenheid. De omzet is in herstel, en verbouw en onderhoud aan woningen blijft nog op peil. De woningmarkt is echter niet hersteld en de huidige onzekerheid op de internationale financiële markten kan tot nieuwe problemen leiden in de sector. Er ligt nog een grote opgave in het verduurzamen van de bestaande woningbouw.

II Innovatie

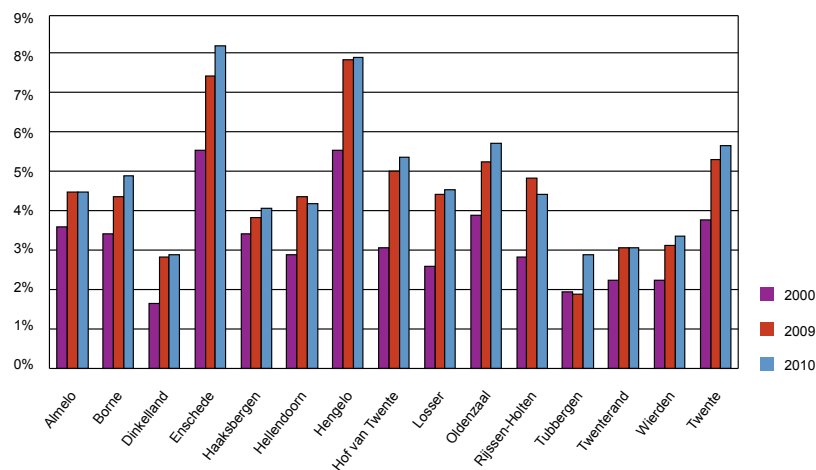
Creatieve sector

Ontwikkeling aandeel banen creatieve sector per gemeente in Twente

Bron: LISA (bewerking I&O Research).

Ontwikkeling aandeel vestigingen creatieve sector per gemeente in Twente

Bron: LISA (bewerking I&O Research).

Waarom is dit belangrijk?

De creatieve industrie is cultureel en economisch een belangrijke sector. Hij zorgt voor culturele ontwikkeling, verschaft banen en creëert waarde. Zeker in het voorbije decennium heeft deze sector in de meeste westerse landen bovengemiddelde groeicijfers laten zien. Zijn innovatieve kracht en daarmee de bijdrage aan concurrentiekracht beperkten zich niet tot de eigen sector. Ze komen ook tot uiting in de verbindingen die vanuit de creatieve industrie met andere sectoren worden aangegaan. Volgens veel economen is er een positief verband tussen de aanwezigheid van mensen in creatieve beroepen en economische groei.

De aanwezigheid van creatieve bedrijven en culturele instellingen draagt ook bij aan de aantrekkelijkheid van een stad of dorp. TNO heeft een definitie ontwikkeld van creatieve industrie die de economische en culturele waarde centraal stelt. Het gaat om een sector die creativiteit in zijn naam draagt en drijft op het creërende en scheppende vermogen van individuen, groepen, bedrijven en organisaties. Het creëren, produceren en exploiteren van symbolisch materiaal staat voorop. Dat geldt voor de drie hoofdcategoryën of deelsectoren die binnen de creatieve industrie worden onderscheiden: media- en entertainmentindustrie, kunsten en cultureel erfgoed en creatieve zakelijke dienstverlening. Bijgaande grafiek geeft de cijfers weer op basis van deze definitie.

Hoe staat Twente ervoor?

In de tabellen wordt aangegeven hoe het aandeel van de creatieve sector zich in Twente heeft ontwikkeld tussen 2000 en 2010. Het aandeel in Nederland (volgens de definitie van TNO) is ongeveer 3% en stijgt langzaam. In Twente is het aandeel lager dan in Nederland, maar het stijgt wel in de meeste gemeenten. Hellendoorn scoort uitzonderlijk hoog door de aanwezigheid van een pretpark. Daarna heeft Enschede het hoogste percentage. De omvang van de creatieve sector is groter in de dorpen dan in de steden. Ook het aantal vestigingen van creatieve bedrijven groeit geleidelijk ten opzichte van het totaal aantal vestigingen. In het Enschede en Hengelo is hun aandeel relatief het hoogst. De creatieve sector telt veel zzp'ers. De bedrijven zijn gemiddeld klein in omvang.

II Innovatie

Cleantech

Werkgelegenheid cleantech-bedrijven				
	Oost-Nederland	in %	Twente	in %
Duurzame energie	4.242	18,0%	747	21,9%
Duurzaam transport	84	0,4%	2	0,1%
Duurzaam bouwen	3.237	13,8%	178	5,2%
Energiezuinige componenten	3.027	12,9%	11	0,3%
Recycling	3.185	13,5%	808	23,7%
Schoon water	292	1,2%	75	2,2%
Algemene milieu dienstverlening	3.837	16,3%	399	11,7%
Duurzame materialen en systemen	4.243	18,0%	915	26,8%
Overige	1.379	5,9%	277	8,1%
Totaal	23.526	100,0%	3.412	100,0%

Bron: Saxion.

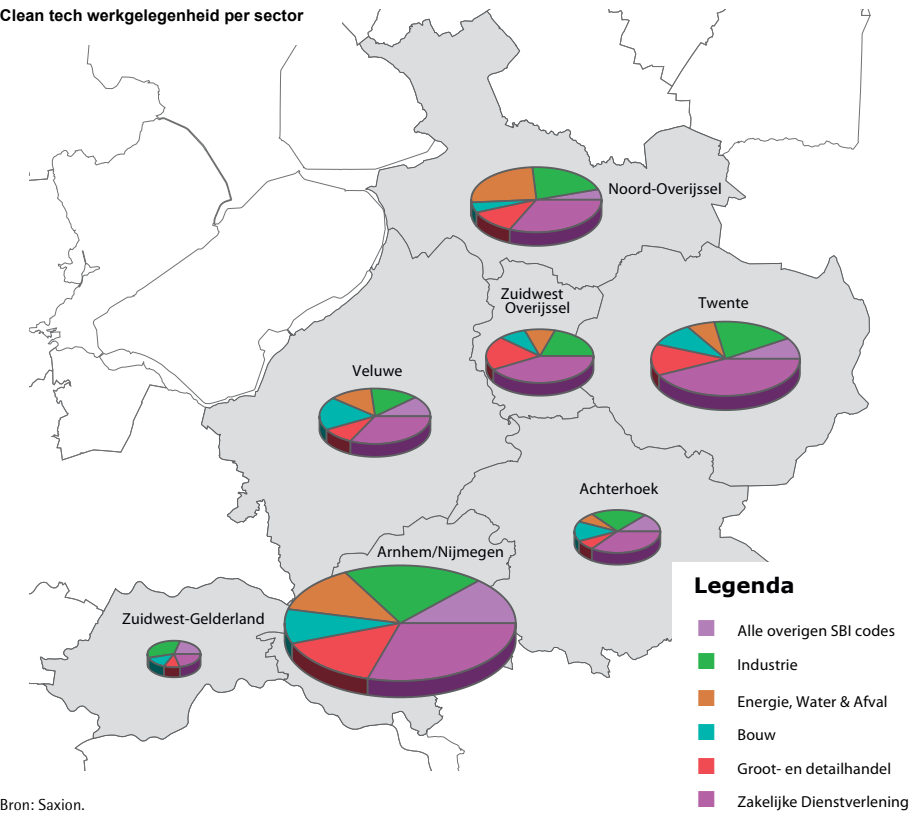
Aantal bedrijven per clean tech onderdeel

Legenda

- Materialen en duurzame industrie
- Dienstverlening duurzaamheid
- Duurzaam transport
- Duurzaam bouwen
- Energiezuinige componenten
- Recycling
- Water
- Overig

Bron: Saxion.

Clean tech werkgelegenheid per sector

Bron: Saxion.

Waarom is dit belangrijk?

Als uitweg uit de crisis moet Nederland investeren in kennis, die in de toekomst oplossingen biedt voor grote maatschappelijke uitdagingen rondom gezondheid, duurzame energie, de groeiende schaarste aan water, voedsel en grondstoffen. In de afgelopen tien jaar heeft een enorme groei plaatsgevonden van de wereldwijde markt voor producten voor duurzame energie. Voor zonne- en windenergie geldt zelfs een stijging van 6,5 tot 131,6 miljard dollar.

De groei van de markt voor producten voor duurzame energie zal de komende tien jaar naar verwachting doorzetten van 188,1 miljard dollar naar 349,2 miljard dollar per jaar. Dat is ongeveer het Bruto Nationaal Product van Finland. De vergroening van de economie kan dus een belangrijke bijdrage leveren aan het weer op stoom brengen van de Nederlandse en Twentse economie.

Cleantech is een brede verzamelnaam voor de producten en diensten die een bijdrage leveren aan een schonere aarde. Een exacte definitie valt niet te geven. Door voortschrijdend onderzoek en politiek debat verandert voortdurend ons begrip van wat bijdraagt aan een duurzame wereld. Voorbeelden zijn verschil van inzicht over de duurzaamheid van kernenergie en het produceren van biodiesel uit landbouwgewassen. Een elektrische auto is bijvoorbeeld pas 'clean' als de elektriciteit duurzaam wordt opgewekt. In 2011 hebben de Stichting Kiemt, de Kamer van Koophandel en Saxion een eerste inventarisatie gedaan naar de betekenis van cleantech voor de economie in Oost-Nederland. Daarbij zijn 500 bedrijven geïdentificeerd die geheel of gedeeltelijk actief zijn op het vlak van duurzame energie (zon, wind, biomassa en waterstof), duurzaam bouwen, duurzaam transport, energiezuinige componenten voor apparaten, recycling, milieudienstverlening en duurzame materialen. De selectie was streng. Een bouwbedrijf wordt bijvoorbeeld alleen opgenomen als het op het vlak van duurzaam bouwen specifieke producten of concepten heeft ontwikkeld. Er is geen inventarisatie op basis van individuele bedrijven uitgevoerd in andere delen van Nederland, waardoor een vergelijking niet mogelijk is.

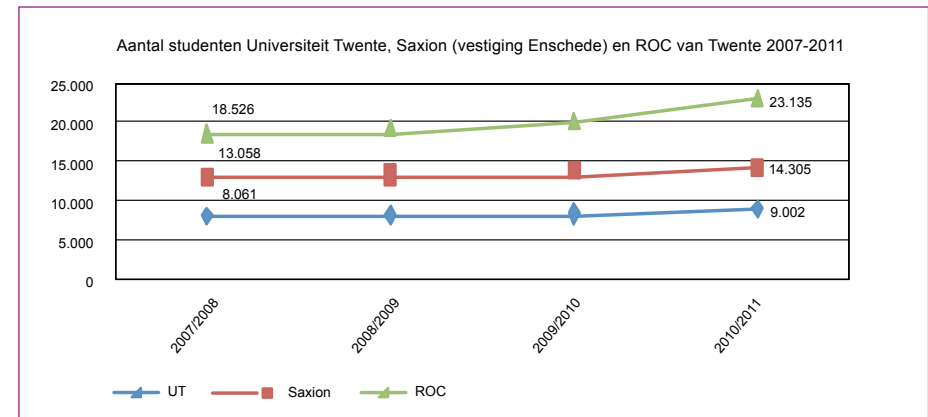
Hoe staat Twente ervoor?

De regionale verschillen binnen Oost-Nederland zijn groot. De Regio Arnhem-Nijmegen is verreweg de belangrijkste subregio op het vlak van werkgelegenheid in de cleantech-sector. Het aandeel is twee keer zo groot als verwacht kan worden op basis van het totale aantal banen in deze regio. Cleantech-bedrijven in de regio Arnhem-Nijmegen zijn actief op alle onderdelen. Ook in Zuidwest-Overijssel is de cleantech-sector relatief sterk vertegenwoordigd, met een sterke nadruk op dienstverlening. Twente neemt een tussenpositie in. Van de 497 cleantech-bedrijven in Oost-Nederland bevinden zich er 130 in Twente, hoofdzakelijk in de sectoren industrie (28) en zakelijke dienstverlening (58). De 130 bedrijven hebben 3.512 arbeidsplaatsen, slechts 1,2% van het totale aantal arbeidsplaatsen in Twente. Het betreft hier wel een groeisector. De afgelopen drie jaar is het aantal corebusiness-bedrijven gegroeid

van 249 naar 304 bedrijven, een toename van ongeveer 20%. Er is dus veel nieuw ondernemerschap op dit terrein. Er zijn in Overijssel relatief meer starters dan in Gelderland. Twente heeft naar verhouding een groot aandeel binnen de duurzame materialen en systemen (26,8%), recycling (23,7%) en duurzame energie (21,9%). Duurzaam bouwen is met 5,2% onverwacht zwak aanwezig. De Twentse bouwbedrijven specialiseren en/of profileren zich op het vlak van duurzaamheid nog niet.

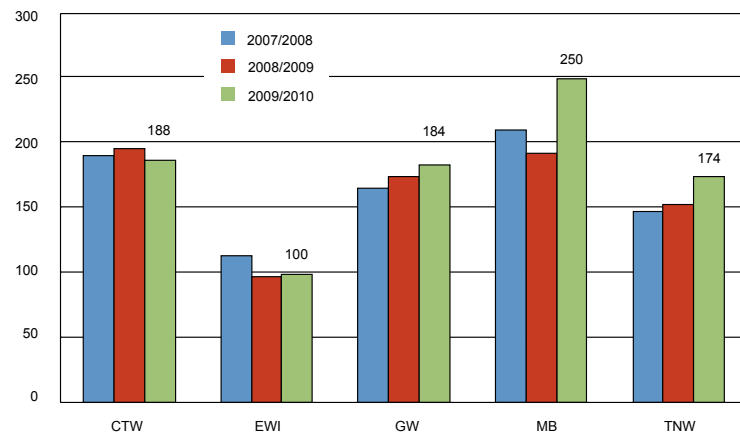
II Innovatie

Onderwijs

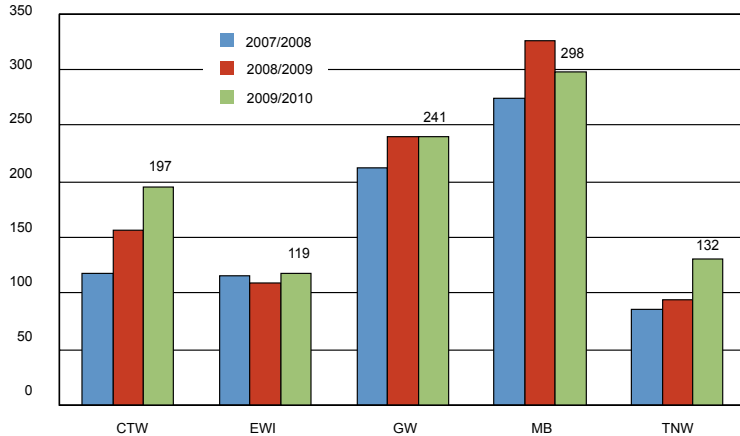
Bron: Universiteit Twente/Saxion/ROC van Twente.

Aantal bachelorafgestudeerden Universiteit Twente per faculteit 2007-2010

Bron: Universiteit Twente.

Aantal masterafgestudeerden Universiteit Twente per faculteit 2007-2010

Bron: Universiteit Twente.

CTW = Construerende Technische Wetenschappen

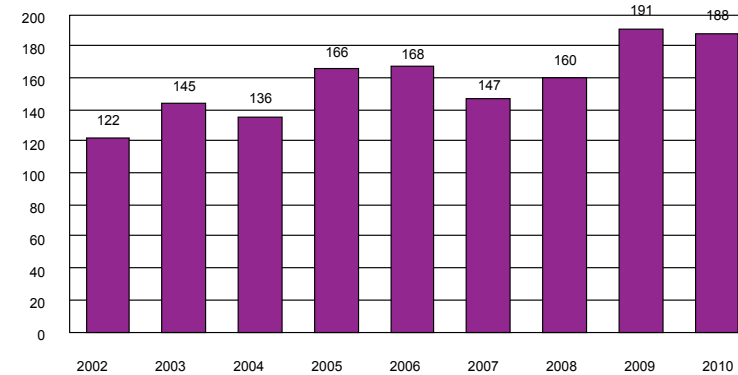
EWI = Elektrotechniek, Wiskunde en Informatica

GW = Gedragswetenschappen

MB = Management en Bestuur

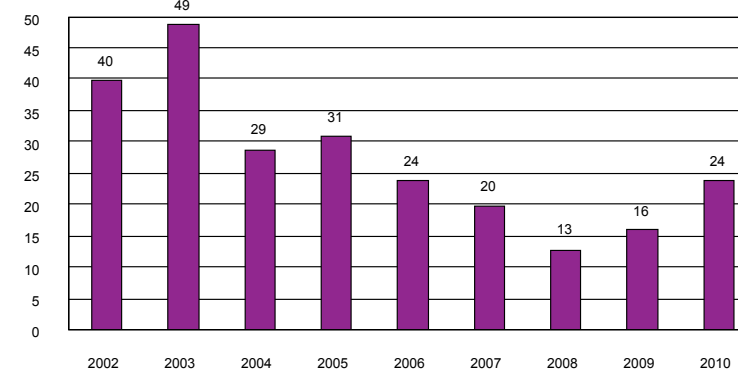
TNW = Technische Natuurwetenschappen

Aantal promoties aan de Universiteit Twente

Bron: Universiteit Twente.

Aantal octrooien aan de Universiteit Twente

Bron: Universiteit Twente.

Afgestudeerden met bachelordiploma per opleiding Universiteit Twente

Opleiding 2009/2010		
	Civiele techniek	70
	Industrieel ontwerpen	53
	Werktuigbouwkunde	65
Totaal faculteit Construerende Technische Wetenschappen		188
	Electrical Engineering	30
	Technische informatica	40
	Technische wiskunde	28
	Telematica	2
Totaal faculteit Elektrotechniek, Wiskunde en Informatica		100
	Communicatiewetenschap	79
	Onderwijskunde	29
	Psychologie	76
Totaal faculteit Gedragwetenschappen		184
	Bedrijfskunde	61
	Bestuurskunde	93
	Gezondheidswetenschappen	16
	Technische bedrijfskunde	60
	Bedrijfsinformatietechnologie	20
Totaal faculteit Management en Bestuur		250
	Advanced Technology	14
	Biomedische technologie	38
	Scheikundige technologie	14
	Technische natuurkunde	32
	Klinische technologie	76
Totaal faculteit Technische Natuurwetenschappen		174
Totaal UT		896

Bron: Universiteit Twente.

Afgestudeerden met masterdiploma per opleiding Universiteit Twente

Opleiding 2009/2010		
	Civil Engineering	69
	Construction Management & Engineering	2
	Industrial Design Engineering	43
	Mechanical Engineering	72
	Sustainable Energy Technology	11
Totaal faculteit Construerende Technische Wetenschappen		197
	Applied Mathematics	22
	Computer Science	39
	Electrical Engineering	28
	Embedded Systems	7
	Human media Interaction	18
	Telematics	5
Totaal faculteit Elektrotechniek, Wiskunde en Informatica		119
	Communication Studies	107
	Educational Science & Technology	34
	Master of Teaching in Social Sciences	0
	Philosophy of Science, Technology & Society	4
	Psychology	81
	Science Education & Communication	15
Totaal faculteit Gedragwetenschappen		241
	Business Administration	143
	Business Information Technology	20
	European Studies	16
	Health Sciences	16
	Industrial Engineering & Management	62
	Public Administration	41
Totaal faculteit Management en Bestuur		298
	Applied Physics	30
	Biomedical Engineering	57
	Chemical Engineering	27
	Nanotechnology	8
	Technical Medicine	10
Totaal faculteit Technische Natuurwetenschappen		132
Totaal UT		987

Bron: Universiteit Twente.

Een ochtend praten met Loek de Vries, CEO van TenCate, laat veel indrukken na. Ten eerste: TenCate boert uitstekend. Ten tweede: innovatie en entrepreneurschap zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Ten slotte: we moeten wereldwijd kijken. 'Twente is prachtig, maar vergeleken met globale perspectieven praat je hier toch over een andere werkelijkheid, een andere dynamiek.'

Het interview vindt plaats op de dag voordat TenCate in Nijverdal het Open Innovation Center Advanced Materials (OICAM) opent. Dat is een netwerk van bedrijven en instellingen, een open innovatieve omgeving voor nieuwe ideeën en technologieën rondom 'advanced materials'. Onder het dak van OICAM vindt vernieuwend onderzoek plaats naar nieuwe materialen, er is ruimte voor laboratoriumfaciliteiten, proefproductie en proeffabricage. Met zes partners (waaronder Oost NV, Saxion en de provincie Overijssel) heeft TenCate hiervoor het initiatief genomen.

Innovatie moet klein beginnen

'Kijk,' zegt De Vries, 'deze brief schreven wij al in 2004 aan de Commissaris van de Koningin, Jansen. Het idee voor zoiets als OICAM en voor het ontwikkelen van luchtvaartgebonden industrie in Twente hadden we toen al. In essentie is Twente een materialengebied: Twente Materials Valley. Circa 28% van onze industrie zit in deze hoogwaardige maakindustrie. Wij moeten onze roots niet verloochenen. Dat heeft TenCate ooit wel gedaan, rond 1990 zijn we gaan diversificeren. Niet verstandig, dit is een textielbedrijf, in dat vak hebben wij de kennis en de kunde. Door technologieën te verbinden, ontstaan weer nieuwe producten, applicaties en functionaliteiten. Inbedden van chemische technologie, textieltechnologie, materiaaltechnologie en nanotechnologie in een fundament van toegepast onderzoek en industrieel onderzoek, dat is wat TenCate doet. Samen met andere bedrijven levert dat vervolgens de gewenste innovatieve spin-offs. Een soortgelijke (boven) regionale aanpak zal Materials Valley opstuwten in de vaart der volkeren.'

'Twente is vooral Materials Valley'

Zorg naar Health Valley

De Vries ziet zonder meer het belang van samenwerking tussen de vier O's: ondernemers, overheden, onderwijs en onderzoekers. 'Maar bij het bedrijfsleven heb je altijd een sense of urgency. Meer haast, meer drive. En innovatie is iets wat je niet van bovenaf moet opleggen. De rol van de overheid zou ondersteunend en faciliterend moeten zijn. Goede innovaties starten altijd klein en behoeven vervolgens structuur. De domeinen Materialen en Mechatronics zijn typisch aanbodgestuurde domeinen en moeten aansluiten op typische vraagclusters zoals Zorg, Bouw of Food. Ik zie het als essentieel om knooppunten en verbindingen te genereren tussen domeinen en clusters. Anderzijds bieden regionale clusterverbindingen veel meer kansen, waardoor het innovatieve proces veel effectiever verloopt. Het Twentse cluster Zorg past veel beter in de verbinding met Health Valley, het hoogwaardige gebied Nijmegen-Oss- Eindhoven. Daar kan het veel effectiever functioneren. Teijin en DSM zou ik graag in het Materialencluster inpassen vanuit een keten-kennis-integratie gedachte. We moeten focus houden. Immers: A good strategy makes some customers unhappy...'

'Vanaf 1998 passen wij end user marketing toe. Motto: de klant is Koning maar de eindklant is Keizer. Wij produceren al jaren composieten als substituuat voor aluminium dat gebruikt wordt door Boeing en Airbus. De Vries staat op en pakt een simpel plaatje plastic. Of is het

metaal? 'Dit is een thermoplastisch composiet', vertelt hij. 'Het is gemaakt met de techniek van zijdeweven, maar de basis is koolstof. Zestien keer sterker dan staal, zestien keer lichter dan staal. In Nijverdal gemaakt. Je kunt er vliegtuigen, treinen, schepen en auto's van construeren.'

Innovatieplatform Twente

In 2010 liet de Rekenkamer Oost-Nederland bezorgde geluiden horen over de wijze waarop de regionale innovatiesubsidies worden ingezet: 'gebrekkige sturing' en 'te beperkte informatie over de voortgang en effecten', dat waren de klachten. Loek de Vries kent de kritiek. Hij pakt een papiertje en begint te schetsen. 'Kijk, dit zijn de vijf clusters die we hebben in Twente: Food, Zorg, Mechatronica, Techniek, Materialen en Bouw. Als je nu sterkte wilt creëren, moet je ze niet allemaal los van elkaar, zonder samenhang of zonder coherentie financieel ondersteunen.' Hij tekent vervolgens op een X-as de clusters Zorg, Bouw en Food en op de Y-as de clusters Materialen en Mechatronica.

'De eerste drie zijn dus vraaggestuurd, de twee andere clusters zijn aanbodgestuurd. Wat je nu moet doen, is zoeken naar de knooppunten: waar ondersteunt het aanbod de vraag? Daar kan innovatie tot stand komen, dat is het juiste proces om innovatiebudgetten te besteden. De verbinding van deze knooppunten leidt weer tot innovatiemapping. Een onafhankelijke

stichting met wetenschappers en economische ambtenaren zou moeten beoordelen welke voorgelegde innovaties het meest kansrijk zijn. Daarom is coherentie en structuur een noodzakelijke voorwaarde. Op de knooppunten ontstaan in feite de verbindingen tussen vraag en aanbod van de clusters. Samenwerking wordt mogelijk door fundamenteel, toegepast en industrieel onderzoek te bundelen. De UT, Saxion en de industrie werken daar dus ook samen. De Regional Technological Roadmap noemen wij dat. Wetenschappers en regio- en provinciebestuurders moeten de verbindingen bewaken en een go of no go uitspreken. De overheid is uiteindelijk eindverantwoordelijk voor de innovatiebudgetten.'

Technisch failliet

In de jaren '90 was TenCate nagenoeg technisch failliet. Vijftien jaar later maakt het bedrijf met ruim 4.500 medewerkers een omzet van ruim € 1 miljard en een nettowinst in 2010 van €49 miljoen. Wat veroorzaakte de omslag? 'Visie, coherent denken, focus, structureren, implementeren in operaties. Helder zijn, geen politieke statements, een sense of urgency, altijd doorgaan.' We vragen een voorbeeld. De Vries steekt het composietplaatje ter grootte van een A4'tje nog eens in de lucht. 'Je moet out of the box denken en creatief zijn. Als ik in Japan met iemand van Toyota praat, denk ik: die kunnen iets met ons composiet. De kunst is altijd om je product te vertalen naar een markt

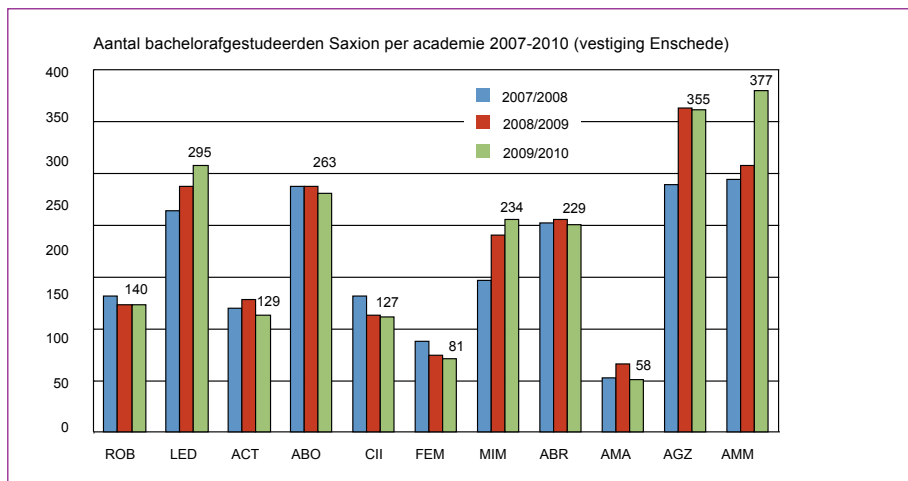
en vice versa. Vliegtuigen besparen 30% op de brandstof als ze gemaakt zijn van dit materiaal – dertig procent! Dus tegelijkertijd een kans voor de automobiellndustrie.'

'Ons hele bedrijf is R&D-gedreven geworden. Zeker vijf procent van onze begroting wordt besteed aan onderzoek en ontwikkeling. Ten Cate is wereldwijd met afstand de leider als het gaat om het aantal gedeponeerde patenten in de textiellmarkt. De stappen verlopen van inventie naar innovatie, van prototype naar product en vervolgens naar reproduceerbaarheid, met als uitgangspunt duurzaamheid. Ons product TenCate Defender M, een vlamvertragend legeruniform, zorgde voor 10.000 banen in Amerika. Dat is ons meest succesvolle product tot nu toe.' De Vries beschrijft met verve de nieuwste inventies van zijn bedrijf: een legeruniform dat optimale bewegingsvrijheid garandeert, maar in een nanoseconde reageert op een kogel en tijdlig verandert in een kogelwerend, keihard materiaal.

Het gesprek is ten einde. De uitnodiging voor het OICAM-feest komt op tafel. Gedeputeerde Rietkerk, regiovoorzitter Den Oudsten en bestuursvoorzitter Loek de Vries gaan samen de openingshandeling verrichten. Hij kijkt ons nog één keer zeer indringend aan: 'Toch goed dat we met Peter den Oudsten voorop nu echt werk gaan maken van innovatie met zo'n centrum als OICAM. Laten we maar eens beginnen en laten we vooral elkaars rol respecteren.'

II Innovatie

Saxion (vestiging Enschede)

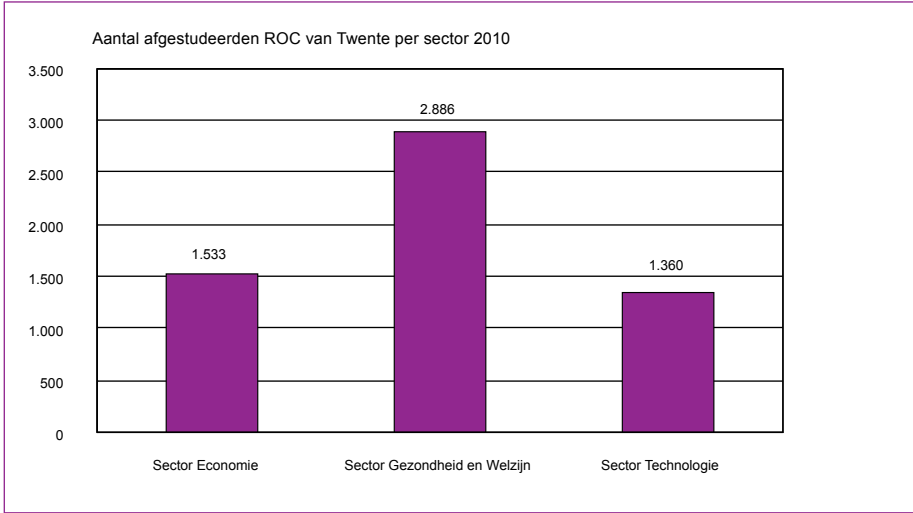
Bron: Saxion.

ROB = Ruimtelijke Ontwikkeling & Bouw
 LED = Lifescience, Engineering & Design
 ACT = Academie Creatieve Technologie
 ABO = Academie Bedrijf & Ondernemen
 CII = Communicatie, Informatietechnologie & Informatiemanagement
 FEM = Financiën, Economie & Management
 MIM = Marketing & Internationaal Management
 ABR = Academie Bestuur & Recht
 AMA = Academie Mens & Arbeid
 AGZ = Academie Gezondheidszorg
 AMM = Academie Mens & Maatschappij

Aantal bachelorafgestudeerden per opleiding Saxion, vestiging Enschede	
Opleiding	
Bouwkunde	63
Civiele Techniek	36
Vastgoed en Makelaardij	41
Totaal academie Ruimtelijke Ontwikkeling & Bouw	140
Werktuigbouwkunde	80
Elektrotechniek	67
Technische Natuurkunde	31
Industrieel Product Ontwerpen	37
Chemie E	41
Chemische Technologie	12
Biologie en Medisch Laboratoriumonderzoek E	27
Totaal academie Lifescience, Engineering & Design	295

Kunst en Techniek	83
Technische Commerciële Textielkunde	46
Informatica	33
Technische Informatica	63
Bedrijfskundige Informatica E	31
Totaal academie Creatieve Technologie	256
Technische Bedrijfskunde E	119
Bouwtechnische Bedrijfskunde	18
Small Business en Retail Management	126
Totaal academie Bedrijfskunde & Ondernemen	263
Bedrijfseconomie E	55
Fiscale Economie	10
Accountancy E	16
Totaal academie Financiën, Economie & Management	81
Commerciële Economie E	143
International Business and Languages	30
International Business and Management Studies E	61
Totaal academie Marketing & International Management	234
Sociaal-Juridische Dienstverlening	56
Opleiding voor Management, Economie en Recht	78
Bestuurskunde/Overheidsmanagement	17
Hogere Juridische opleiding	14
Integrale Veiligheidskunde	65
Totaal academie Bestuur & Recht	230
Personeel en Arbeid E	58
Totaal academie Mens & Arbeid	58
Opleiding tot Verpleegkundige E	105
Opleiding tot Fysiotherapeut	195
Opleiding Podotherapie	10
Master Health Care and Social Work	19
Master Advanced Nurse Practitioner	26
Totaal academie Gezondheidszorg	355
Sociaal Pedagogische Hulpverlening	281
Maatschappelijk Werk en Dienstverlening	96
Totaal academie Mens & Maatschappij	377
Totaal Saxion Enschede	2.289

ROC van Twente

Bron: ROC van Twente.

Afgestudeerden grootste economische opleidingen ROC van Twente

Sector Economie	Opleiding	Niveau opleiding	uitgegeven diploma's 2010
	Eerste verkoper	Niveau 3	163
	Verkoper detailhandel	Niveau 2	128
	Ondernemer detailhandel	Niveau 4	120
	Verkoopspecialist detailhandel	Niveau 3	95
	Beveiliging	Niveau 2	94
	Contactcenter medewerker	Niveau 3	69
	Filiaalbeheerder	Niveau 4	69
	Bedrijfsadministratief Medewerker	Niveau 2	68
	Filiaalmanager	Niveau 4	68
	Commercieel Medewerker Binnendienst	Niveau 3	67
	Horeca-ondernemer/-manager	Niveau 4	66
	Kapper	Niveau 2	64
	Secretaresse	Niveau 3	64
	Secretarieel Medewerker	Niveau 2	64
	Schoonheidsspecialist	Niveau 3	63
	All-Round Kapper	Niveau 3	59
	Commercieel medewerker bank- en verzekeringswezen	Niveau 4	56
	Mechanisch Operator A	Niveau 2	55
	Kok	Niveau 2	52
	Vrede en veiligheid (Medewerker vrede en veiligheid)	Niveau 2	49
	Totaal		1.533

Bron: ROC van Twente.

Afgestudeerden grootste technische opleidingen ROC van Twente

Sector Technologie	Opleiding	Niveau opleiding	uitgegeven diploma's 2010
	Chauffeur openbaar vervoer	Niveau 2	193
	Taxichauffeur	Niveau 2	185
	Technicus	Niveau 4	111
	Medewerker beheer ICT	Niveau 3	109
	Timmerkracht	Niveau 2	107
	Chauffeur goederenvervoer	Niveau 2	69
	Autotechniek (Autotechnicus)	Niveau 2	57
	Middenkaderfunctionaris Bouw	Niveau 4	55
	Medewerker ICT	Niveau 2	52
	Monteur werktuigkundige installaties	Niveau 2	48
	Monteur elektrotechnische installaties	Niveau 2	44
	Eerste Monteur Sterkstroom-installaties	Niveau 3	42
	Middenkaderopleiding Bouwkunde	Niveau 4	41
	Metaalbewerker	Niveau 2	40
	Allround timmerkracht nieuwbouw	Niveau 3	38
	Bouwplaatsassistent	Niveau 1	37
	Autotechniek (Eerste autotechnicus)	Niveau 3	36
	Monteur Sterkstroominstallaties	Niveau 2	35
	ICT-beheerder	Niveau 4	32
	Medewerker schilderen (Schilder)	Niveau 2	29
	Totaal		1.360

Bron: ROC van Twente.

Afgestudeerden grootste opleidingen gezondheid en welzijn ROC van Twente

Sector Gezondheid en Welzijn	Opleiding	Niveau opl.	uitgegeven diploma's 2010
	Helpende Welzijn (Hw)	Niveau 2	1.131
	Sociaal Pedagogisch Werker 4	Niveau 4	291
	Verzorgende	Niveau 3	287
	Sociaal Pedagogisch Werker 3	Niveau 3	237
	Helpende Zorg & Welzijn	Niveau 2	231
	Onderwijsassistent	Niveau 4	131
	Helpende	Niveau 2	116
	Verpleegkundige	Niveau 4	112
	Zorghulp	Niveau 1	66
	Pedagogisch Werk (Pedagogisch medewerker 3 kinderopvang)	Niveau 3	44
	Sport- en bewegingsbegeleider	Niveau 2	37
	Doktersassistent	Niveau 4	31
	Leisure & hospitality (Leisure & hospitality host)	Niveau 3	28
	Sport- en Bewegingscoördinator	Niveau 4	28
	Apothekersassistent	Niveau 4	27
	Pedagogisch medewerker 4 jeugdzorg	Niveau 4	25
	Sociaal Cultureel Werker	Niveau 4	18
	Gespecialiseerd pedagogisch medewerker 4 kinderopvang	Niveau 4	17
	Maatschappelijke Zorg (Medewerker maatschappelijke zorg)	Niveau 3	15
	Leisure & hospitality (Leisure & hospitality assistant)	Niveau 2	14
	Totaal		2.886

Bron: ROC van Twente.

Waarom is dit belangrijk?

Naast innovatie en R&D speelt ook onderwijs een belangrijke rol bij de kennisontwikkeling. Universiteiten dragen in sterke mate bij aan kennisontwikkeling, terwijl hogescholen vooral actief zijn bij het toepassen van bestaande kennis in het MKB. Allebei zijn ze van belang in de kenniseconomie. Bij kenniscreatie denken we vaak aan onderzoek op universiteiten.

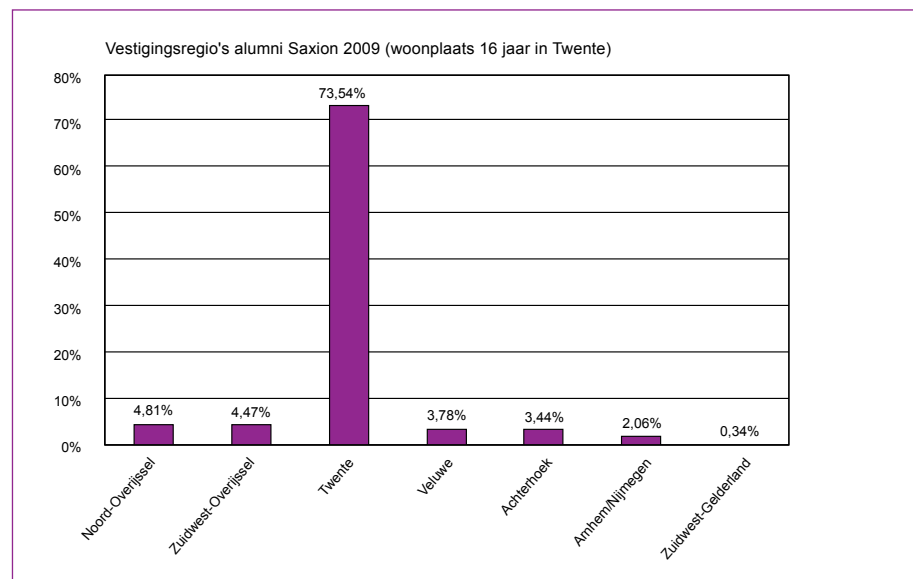
Het bijzondere van technische universiteiten in dit kader is dat deze een bijdrage leveren aan zowel R&D en innovatie als het algemene kennisniveau. Dergelijk onderzoek resulteert vaak in promoties, maar ook in bijvoorbeeld octrooien. Het zal duidelijk zijn dat onderwijs een belangrijke peiler is onder de kenniseconomie, net als de opleiding van de beroepsbevolking. Vanwege demografische verandering wordt op de toekomstige arbeidsmarkt zowel een kwantitatief tekort als een mismatch tussen vraag en aanbod verwacht. Een deel van het aanbod wordt bepaald door de instroom van recent afgestudeerden. Om een beeld te krijgen van dit aanbod is per opleiding het aantal afgestudeerden opgenomen van de Universiteit Twente, de Saxion-vestiging in Enschede en het ROC van Twente. Van het ROC zijn alleen de grootste opleidingen vermeld.

Hoe staat Twente ervoor?

Vanaf 1999 tot nu zien we een voortdurende stijging van het aantal eerstejaars en dus ook van het totale aantal studenten. Vanaf 2002/2003 laat dientengevolge ook het aantal afgestudeerden een toename zien. De daling van het aantal aangevraagde octrooien vanaf 2003 is omgezet in een stijging. Wij hebben hiervoor geen verklaring. Het aantal promoties is vooral het laatste jaar sterk gestegen. De meeste studenten van de Universiteit Twente halen hun bachelordiploma bij de faculteiten Management en Bestuur en Construerende Technische Wetenschappen. Bij Saxion worden de meeste diploma's uitgereikt bij de academies Mens & Maatschappij en Gezondheidszorg. Er is al jaren een sterke groei van het aantal buitenlandse studenten en promovendi aan de Universiteit Twente en Saxion. Bij de UT verklaart dit in belangrijke mate de totale groei. Een groot deel bestaat uit Duitse studenten uit het Euregio-gebied. Het effect van de fusie met het ITC is nog niet in de cijfers zichtbaar.

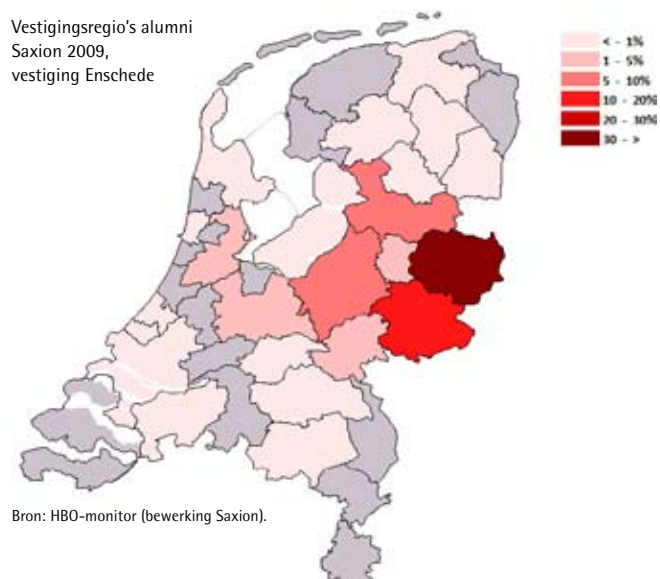
II Innovatie

Mobiliteit HBO-alumni

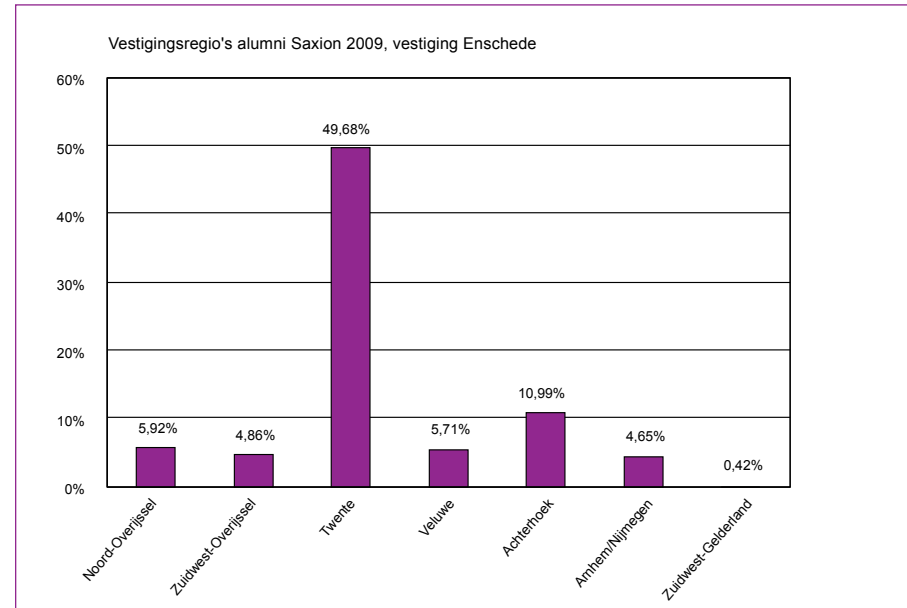

Bron: HBO-monitor (bewerking Saxion).

Vestingsregio's alumni
Saxion 2009,
vestiging Enschede

Bron: HBO-monitor (bewerking Saxion).

Bron: HBO-monitor (bewerking Saxion).

Waarom is dit belangrijk?

Al decennialang wordt gestreefd naar een toename van de mobiliteit op de Europese arbeidsmarkt. Een voorbeeld is het verstrekken van Erasmus-beurzen aan studenten die een deel van hun studie in een ander Europees land willen volgen. Op lokaal en regionaal niveau zijn er echter winnaars en verliezers bij het aantrekken en behoud van jong talent. Twee ontwikkelingen doen de zorg bij regionale bestuurders om het aantrekken en behoud van hoger opgeleiden sterk toenemen. Ten eerste daalt in veel Nederlandse regio's door demografische verandering het relatieve aandeel van jonge mensen in de bevolkingsopbouw. Het wegtrekken van jonge hoger opgeleiden kan dit proces versterken. Er is daarbij een risico dat met name de meest getalenteerde mensen de regio verlaten. De verwachting is dat vroeg of laat de vraag naar arbeid het aanbod zal overtreffen. Maar al ruim daarvoor zal de spanning op de arbeidsmarkt flink toenemen, met name voor hoger opgeleiden.

Een tweede aandachtspunt is dat door de mondialisering en nieuwe opkomende wereldmarkten Nederlandse regio's gedwongen zijn zich verder te ontwikkelen tot innovatieve kennisregio's om te kunnen blijven concurreren. Twente wil zich profileren als hightech-regio. Daarvoor is onder andere een relatieve toename nodig van het aantal werknemers met een technische achtergrond. Binnen delen van de hightech-industrie is nu al sprake van krapte op de arbeids-

markt. De belangrijkste bron voor verblijfplaats van afgestudeerden is voor deze Twente Index de landelijke HBO-monitor, waarvoor studenten anderhalf jaar na afstuderen een vragenlijst krijgen.

Hoe staat Twente ervoor?

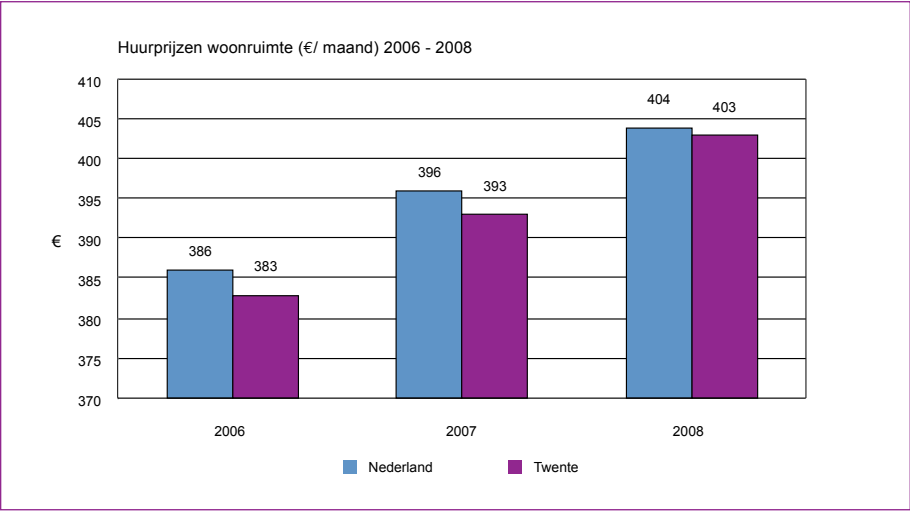
In eerdere versies van de Twente Index 2010 bleek dat 78% van de studenten van de Universiteit Twente de regio verlaat na het afstuderen. Ongeveer 40% van de academici die op hun zestiende levensjaar in Oost-Nederland woonden, gaat buiten de regio werken. De mobiliteit van HBO-afgestudeerden vertoont een ander patroon. De meeste HBO'ers in Oost-Nederland blijven na hun afstuderen in de regio. Twentse jongeren die bij Saxion in Enschede een opleiding volgen, behoren tot de meest honkvaste in Nederland. 73% van studenten die op hun 16de jaar in Twente woonden, blijft na hun afstuderen in de regio en zelfs 92,6% blijft in Oost-Nederland. Van alle studenten die bij Saxion in Enschede studeren, blijft bijna de helft in Twente en 81,6% in Oost-Nederland. Vooral de studenten die niet oorspronkelijk uit Oost-Nederland komen, verlaten na afloop de regio. Onder hen ook de buitenlandse studenten. Een deel van studenten verlaat Oost-Nederland om een universitaire master te volgen aan een universiteit buiten de regio. Op HBO-niveau is de braindrain relatief beperkt en is er binnen Oost-Nederland ook sprake een braingain.

Leefomgeving

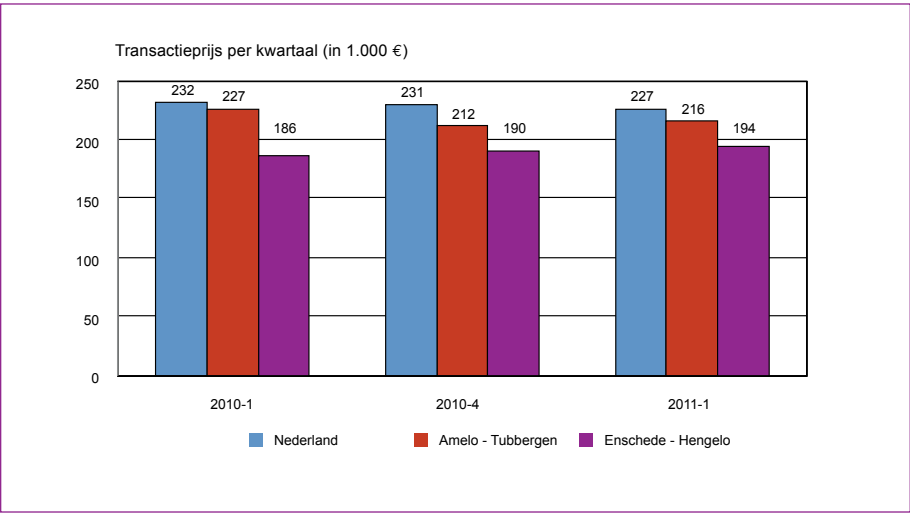
In de vorige twee delen van de Twente Index hebben we stilgestaan bij het belang van de (beroeps-) bevolking en bedrijven en hun activiteiten voor economische ontwikkeling van Twente. De beslissing van huishoudens en bedrijven om zich in een regio als Twente te vestigen wordt in sterke mate bepaald door de aantrekkelijkheid van de regio. De factor leefbaarheid van de regio speelt daarbij een belangrijke rol. Dit geldt voor zowel gezinnen als bedrijven die zich in een regio willen vestigen of deze juist willen verlaten. Deze leefbaarheid wordt door een groot aantal factoren bepaald. Aan een aantal hiervan wordt in deze Twente Index aandacht besteed.

Leefomgeving

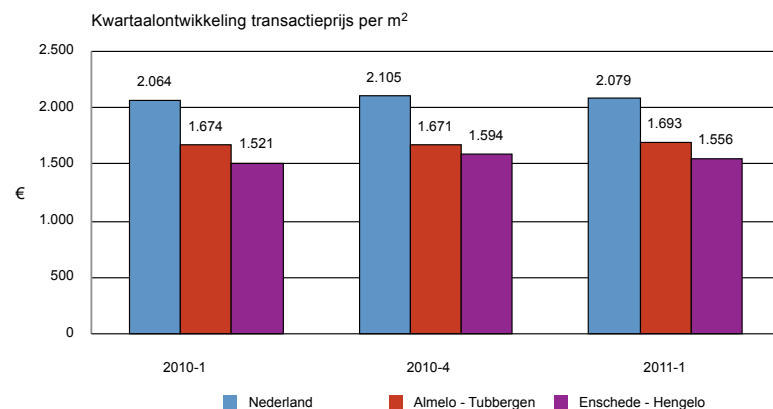
Woningmarkt

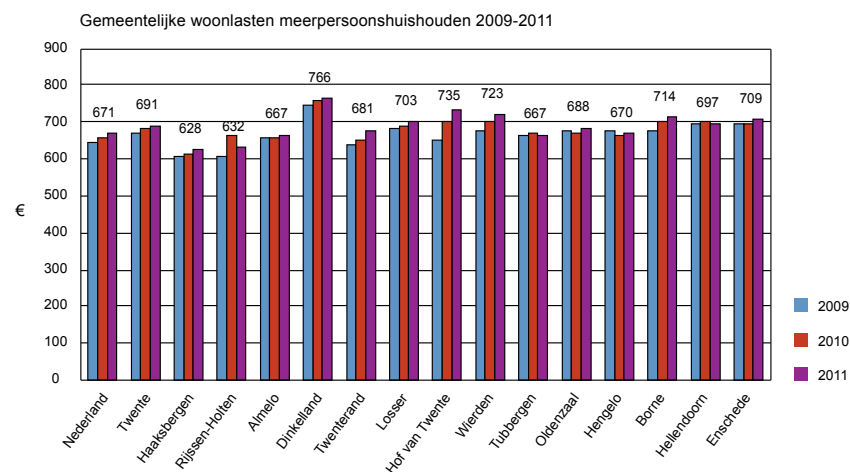
Bron: NVM, Databank Overijssel Huur/Koopvoorraad 2010.

Bron: NVM 2011.

Bron: NVM 2011.

Bron: NVM 2011.

Waarom is dit belangrijk?

Goede, betaalbare woonruimte heeft in de Nederlandse politiek altijd een prominente rol gespeeld. Te denken valt aan de hypotheekrenteaftrek, huursubsidie en andere regelingen met betrekking tot huur- en koopwoningen. Betaalbare woonruimte wordt gezien als een elementaire en noodzakelijke voorwaarde voor de leefbaarheid. De woningmarkt in zowel de koop- als huursector is in Nederland een gereguleerde markt. Als gevolg hiervan vindt soms geen goede afstemming plaats tussen vraag en aanbod. De beschikbaarheid van goede betaalbare woonruimte is essentieel voor de leefbaarheid van de regio.

Niet alleen de beschikbaarheid en prijzen van woningen zijn bepalend voor de woonlasten. Ook lokale belastingen en voorzieningen spelen een rol. Deze verschillen nogal per gemeente en kunnen de vestigingskeuze beïnvloeden.

Hoe staat Twente ervoor?

De prijzen van koopwoningen liggen in Twente ruim onder het landelijk gemiddelde. Dit zou voor een deel kunnen verklaren waarom deze regio relatief meer koopwoningen heeft dan de rest van Nederland. Binnen Twente liggen de prijzen in de NVM-regio (Nederlandse Vereniging van Makelaars) Enschede/Hengelo traditioneel lager dan in de regio Almelo/Tubbergen. Ook de gemiddelde huurprijzen liggen in de regio Twente onder het landelijk gemiddelde.

De woonlasten zijn in 2011 gemiddeld met 2,1% gestegen. In Twente was deze stijging slechts 1,1%, maar de woonlasten zijn relatief hoog in vergelijking met het Nederlandse gemiddelde. In vijf Twentse gemeenten liggen de woonlasten onder het landelijk gemiddelde. Uitschieter naar boven is de gemeente Dinkelland, de duurste gemeente in Twente. Haaksbergen is hier nog steeds de gemeente met de laagste woonlasten. In drie gemeenten zijn de woonlasten gedaald. De gemeente Rijssen-Holten kende met 4,8% de grootste daling, de Hof van Twente liet de grootste stijging van woonlasten zien met 4,1%.

III Leefomgeving

Kantoren en bedrijventerreinen

Huurprijzenoverzicht bedrijfsruimte Regio Twente						
Plaats	Locatie		2007	2008	2009	2010
Almelo	Bedrijvenpark Twente	ondergrens	28	28	25	25
Almelo	Bedrijvenpark Twente	bovengrens	40	40	40	40
Almelo	Dollegoor / Turfkade	ondergrens	25	25	25	25
Almelo	Dollegoor / Turfkade	bovengrens	40	40	38	38
Almelo	Twentepoort	ondergrens	35	35	35	35
Almelo	Twentepoort	bovengrens	45	45	45	45
Enschede	De Haven	ondergrens	25	25	25	25
Enschede	De Haven	bovengrens	40	40	40	40
Enschede	Euregio	ondergrens	30	30	28	28
Enschede	Euregio	bovengrens	45	45	40	42
Enschede	Marssteden	ondergrens	35	35	33	33
Enschede	Marssteden	bovengrens	47	47	47	45
Hengelo	Twentekanaal Zuid	ondergrens	30	30	30	30
Hengelo	Twentekanaal Zuid	bovengrens	47	47	45	45
Hengelo	Westermaat	ondergrens	38	38	37	37
Hengelo	Westermaat	bovengrens	47	47	48	48
Oldenzaal	Hanzepoort	ondergrens	33	33	32	32
Oldenzaal	Hanzepoort	bovengrens	42	42	42	42
Oldenzaal	Hazewinkel	ondergrens	30	30	30	30
Oldenzaal	Hazewinkel	bovengrens	45	45	45	45

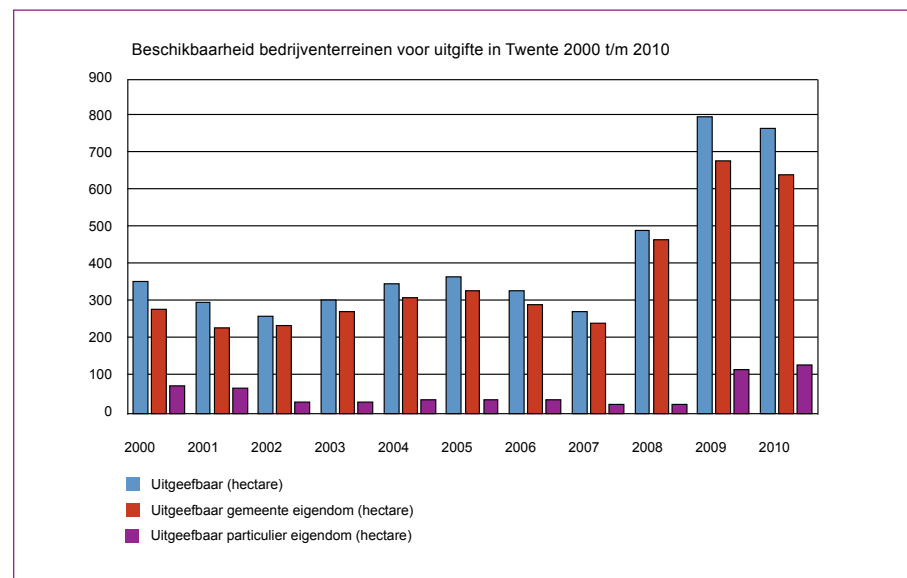
Huurprijzen in € per m² verhuurbaar oppervlak per jaar excl. BTW, servicekosten en huurderspecifieke voorzieningen.

Bron: DTZ Zadelhoff.

Huurprijzenoverzicht kantoorruimte Regio Twente						
Plaats	Locatie		2007	2008	2009	2010
Almelo	Centrum	ondergrens	85	85	85	85
Almelo	Centrum	bovengrens	130	130	140	145
Almelo	Twentepoort	ondergrens	75	80	75	75
Almelo	Twentepoort	bovengrens	125	125	125	125
Enschede	Business & Science Park	ondergrens	85	85	85	80
Enschede	Business & Science Park	bovengrens	135	135	135	130
Enschede	Centrum	ondergrens	90	95	90	85
Enschede	Centrum	bovengrens	135	135	135	135
Hengelo	Centrum	ondergrens	95	85	80	80
Hengelo	Centrum	bovengrens	125	125	120	120
Hengelo	Westermaat Zuidoost	ondergrens	85	85	75	70
Hengelo	Westermaat Zuidoost	bovengrens	130	130	125	120

Huurprijzen in € per m² verhuurbaar oppervlak per jaar excl. BTW, servicekosten en huurderspecifieke voorzieningen.

Bron: DTZ Zadelhoff 2010.

Bron: VROM/DG Ruimte – IBIS-registratie bedrijventerreinen, Databank Overijssel.

Waarom is dit belangrijk?

Huurprijzen kantoor en bedrijfsruimten

Onder kantoren verstaan we ruimtes bestemd voor administratieve werkzaamheden of dienstverlening. In bedrijfsruimten worden goederen geproduceerd, opgeslagen of gedistribueerd. Relatief goedkope huisvesting maakt een regio als vestigingsplaats aantrekkelijker voor bedrijven. Huurprijzen reflecteren echter ook de situatie op de markt voor kantoor- en bedrijfsruimtes, gestuurd door vraag en aanbod. Over het algemeen liggen de prijzen in de meer centrale, sterkere economische gebieden hoger dan in de perifere gebieden.

Aanbod en vraag bedrijventerreinen

Bedrijventerreinen nemen binnen het economische krachtenveld een bijzondere positie in. Voldoende en kwalitatief hoogwaardige bedrijventerreinen zijn een belangrijke voorwaarde voor een goed functionerend bedrijfsleven. Ongeveer 40% van de bedrijven is op bedrijventerreinen gevestigd. Ook is hier een derde deel van de nationale werkgelegenheid terug te vinden. Hierdoor zijn bedrijventerreinen in economisch opzicht belangrijk. De uitgifte van bedrijventerreinen kent een grillig verloop en is moeilijk te voorspellen. Het plannen en ontginnen duurt echter vele jaren. Het afstemmen van vraag en aanbod is dus een moeilijk proces. Aan de ene kant wil de overheid niet het risico lopen om nee te moeten verkopen aan zich vestigende bedrijven. Aan de andere kant zijn leegstaande bedrijventerreinen een kostenpost door onderhoud en renteverliezen.

Hoe staat Twente ervoor?

In Twente zijn kantoor- en bedrijfsruimten over het algemeen goedkoper dan in de Randstad (zie Twente Index 2010). De huurprijzen van bedrijfsruimten laten een lichte daling zien over de periode 2007-2010. Dit is hoogst waarschijnlijk te wijten aan de crisis van 2008. Ook bij de huurprijzen van kantoorruimten zien we een lichte daling. Betrekken we hierbij echter de leegstand, dan zou een grotere daling voor de hand liggen. Dat de huurprijzen op dit niveau standhouden, heeft onder andere te maken met allerlei fiscale regelingen.

De oppervlakte bedrijventerreinen in Twente groeit in lijn met de landelijke trend. Er zijn in ruime mate bedrijventerreinen beschikbaar. Omdat door de economische crisis van 2008 de uitgifte is achtergebleven bij de verwachtingen, is de voorraad momenteel aanzienlijk groter dan gepland.

Wie wil overleven in de wereld van de podiumkunsten zal inventief moeten zijn, nu het kabinet ingrijpende bezuinigingen doorvoert. Het Orkest van het Oosten zag het aankomen en heeft tijdig ingezet op een grote omslag: het Ovho is op weg in plaats van een kostengedreven organisatie een resultaatgedreven cultuurbedrijf te worden. Directeur Harm Mannak leidt de koersverandering.

Ga er maar aan staan: een orkest van 90 man draaiende houden met een bijna gehalveerde begroting. Voor die taak ziet Harm Mannak zich gesteld nu de regering 200 miljoen aan bezuinigingen doorvoert in zijn sector, de podiumkunsten. Al een paar jaar is men bij het Ovho hard bezig om geld uit de markt te halen met allerlei projecten. Veel inventiviteit en veel innovatie vraagt dat. Men werkt aan negen projecten die het inkomensvermogen een stevige push moeten geven, waardoor de afhankelijkheid van subsidie kleiner wordt.

Cultuur en markt

Harm Mannak: 'In het oude denken leek het wel of er een voortdurende spanning was tussen cultuur en ondernemerschap. Het was niet gedaan om over ondernemerschap met mensen werkzaam in de cultuur te praten. Het bedrijfsleven en het culturele veld waren gescheiden werelden. Dat de kwaliteiten in beide sectoren elkaar positief kunnen beïnvloeden, wordt nog maar pas kort onderkend. Als je praat over maatschappelijk verantwoord ondernemen, is cultuur wel degelijk een heel belangrijk woord. Cultuur is zingeving, ontroering, overbrugt tegenstellingen en heeft een avant-garde-functie met een grote maatschappelijke impact. Het is juist nu voor culturele instellingen de uitdaging om het verhaal achter de kunst te vertellen – juist omdat het altijd weer actueel is.

Orkest van het Oosten: een succesvol cultureel ondernemer

Kunst verrijkt en heeft daardoor een majeur maatschappelijk belang. Kunst en cultuur inspireren tot ander gedrag, tot iets nieuws, het is de software, het bloed van onze samenleving. In de nieuwe situatie kijken wij nóg scherper naar onze markt, naar onze doelgroepen en naar het effect dat we sorteren. Daarop passen we onze aanpak aan.'

2004

Harm Mannak aangetreden als directeur Orkest van het Oosten (jaarlijks publiek toen: 80.000 bezoekers).

2006

Jan Willem de Vriend wordt chef-dirigent.

2011

Jaarlijks publiek: 150.000 bezoekers.

Het OvhO verbruikt van alle symfonie-orkesten landelijk de minste subsidie per bezoeker.

Goed voor de regio

'Twente heeft een heel mooie infrastructuur opgebouwd. We hebben de spullen hier voor elkaar, we zijn een muzikale regio met een cultureel profiel. We zien steeds meer dat ondernemers, bestuurders en culturele instellingen hier zaken aan elkaar knopen. Dat geeft iets nieuws, en dat is goed voor de regio. Ik ben een groot voorstander van dat soort samenwerkingsprocessen. Je hebt

volume nodig om echt gezien te worden in de markt, ook in de markt van de cultuur. Neem het Nationaal Muziekkwartier (NMK). Daar hebben we zes instellingen geclusterd en de naam welbewust uitgebreid met 'Nationaal'. Dan word je gezien. Sommige grote instellingen vinden het soms een bezwaar dat ze geassocieerd worden met het oosten omdat ze vooral landelijk opereren. Daarom is een naam die landelijk dekkend is, beter. Het 'Nationaal Muziekkwartier' trok inmiddels talloze Kamerleden en colleges van B & W aan, die het verhaal van Enschede en Overijssel graag wilden horen. Grappig om te vertellen dat ik een keer een groep Kamerleden uit de Randstad in het NMK op bezoek had. Ook toen vertelde ik over die meerwaarde van de bundeling van zes clusters. 'Dat soort verhalen horen we in het westen nou ook altijd,' zei iemand uit Amsterdam. 'Ja,' zei Hester May, nu gedeputeerde van cultuur, 'maar het verschil is dat dit verhaal klopt.' Wij vertellen niet hoe het zou moeten zijn, zoals de mensen in het westen, maar hoe het is.'

'Als wij hetzelfde gevoel als FC Twente kunnen oproepen, is er niemand meer die zegt dat we opgeheven moeten worden. Ik zou heel graag met het orkest lid zijn van de supportersclub van FC Twente. Ik weet wel dat die publieken niet één op één uitwis-

selbaar zijn maar het is allang niet meer zo dat het totaal verschillende sporen zijn. Er zijn wel degelijk overeenkomsten. We hebben ooit gespeeld op het jaarlijkse uitje van de TOS (de Twentse Ondernemers Sociëteit). Men vroeg zich af of er wel genoeg mensen zouden komen. De zaal zat vol. Er was muziek en ondertussen zagen we op een beeldscherm FC Twente spelen. Ik heb verteld over de overeenkomsten tussen een voetbalclub en een orkest. Een dirigent is een trainer, een aanvoerder is de concertmeester, een stadion is een concertzaal...'

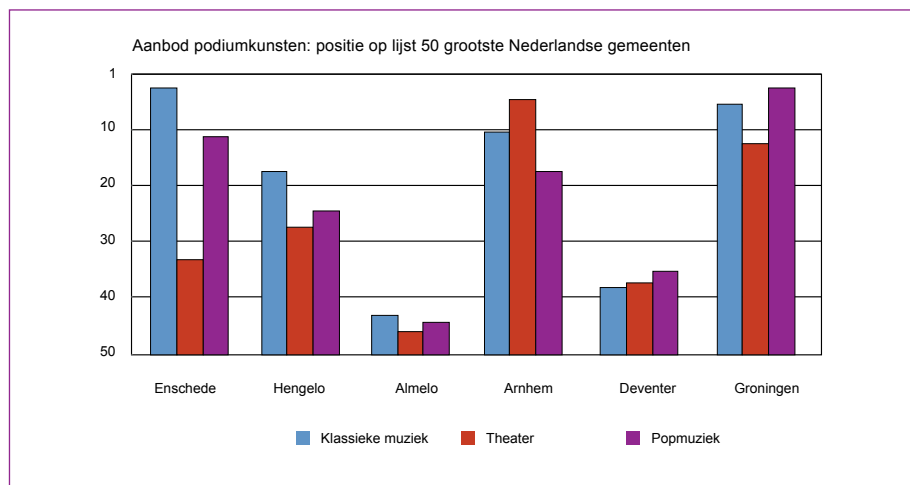
Ketens vormen

'Een veelgehoord kritiekpunt in de cultuursector is dat het tempo van de aangekondigde beleidsveranderingen te hoog ligt. De instellingen zouden niet in staat zijn om zich in het vereiste tempo te ontwikkelen tot cultureel ondernemer. Toegegeven, die opgave is niet gering. Want deze vorm van ondernemerschap is in Nederland nog volop in ontwikkeling. Bovendien is er meer voor nodig dan alleen artistieke excellentie en het binnenhalen van meer privaat geld. Het beeld dat een orkest qua talent en sponsoring hetzelfde werkt als een voetbalclub gaat dan ook - helaas - niet op. Toch is de weg naar succesvol cultureel ondernemerschap een onomkeerbaar proces. Die uitdaging heeft ons de afgelopen jaren al zeer geïnspireerd. Om samen met musici en mede-

werkers het 'verhaal van de klassieke muziek' aan zoveel mogelijk mensen door te geven en te laten horen dat klassieke muziek meer is dan alleen maar 'mooi' en lang niet altijd 'moeilijk toegankelijk'. Dat is niet alleen een uitdaging, maar ook ontzettend leuk om te doen. Met die oriëntatie lukt het ons om jaarlijks in allerlei opzichten onderscheidend te zijn, om keer op keer uitdagingen aan te gaan die musici en medewerkers motiveren tot nog betere prestaties. Met educatieve programma's brengen we kinderen met klassieke muziek in aanraking, we formeren nieuwe ensembles uit het orkest en bereiken zo nieuwe doelgroepen en markten, winnen prijzen en maken het orkest steeds zichtbaarder. Orkesten moeten hun onmisbaarheid voor de samenleving aantonen. Zo simpel is het. Wij zijn ervan overtuigd dat het ons met de ingeslagen koers lukt. Een betere garantie voor overleven is er niet. Samenwerking met goede partners versterkt dat proces en door ketens te vormen sta je samen veel sterker. Bovendien blijkt dat goede resultaten het orkest een interessante partij maken voor investeerders. Die investeringen maken het mogelijk de groei te continueren en onze voetafdruk in de samenleving te vergroten. Daarmee groeit ons verdienvermogen, wordt de afhankelijkheid van onze subsidiënt kleiner en daalt de subsidie per bezoeker. Dit laatste is overigens al een feit en bewijst dat de ingeslagen koers een voorbeeld voor anderen kan zijn.'

III Leefomgeving

Podiumkunsten

Bron: Atlas voor gemeenten 2011.

Waarom is dit belangrijk?

Lange tijd gingen mensen wonen op de plek waar werkgelegenheid was. Met andere woorden: wonen volgde werk. Vanwege de toegenomen mobiliteit is het steeds minder noodzakelijk geworden dat de woonplek dicht bij de werkplek ligt. Afstand speelt voor mensen een minder belangrijke rol in de afweging om zich ergens te vestigen. Andere factoren zijn belangrijker geworden.

Voor hoogopgeleide en productieve mensen (denk aan de creatieve klasse) is toegang tot cultuur en historie een factor van belang. Steden met veel cultuur en historie hebben op hen een grote aantrekkingskracht. Deze steden zijn als vestigingsplaats dus aantrekkelijk voor allerlei innovatieve en kennisintensieve bedrijven. Met andere woorden: hier volgt werk wonen. Met name tijdens deze periode van bezuinigingen op cultuur zal het sterk van de lokale overheden afhangen in welke mate zij door creatief (cultuur) beleid dit soort werknemers en bedrijven kunnen aantrekken en behouden.

Hoe staat Twente ervoor?

We hebben de grootste steden van Twente vergeleken met een tweetal steden die het in de Atlas voor gemeenten 2011 goed doen en met Deventer als vertegenwoordiger van de Stedendriehoek. Op het gebied van klassieke en popmuziek doet Twente het goed. Met name de tweede plaats van Enschede is een uitstekende prestatie. Het theateraanbod echter is een beetje het zorgenkindje, zeker als we het vergelijken met dat van steden als Groningen en Arnhem.

Verantwoording van de bronnen

De Twente Index 2011 is gebaseerd op (cijfer-)materiaal dat uit tal van bronnen afkomstig is. Wij volstaan hieronder met een alfabetische opgave van de belangrijkste organisaties waarvan wij recente documenten hebben geraadpleegd en gebruikt.

Agentschap NL	Stichting Vastgoedrapportage Twente
Atlas Nederlandse Gemeenten	STOGO
Centraal Bureau voor de Statistiek	Syntens
Coelo	Ten Hag Makelaars
CW	Twentsche Courant Tubantia
Databank Overijssel	Universiteit Groningen
Deloitte	Universiteit Twente
DTZ Zadelhoff	UWV werkbedrijf
EIM Onderzoek voor Bedrijf en Beleid	VNO-NCW Midden
Elsevier	
Etil/Arbeidsmarktprognose Overijssel	
Europese Commissie	
Het Financieele Dagblad	
I&O Research	
Innovatieplatform Twente	
Kamer van Koophandel Oost-Nederland	
LISA	
Ministerie OCW	
Ministerie van Economische Zaken	
Ministerie VROM	
NICIS Institute	
NVM	
Oost NV	
Planbureau voor de leefomgeving	
Provincie Overijssel	
Regio Twente	
Saxion	
Stichting Talent naar de Top	

Colofon

De Twente Index is een uitgave van de Stichting Twente Index, te bereiken via www.twente-index.nl.

Via de website kunt u reageren op de Twente Index of vragen stellen.

Tekst basisindicatoren: Paul Bijleveld (Saxion) Carlie Geerdink (Saxion) Anke Engelhardt (Saxion)	Begeleiding productie, communicatie en eindredactie: Marco Krijnsen (Krijnsen Tekst En) Irene Sijgers (Saxion)
Bewerking statistische gegevens: Paul Bijleveld (Saxion) Carlie Geerdink (Saxion) Anke Engelhardt (Saxion)	Algehele projectleiding: Irene Sijgers (Saxion)
Redigeren teksten: Marco Krijnsen (Krijnsen Tekst En)	
Fotografie: Johan Ghijsels, Enschede	
Interviews: Paul Abels (Abels Taalzaken)	
Infographic: Els Engel	
Ontwerp: SOV Concept en Vormgeving, Losser Hans Vollenbroek	
Druk: Hassink Drukkers, Haaksbergen	